

GROTIUS ÖNCESİNDE İLK MODERN ULUSLARARASI HUKUK DÜŞÜNCESİNİN OLUŞTUĞU TARİHSEL KOŞULLAR VE ERKEN KLÂSİK DÖNEMDEKİ ÖĞRETİ

Yrd. Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER*

ÖZET

Ortaçağda Avrupa’da Hıristiyan ülkeler arasındaki ilişkiler feodalite etkisindeydiler. Papalık ve Kilise örgütü bu ülkeler üzerinde otorite kurmuştu. “Respublica christiana” denilen Hıristiyan ülkeler üzerinde Papalık ve Roma-Germen İmparatorluğu evrensel hükümlerlik iddiasındaydı. Merkezî krallıklar zayıftı. XIII’üncü yüzyılla birlikte merkezî monarşiler ekonomik ve siyasal şartların değişmesiyle güçlenmeye başladı ve feodaliteyi tasfiyeye girişti. Aralarındaki iktidar mücadelesinden ötürü zayıflayan Papalık ve İmparatorluk güçten düştü. Merkezî ulusal monarşiler, egemenlik sahibi devletlerini inşa etmeye giriştiler. O zamana kadar skolâstik yazarlar, din temelli bir kavimler hukuku, “jus gentium” üzerinde çeşitli düşünceler geliştirmişlerdi. XV’inci yüzyılda Rönesans’ta egemen ulus-devletlerin yükselişi hızlandı. Monarşiler arasında dış ilişkiler yoğunlaştı. Savaş ve barışa, diplomasiye, antlaşmalara ilişkin kuralların oluşturulması ihtiyacı doğdu. Uluslararası hukukun klâsik öğretisinin kurulduğu XVII’nci yüzyılda, Avrupa Kamu Hukuku, “Jus Publicum Europaeum”, egemenler arası hukuk, “jus inter potestates” olarak gelişti. Uluslararası hukuk öğretisinin klâsik kuruluşundan önce, XVI’nci yüzyılda, başta İspanyol teologlar olmak üzere bazı öncü yazarlar, “jus gentium” üzerine yapıtlar vermişlerdi. Asker ya da sivil birkaç hukukçu da devletler arasında savaş ve barış, elçilik, antlaşmalar gibi konularda hukukî eserler yazmıştı. Bu dönem, öğretisi tarihi içerisinde, “erken klâsik dönem” olarak nitelenir. Bu çerçevede, Francisco de Vitoria, Domingo

---

* T.C. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, herkiner@marmara.edu.tr; hherkiner@gmail.com

de Soto, Luis de Molina, Fernando Vasquez de Menchaca, Bartolomé de Las Casas, Juan Ginés de Sepúlveda, Francisco Suarez, Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Alberico Gentilis, eldeki makalede incelenen yazarlardır. Bu dönemde yapıt vermiş Francisco de Vitoria ve Francisco de Suarez, uluslararası hukukun bağımsız bir disiplin olmasına giden yolda, uluslararası hukukun tarihinde, birinci aşamayı temsil etmektedirler. İkinci aşama, daha sonra, XVII'nci yüzyılda, Hugo Grotius'la başlayarak yaşanacaktır. Öğreti tarihinde, erken klâsik dönemden, Grotius'la başlayacak klâsik döneme geçişte Alberico Gentilis köprü oluşturmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Uluslararası Hukukun Tarihi, Uluslararası Hukuk Öğretisi, Ortaçağda Jus Gentium, Rönesansta Kavimler Hukuku, Uluslararası Hukukun Erken Klâsik Dönemi, Uluslararası Hukukun Öncü Yazarları, Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Luis de Molina, Fernando Vasquez de Menchaca, Bartolomé de Las Casas, Juan Ginés de Sepúlveda, Francisco Suarez, Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Alberico Gentilis.

ABSTRACT

On the Middle Age the relations between the Christian countries were under the effect of the feudality. The Papacy and The Roman-Germanic Empire had the pretantion to have a universal sovereignty over the countries named "Respublica christiana". The central kingdoms were weak. With the XIII. century, those monarchies began to strengthen their economical and political conditions and started to liquidate the feudalism. Due to power struggle between the Papacy and the Empire, both fell down. And, national centralized monarchies started to build their sovereign states. Untill then, the scolastical authors have developed varius ideas about "jus gentium" based on religion. During the XV. century the evolution of the national states have accelerated. The international relations between monarchies increased. The necessaty to create rules concerning war and peace, diplomacy and treaties had begun. During the XVII. century, on the new age, where the classical theory of international law has been constructed, "Jus Publicum Europæum" has been developed like "jus inter potestates". Before the classical construction of the theory of the international law, on the XVI. century,

some authors like the spanish theologs gave works about “jus gentium”. Few lawyers, militar or civilian, have written law books about war and peace, embassy, treaties between states. This period has been named on the doctrine as the “early classical period”. Under this frame, Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Luis de Molina, Fernando Vasquez de Menchaca, Bartolomé de Las Casas, Juan Ginés de Sepúlveda, Francisco Suarez, Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Alberico Gentilis are the authors examined in this article. On this period Francisco de Vitoria and Francisco de Suarez whom gave works, represented on the history of the international law the first step on its development as an indepanted discipline. Later on, during the XVII. century, the second step starts with Hugo Grotius. On the history of doctrine, the author named Alberico Gentilis constitute a bridge for the passage from the early classical period to the classical period starting with Grotius.

KEYWORDS

History of International Law, The Doctrine of International Law, Jus Gentium On The Middle Age, Laws of Nations on the Renaissance, Early Classical Period of the International Law, The Pioneer Authors of the Intenational Law, Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Luis de Molina, Fernando Vasquez de Menchaca, Bartolomé de Las Casas, Juan Ginés de Sepúlveda, Francisco Suarez, Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Alberico Gentilis.

GİRİŞ

Her devletin hürriyeti, egemenliği ve bağımsızlığı karşısında, uluslararası müşterek bir hukukun varlığı ve bunun bağlayıcılığı meselesi, uluslararası hukukun bünyesindeki esas varoluşsal gerilimdir. Hugo Grotius’tan önce eserlerini veren Rönesans hukukçularından bazıları, kuramlarının temellerinde, bu gerilimi çok önceden görmüşlerdir. Çözümlerinden ziyade onları ilginç kılan bu öngörüleridir.

Eldeki çalışma, Grotius’la başlayan ve Emer de Vattel’e dek uzanan, klâsik dönem uluslararası hukuk öğretisinden önce yapıtlarını üretmiş ve klâsik dönemin hazırlayıcısı olmuş, bundan ötürü öğretinin tarihinde “erken

klâsik dönem” olarak nitelendirilen dönem yazarlarının irdelendiği bir inceleme olma gayretindedir¹.

Amaçlanan inceleme ortaya konulurken, yazarlara ve yapıtlarına eğilmezden önce, dönemin hazırlayıcısı (Ortaçağ) ve esas ele alınan döneme ilişkin (Rönesans) siyaset, uluslararası ilişkiler ve “kavimler hukuku” (*jus gentium*) koşullarının da ortaya konulmasının çalışmayı daha anlamlı kılacağını düşünmemizden ötürü, makalede, tarihsel koşullar da ele alınacaktır.

Çalışma, modernitenin başlangıcında, ilk kez bir uluslararası hukukun gerekliliği düşüncesinin doğumuna ışık tutmayı amaçlarken; bu düşüncenin uyanışını takiben, böyle bir hukukun teorik dayanaklarının nasıl tasarlanabileceğine ilişkin üretilen hukukî yaklaşımları ve fikirleri de incelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, eldeki makale iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, “Tarihsel Düzlem” başlığı altında feodalitedeki kavimler hukukuna ve onun dayandığı siyasal kavrayış ve temellere temas ettikten sonra; Avrupa’da modern devletin ve devletlerarası sistemin kökenlerine değinmekte ve nihayet erken klâsik dönem yazarlarının yapıtlarını ürettikleri Rönesans Avrupasındaki devletler arası ilişkiler sistemine eğilmektedir.

İkinci bölüm, “Teorik Düzlem” başlığı altında, ele alınan döneme ilişkin başlıca yazarların ve öğretilerinin incelendiği bölümdür. Bu bölümde, Francisco de Vitoria’dan, Alberico Gentilis’e değin, aralarında Francisco Suarez’in de yer aldığı on yazar irdelenmektedir.

I- TARİHSEL DÜZLEM

Bu bölümde, feodalitedeki kavimler hukukuna ve onun dayandığı siyasal kavrayış ve temellere temas edildikten sonra, Avrupa’da modern devletin ve devletlerarası sistemin kökenlerine değinilmekte ve nihayet, erken klâsik dönem yazarlarının yapıtlarını ürettikleri, Rönesans Avrupası’ndaki devletlerarası ilişkiler sistemi ve bu sistemden doğan devletlerarası hukukî kaideler incelenmektedir.

¹ Klâsik dönemim ilk yazarı olarak andığımız Hugo Grotius, 1583–1645 ve bu dönemin son yazarı olarak kabul ettiğimiz Emer de Vattel, 1714–1788 yılları arasında; erken klâsik dönemi başlattığımız Francisco de Vitoria, 1480–1546 ve dönemi sonlandırdığımız Alberico Gentilis ise, 1552–1608 yılları arasında yaşamıştır.

A- Avrupa’da Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Doğumunun Tarihsel Koşullar Esasında İncelenmesi

Avrupa tarihinde uzun bir XVI’ncı yüzyıl, Erken Modern Avrupa’nın XVII’nci yüzyılımı hazırlamıştır². XVI’nci yüzyılda, toprak bütünlüğüne sahip egemen devletler, deniz aşırı girişimler ve askerlikteki gelişmeler gibi modern uluslararası siyasetin temel öğelerinin oluşumuna tanık olunmuştur. Aynı yüzyıl zarfında, uluslararası ilişkilerin ve bunu düzenleyecek muhtemel bir uluslararası hukukun doğasını anlamaya ve kuramsallaştırmaya yönelik ilk teorik çalışmalar filizlenmiştir.

XVII’nci yüzyıl, kan ve barut kokuları içerisinde geçen koca bir Otuz Yıl Savaşları’nın (1618–1648) örsünde dövüle dövüle şekillenen Avrupa Devletler Sistemi’nin, Avrupa Uluslararası Kamu Düzeni’nin ve Vestfalya sonrası Avrupa Uluslararası Kamu Hukuku’nun (*Jus Publicum Europæum*) sahneye çıktığı yüzyıldır. Vestfalya Barışı’yla kurulan devletlerarası Avrupa kamu düzeni, imparatorluk kavimler hukukunu (*jus gentium impérial*) kaldırarak; yeni ihdas ettiği Avrupa uluslararası hukukuna (*jus publicum europæum*) dayanmaktadır. Bu düzende devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde konuşlanmış ve dokunulmaz sınırlarla çevrili toprak bütünlüğüne sahip, hukukî ve politik bir yapı olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu husus, Avrupa devletler hukuku tarihinde bir yeniden yapılanma (reorganizasyon) olarak nitelenir. Bu yapılanmanın bir unsuru da, Avrupa’da oluşturulan devletlerarası yeni dengedir. Vestfalya sonrası Avrupa’da, devletlerarası ilişkileri antlaşmalar yoluyla düzenleme gayreti o zamana kadar hiç olmadığı kadar artmıştır. Bu antlaşmalar, uluslararası hukuk tarihinde, gerçek anlamda bir Avrupa Kavimler Hukuku Külliyyatı (*Corpus Juris Gentium Europæum*) teşkil edecektir.

XV’inci yüzyılda ise Avrupa’nın siyasal yapısında ve düşünsel ortamında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştı. Bunlar, Ortaçağın artık tamamlandığının ve “yeni” bir çağın başladığının habercisiydi. Herkesin birbiriyle savaştığı XVI’nci yüzyıl Avrupası’nda ise, Batı Hristiyan dünyasındaki

² Bkz. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

dinsel birliğin simgesi olan Papalık, ayrılıkçı akımlar ve İtalya Yarımadası'ndan esen yeni düşünce rüzgârları karşısında büyük bir sarsıntı geçirdi. Papalık makamının yozlaşmasına karşı, XVI'ncı yüzyılda ortaya çıkan Protestan Reformu'na, Katolik Kilisesi, Karşı-Reform ile cevap vermeye çalıştı. XVI'ncı yüzyıldan, XVII'nci yüzyıla geçilirken, Orta ve Batı Avrupa'da, tarihin seyrine şekil veren iki husus, ulusçuluk ve Reform ile Karşı-Reform, yani esas olarak, Luthercilik ve Kalvencilikten oluşan Protestanlıkla Katoliklik arasındaki mücadeledir. Ulusçuluktan kaynaklanan savaşlar ile dinsel anlaşmazlıklardan kaynaklanan savaşlar, birbirine karışmış şekilde, Avrupa'yı kendi içerisinde ateşe ve kana boğmaktaydı.

Öte yandan, Amerika'nın (1492) ve Afrika'nın güneyinden dolanarak Hindistan ticaret yolunun (1498) keşfi ile Avrupa'nın ufukları genişledi. Deniz aşırı yayılcılığın örgütlenmesi, Avrupa devletlerinin siyasal ulusçuluğuyla çakıştı. Ulusçuluk, monarşik ulusal hanedanlar tarafından, ülkelerin içerisinde birliğin sağlanması ve yerel ayrıcalıkların ortadan kaldırılması süreçleriyle sağlandı. Ortaçağda, Hıristiyanlık esasına dayanarak biçimlenen ve artık devri geçmeye başlayan “evrenselci anlayış”ın karşısında, ulusal temeller üzerinde kuvvetlenmeye çalışan güçlü merkezî krallıkların birbirleri arasında kıyasıya bir mücadele vardı.

Güçlü krallıklardan doğan ulus-devletler, kendilerine direnen yerel güçleri tasfiye ettiler. Ortaçağ yönetim organlarının yerini, merkezî bürokrasi alırken; feodalitenin bakiyesi eski toplumsal düzen, ekonomik değişimlerle sarsıldı. Siyasal alanda din dışı değerler, uluslararası ilişkilerde de “devlet aklı” ve “güçler dengesi” kavramları egemen olmaya başladı³. Avrupa dev-

³ “*Raison d'État*” denildiğinde akla gelen ilk tarihsel şahsiyetlerden biri Fransa kralı XIII. Louis'nin ünlü başbakanı Richelieu'dür. Kardinal-Dük Richelieu (1585–1642) görevi müddetince politik, diplomatik, kolonyal, kültürel (Fransız Akademisi'nin kurucusudur) ve dinî alanlarda Fransız devletinin icraatlarına damgasını vurmuştur. Modern “devlet aklı” (*Raison d'État*) anlayışının öncülerinden ve en etkili uygulayıcılarından biridir. İçeride asilzadelere ve Protestanlara karşı mücadele ederken dışpolitikada Habsburglara karşı mücadele etmiştir ve yabancı Protestan güçlerle ittifak kumuştur. Fransa'da modern devletin esas kurucularından biri olarak kabul edilmiştir. İdareyi ve maliyeyi düzenlemiş, yasal reformlar yapmıştır. Kral adına kurduğu merkezîyetçi monarşi rejimi daha sonraları “mutlakîyetçilik” (*absolutisme*) olarak adlandırılmıştır. Richelieu'nün uyguladığı diplomasi için bkz. S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, Cilt 1, ss. 199–200.

letleri arasında, sürekli elçi bulundurmamak bir diplomatik gelenek hâlini alırken; feodalitenin dağılık, düzensiz, toplama silâhli kuvvetleri, yerlerini, profesyonel ve paralı askerlerden oluşan sürekli ve düzenli ordulara bıraktı.

Vestfalya sonrası düzende ülke, politik otorite ve nüfus sahibi devletler bir de egemenlikle donanmaktaydılar. 1648 sonrasında, bu unsurların meydana çıkışı, modern uluslararası hukuktaki devlet kavramının unsurlarını da, tarihsel olarak tamamlamaya başlamıştır. Vestfalya Antlaşması'yla temelleri atılan *Jus Publicum Europæum*, Papalığın ve Roma-Germen İmparatorluğu'nun Ortaçağ düzeninin esasları olan evrensel egemenlik ideolojisi üzerine değil, uluslararası maddî gerçekler üzerine kuruludur. Bu nedenle, bu modern düzenin ve modern uluslararası hukukun anlaşılması için, siyasal ve hukukî tarihe bakılması gerekir. Böyle bir yaklaşımda, Ortaçağ koşulları ile Erken Modernite'ye geçiş koşullarının, uluslararası hukuk disiplini açısından kıyaslanması aydınlatıcıdır. Ortaçağ siyasal düzeninden, devletler sistemine ve feodal hukukî anlayıştan, aşama aşama, Avrupa Uluslararası Kamu Düzeni'ne geçiş, modern uluslararası hukukun ortaya çıkışının, hem teorik, hem pratik boyutlarıyla kavranılması için, incelenmesi gereken hususlardır.

B- Feodal Bir Dünyada Din Temelli Bir *Jus Gentium*

Modern zamanların başlangıcı, Geç Ortaçağ'a (1453 ya da 1492, Rönesans – 1648, Vestfalya Barışı) denk gelmektedir⁴. Uluslararası hukukun modern oluşumuna dair ilk emareler de aynı dönemdedir. Uluslararası hukukun tarihi bakımından, bu oluşumun ne anlama geldiğinin ortaya konulması, düşüncede ve uygulamada eskiye nazaran neyin değiştiğinin belirlenebilmesi ile mümkündür. Bu değişimin belirlenebilmesi için ise, eski ile bir kıyas yapmak gerekir ki; bunun için de, uluslararası hukukun tarihi disiplini çerçe-

⁴ Ortaçağ, çok büyük toplumsal, kültürel ve sanatsal değişimlerin ağır ağır biriktiği, Hımanistlerin Rönesansını da ortaya çıkaran büyük dönüşümün tohumlarının atıldığı bir binyıldır. Antik dünyadan Ortaçağ'a geçiş feodal üretim tarzıyla ilgili iç ve dış dinamikler sonucu Avrupa'da uygarlık alanının genişlemesi ve yasama gücüne sahip uzun ömürlü ulusların yan yana oluşması, üretici güçlerin süregelen ilerlemesiyle kapitalizme geçişin maddî koşullarının hazırlanmasını kapsayan aşamaları mevcuttur; bkz. Jules Michelet, Rönesans, çev. Kazım Berker, Cumhuriyet, 1998.

vesinde, Ortaçağa özgü tarihsel koşulların ve politik niteliklerin bilinmesi gereklidir⁵.

Batı için Ortaçağ, üç karakteristik özellik ile damgalıdır; zira Avrupa’da, Hıristiyan ülkeler arasındaki ilişkiler, feodalite olgusunun etkisindeydiler. Bu doğrultuda: a- İktidarın birçok parçaya bölünerek parçalanması; b- devletin zayıflaması, feodal beyin devletin yerine geçmesi; c- özel hukuk sözleşmelerinden kaynaklanan ilişkiler ile toplumun piramit şeklinde yapılanması; kurumsal ilişkiler yerine, kişiler arası ilişkilerin hüküm sürmesi; vasalın suzerene bir akit ile bağlanması; vasalın toprak karşılığında suzerene mutlak bağlılığı ve askeri hizmet yükümlülüğü altına girmesi, Batı’da, Ortaçağın karakteristik özellikleridir⁶. Bu özellikler, feodalite müddetince, devletler arasında hukukî eşitlik olmamasını ve toprak üzerinde devletin egemenlik kuramamasını açıklamaktadır⁷. Ya da, şöyle de ifade edilebilir ki, Ortaçağın bu özellikleri ortadan kalktığına, devlet, toprak üzerinde egemenlik kurabilmiş ve devletler, aralarında, hukukî eşitlik esasında, ilişkiler yürütebilmişlerdir. Bu ilişkilerin, süreç içerisinde, pratik ve teorik bakımdan, uluslararası (ya da devletlerarası da denilebilir) hukukî kurallara bağlanmaya başlanmasıyla da, uluslararası hukuk tarihini, modern anlamda başlatan olgular silsilesi gerçekleşmeye başlamıştır.

⁵ Batı Hıristiyan dünyası (ya da Almanya, Avusturya, Polonya, Danimarka ve İsveç dâhil Batı Avrupa) tarihinde, Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından, Vestfalya (*Westphalie* ya da *Westfalen*) Barışı’na (476’dan 1648’e) kadar olan süre, bin küsur yıllık bu dönem, uluslararası hukukun tarihi yazınına özgü olarak, Ortaçağ olarak isimlendirilmekle birlikte, katiyen homojen bir tarihî dönem değildir. V’inci yüzyıldan, X’uncü yüzyıla dek, Erken Ortaçağ, XI’inci, XIII’üncü yüzyıllar arası, Feodal Ortaçağ ve XIV’üncü ve XV’inci yüzyıllar ise, Modern zamanların başlangıcına denk gelen, Geç Ortaçağ olarak değerlendirilmektedir. Ortaçağı, 1648’e kadar uzatmak, uluslararası hukuk tarihinde, uluslararası hukuk tarihçisi Gaurier’de de görülen, belirli bir yaklaşımın ürünüdür; bkz. Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, Presses Universitaires de Rennes (PUR), Rennes, 2005, ss. 85–87.

⁶ Avrupa feodal toplumu üzerine temel eserlerden biri için bkz. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Savaş Yayınları, Ankara, 1983; ayrıca bkz. Muammer Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.

⁷ Örneğin, İngiltere kralı, Normandiya’da, Fransa kralının vasalıdır; bkz. Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, Ellipses, Paris, 2007, s. 22; ayrıca bkz. Magnus Ryan, “Özgürlük, Hukuk ve Ortaçağ Devleti”, Quentin Skinner, Bo Strâth, *Devletler ve Yurttaşlar*, çev. Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 56–71.

Ortaçağ Batı Hıristiyan dünyasına karakteristik özelliğini veren unsurlar, M.S. III'üncü yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu bünyesinde belirmeye başlamışlardır. Bu unsurlar, Hıristiyan Kilisesinin oluşumu ve feodalitenin doğumudur. Bu iki unsurun varlığı, Ortaçağda, Batı Hıristiyanlığına mensup halklar arasındaki siyasî ve diplomatik ilişkilerin niteliğini belirlemiştir. Ortaçağda Batı'da, Kilise ve devlet örgütlenmesi özdeşleşecek ölçüde iç içe geçmiş, Kilisenin zamanla dindışı yetkileri de ele geçirerek hükümdarları denetim altına alması sonucunda Papalık ve ruhbanlık örgütü, Ortaçağ Hıristiyan Batı Uygarlığının kimliğini belirlemiştir⁸.

M.S. VI'nci yüzyılda Batı, barbar krallıkları elinde bölünmüş vaziyeteydi. Barbar krallar, Doğu Roma imparatorunun vasalları olarak kabul edilmekteydiler. V'inci yüzyılın sonunda, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Batı'da, sağlam kalmış gibi gözükten tek kurum Kilise idi. Bu yegâne istikrarlı kurum, Roma'nın eski birleşik siyasal dünya düzeni ile birçok barbar krallıkla parçalanmış siyasal dünya arasındaki geçişi sağlamıştır. Bu siyasal düzende, Papalık, Batı için tek evrensel otorite olarak kalmıştır. Batı'nın tek bir Hıristiyan halkı (*Respublica christiana*) ideolojisi, Papa III. Leon ve Karolenj İmparatoru Charlemagne tarafından bir kere ortaya konduktan sonra, politik kültürde bütün bir Ortaçağa hâkim olan esas düşünce olarak kalmıştır⁹. Papalığın, bu evrensel hâkimiyet tasarımı, Hıristiyanlık

⁸ S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, ss. 79–80; Ortaçağ'da kilise örgütlenmesi için bkz. Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, Histoire des institutions publiques et des faits sociaux, Dalloz, Paris, 1993, ss. 44–46.

⁹ VII'nci yüzyılın ortasından itibaren Karolenjler, parlak Roma mazisini kendi adlarına diriltmeye teşebbüs etmişlerdir. 751'de Frankların kutsal kralı olan Pèpin'in oğlu Charlemagne, 800'de, Roma'da, "Romalıların Büyük İmparatoru" namıyla, Papa III. Leon'un elinden taç giymiştir. Batı'da, 476'dan beri kullanılmayan "İmparator" unvanı, Büyük Charlemagne (*Carolus Magnus*) için diriltilmiştir. İmparator unvanını takınarak Charlemagne, kraliyet teokrasisinin siyasî projesi olan Hıristiyan birliği "*unitas christianorum*" adına evrensel otoriteyi yaratmak peşindeydi. Yenilenecek diriltilecek imparatorluğun (*Renovatio imperii*) başında iki yüksek zirve bulunmaktaydı: İmparator, geçici dünyevî iktidarın sahibiyken; Papalar, uhrevî (sipiritüel) otoritenin sahibiydi; bkz. Will Durant, The Story of Civilization: Part IV – The Age of Faith, Simon And Schuster, New York, 1954, ss. 460–461; Dominique Gaurier, Histoire du droit international, s. 86; Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 26. Frank İmparatorluğu'nun genişlemesi, Hıristiyanlığın hüküm sürdüğü toprakların önemli oranda genişlemesine koşut olmuştur. İskandinavya'dan, İberik Yarımadası'na, Rusya'dan, Britanya Adaları'na kadar, Ortaçağ Hıristiyanlığı, geniş topraklarda yayılmıştır. Bu toprakların, en

inancı ile şekillenen homojen bir Avrupa'nın kültürel birliğinin sağlanmasına yol açmıştır. Böylelikle, XIII'üncü yüzyıla kadar Batı dünyası, tek bir Hıristiyanlık Cumhuriyeti, “*Respublica christiana*” olarak anlaşılmış ve düşünülmüştür. “*Respublica christiana*”, iki erk tarafından idare edilmekteydi: Papalığın otoritesi ve İmparatorun otoritesi. Her ikisi de, evrensel hükümlerlik iddiasındaydı. Ortaçağın ölküsü “Evrensel Hâkimiyet”ti¹⁰.

Ortaçağ'da, Avrupa güç merkezleri hiyerarşisinin tepesinde, krallıklar ve İmparatorluk yer almaktaydı. Daha aşağıda ise, yerel egemenlik merkezleri olarak bölgesel prenslikler, baronluklar ya da sadece bir şato sahipliğine kadar kademelenen çeşitli iktidarlar bulunmaktaydı. Avrupa'da, çoğunluğu Germenlerden oluşan barbar kavimler, Asya kaynaklı Hun istilâları¹¹ ile meydana gelen “kavimler göçü” ertesinde yer değiştirdikten sonra, kabileler, VI'ncı ve IX'uncu yüzyıllar arasında, kanton (*landschaft*) ya da baronluk gibi belirgin bir yerel nüfuz bölgesine ya da köy gruplarına dönüştü. IX'uncu yüzyıldan başlayarak, Batı Avrupa'nın her yerinde görülen dağılma sürecinden siyasal toparlanmaya geçiş, adım adım ve değişik biçimler olarak gerçekleşti.

Feodal beyliğin ekonomik temelleri, en yalın biçimiyle, insanlar üzerinde egemenliğe dayanmaktaydı. Beyin (senyörün) malı olarak toprakta çalıştırılan köleler, Ortaçağ başlarında, Avrupa'nın birçok yerinde ortadan kalkmakla birlikte, bunların yerini alan serflerin de beye karşı hiçbir hakları yok-

---

azından sözde, bağlı olduğu Karolenj İmparatorluğu, gerçekte, sağlamca örgütlenmiş bir siyasî varlık olmaktan çok, başından beri ruhbanın ölküsel (ideolojik) bir öngörüsüydü. Hıristiyanlık inancı ile yapılandırılan imparatorluğun diriltilmesi, “*renovatio imperii*”, egemenliğin gerçekten tesis edilmesi bağlamında, Roma İmparatorluğu'nun hakiki politik egemenliğinden çok farklıydı; Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 27.

¹⁰ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, Editions Economica, Paris, 1995, s. 20.

¹¹ Bkz. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1534; *Tarih Araştırmaları* No. 2, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970, Cild I, ss. 39–41; Jean-Paul Roux, *Histoire des Turcs*, Fayard, 1984, ss. 50–51; Marcel Dunan, John Bowle, *Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History*, Librairie Larousse & Paul Hamily, London, 1967, ss. 243–245. Hun hükümdarı Attila'nın, Roma ile kurduğu diplomatik ilişkiler için bkz. S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 1, ss. 84–85.

tu. Serf, Avrupa'ya özgü bir köylü tipi idi. Özgür olmayan bütün çiftçiler, serf sınıfına girmekteydi. Savaşlarda çaresiz olan, silâhsız ve savunmasız köylülerin görevi, onları koruyan beyleri ve şövalyelerini beslemektir.

Ortaçağ beyliğinin (senyörlüğünün) en ayırt edici özelliği fief idi¹². Fief, Lâtince *feodum* sözcüğünden türeyen feodal bir ilişki biçimiydi¹³. *Feodum* hizmet (*servitium*) karşılığında bağışlanmış mülk demektir¹⁴. Hizmet karşılığında belirli bir süre için toprak bağışlama biçimindeki eski *precaria* geleneği ile vasal olarak bir lordun korumasına girme uygulamasının kaynaşmasına dayanan bu *feodum* biçimi, XII'nci yüzyıla doğru, bütün Batı Avrupa'ya yayıldı. Beyle kiracıları arasındaki bu feodal ilişki, belirli bir hiyerarşi içerisinde krala kadar uzanırdı. Nitekim Avrupa'daki merkezî krallıkların örgütlenmesi uzun süre feodal temeller üzerinde gelişmiştir¹⁵.

Merkezî krallığın toparlayıcı otoritesi ile feodalitenin siyasal iktidarı parçalayıcı ve dağıtıcı niteliği arasında zıtlık vardır. Birincisi merkezîyetçiliği gerektirirken, diğerinin merkez kaç ve âdemi merkezîyetçi bir etkisi vardır. Hükümdarın iktidarına karşın yerel hanedanlar bir güç odağı olarak onun karşısına çıkarlar. Üst bey olan kral ile alt bey olan yerel hanedanlıklar arasında fief sözleşmesi vardır ve bu sözleşme bazı koşullarda çiğnenebilir. Her şeyden önce kralın buna kesinlikle engel olacak askeri ve maddî gücü yoktur. Zaten ne zaman ki krallar bu gücü elde edebilmişlerdir o zaman feodalitenin yerini mutlak monarşi almıştır. Bu gerçekleşinceye kadar bir şato (*castellum*) beyinin çevresinde şatoya bağlı bütün şövalyeleri bir araya getiren askerî topluluklar, aralarında ciddi bir dayanışma bulunan vasal gruplarıydı¹⁶. Krallar ya da büyük senyörler, bazı vasallarla şatoların korunması amacıyla özel antlaşmalar yapıyorlardı. Bu yükümlülüğü genellikle

¹² Bkz. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, ss. 205–220.

¹³ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, s. 209.

¹⁴ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, s. 191.

¹⁵ İktidar ilişkilerinin toplumda sözleşmeler ile birbirine bağlanması, Batı'da temsili demokrasinin üzerinde geliştiği düşünsel temeli yaratan Avrupa feodalitesine ilişkin bir özgünlüktür; Marc Bloch, *Feodal Toplum*, s. 558.

¹⁶ Batı Avrupa'da, feodal zamandaki ekonomik dayanışma için bkz. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, ss. 169–172.

vasalların vasalları, yani bu tür hizmetler karşılığında fief sahibi şövalyeler üstleniyordu¹⁷.

Zayıf krallık erki, ne feodal güçleri tasfiye edebiliyor, ne de feodalizm, krallık kurumunu ortadan kaldırılabiliyordu. Ancak XII'nci yüzyılla beraber Erken Ortaçağ kapanıyor, bu çağın yeni bir evresine giriliyordu. Avrupa'nın ekonomik gelişmesi, üretim ve ticaretteki atılım, iletişimin kolaylaşması, para dolaşımının giderek yerleşmesi, egemenliğin parçalanmasına ortam hazırlayan koşulları giderek ortadan kaldırdı¹⁸.

M.S. III'üncü yüzyıldan itibaren, Roma İmparatorluğu'nun, içerisinde bulunduğu zorluklardan dolayı bir bakıma mecburiyetten başvurmayı tercih ettiği otarşik ekonomi politikası ile meydana gelmeye başlayan Batı'daki ekonomik ve politik çöküş¹⁹, XII'nci yüzyılla birlikte bir toparlanma ve kal-

¹⁷ Alâeddin Şenel, İnsanlık Tarihi, İmge Kitabevi, 2009, s. 813. Germen kabile geleneğinin (*de moribus Germanorum*) feodalitenin askerî unsurları üzerinde önemli etkileri vardır; bkz. Eugène Lerminier, Introduction Générale à l'Histoire du Droit, Chamerot & Alex-Gobelet, Paris, 1835, ss. 14–17. Germenlerin Hıristiyan olmadan önceki zamanlardan kalan hatıraları, şövalyelik kurumunun gelişmesinde önemlidir. Germen kabilelerinde “şefler zafer için, yoldaşları da şef için savaşırdı”, “şefi öldüğü halde hayatta kalan ve savaş meydanında geri çekilen ömür boyu itibarsız yaşardı”. Şövalyeliğe özgü erginlenme ritüelinin kökenleri de, Hıristiyanlık öncesi pagan dönemdeki uygulamalara dayanır; bkz. Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt II, s. 111. Bu hususta ayrıca, bkz. Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History, s. 299; Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, Histoire des Institutions Publiques et des Faits Sociaux, ss. 69–71; feodalite ve şövalyelik (*Feudalism and Chivalry*) için bkz. Durant Will, The Story of Civilization: Part IV, ss. 552–579.

¹⁸ Avrupa'da bu ekonomik dönüşüm tarihi için örneğin bkz. Jean Baechler, Kapitalizmin Kökenleri, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 1994. Ayrıca, İngiltere örneğinden yola çıkan bir değerlendirme için bkz. Alan Macfarlane, Kapitalizm Kültürü, çev. Remzi Hakan Kır, Ayrıntı, İstanbul, ss. 18–44. Marc Bloch, 1050'den 1250'ye kadar olan zamana İkinci Feodal Çağ demektir; bu dönemdeki ekonomi için bkz. Marc Bloch, Feodal Toplum, ss. 95–98.

¹⁹ Roma'nın pazara açık olan, “demense” ve “latifundiya” denen tarım işletmelerinin yerini Ortaçağda “manor” denen birimlerin aldığı görülür. *Latifundium* için bkz. Bloch Marc, Feodal Toplum, s. 315 ve *Manoir* yani Fransa'da senyörlük içinde yer alan senyör evi için bkz. Marc Bloch, Feodal Toplum, s. 374. Manorlar malikânelerdir; bkz. Türk Hukuk Derneği, Türk Hukuk Lûgatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, *Manor* maddesi, s. 519. Bunlar, kendine yeterli, içine kapalı, pazar için üretim yapmayan, kendi tüketimi için ve o kadar üreten, hem ekonomik, hem de toplumsal ve siyasal birimlerdi. Latifundiya'dan, manora giden süreçte, Batı Roma İmparatorluğu'nda pazar ekonomisi daralmaya başlamıştır; bkz. Alâeddin Şenel, İnsanlık Tarihi, s. 807. Pazar ekonomisinin

kınma sürecine yerini terk etmiştir²⁰. Böylelikle Batı Avrupa’da, ücretli memurlara ve paralı askerlere dayalı merkezî bir devlet örgütlenmesini, Romalıların egemenlik ve düzen kavramlarının politik ve hukukî hatırası temelinde, yeniden kurmak olanaklı duruma gelmiş ve hükümdar-uyruk ilişkisi, senyör-vasal ilişkisinin yerini yavaş yavaş almıştır.

Yukarıda anılan süreç zarfında, toplumun üzerin çöken bütün anarşiye rağmen, feodalite, politik bakımdan birleştirici güçler de tanımıştır²¹. Merkezî monarşi ne fikren, ne de fiilen, hiçbir zaman tamamen silinip gitmemiştir.

---

daralmasının nedeni Roma imparatorlarının uygulamaya başladığı otarşi politikasıdır; bkz. Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, çev. Nihan Önel, Beslan Cankart, Refik Özbek, Meydan, ss. 208–209. Roma İmparatoru Diocletianus’un (M.S. 245–313) uyguladığı otarşik ekonomi politikası için tarih literatüründe “sosyalizm”, “*The Socialism of Diocletian*”, yakıştırması yapılmıştır; bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part III, – Caesar and Christ*, Simon And Schuster, New York, 1954, s. 641. Otarşi politikası uygulanmasının nedeni, Roma aleyhine, Hindistan lehine dış ticaret açığının sürekli artmasının yanı sıra, İmparatorluğun askerî harcamalarının karşılanamayacak seviyeye yükselmesidir; bkz. Alâeddin Şenel, İnsanlık Tarihi, s. 744; Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, *Histoire des institutions publiques et des faits sociaux*, ss. 34–36. Askerî harcamaların bu derece artmasının nedeni ise, sınırları, artan baskılarına karşın, barbarlardan koruma gerekliliğidir. Barbar kavimlerin bu baskısının başlıca nedeni Asya’dan gelen Hunların, onları sürekli olarak batıya doğru sürmesidir; bkz. yukarıda, dipnot no. 11. Otarşiye dair nedenler zincirinin esas hatlarıyla özeti, kanaatimizce, bu şekilde yapılabilir. Şayet Roma İmparatorluğu’nun güvenliği, doğal hatlarına ulaşmış sınırlarının korunmasına bağlı idiyse, bunun sağlanmasının yegâne yolu da sınırları koruyacak orduyu ayakta tutacak ekonomik denge idi. Siyasî istikrar bu ekonomik dengenin şartı olduğu gibi, ekonomik dengenin bozulması da siyasî istikrarın sağlanmasını gittikçe güçleştirecek bir kapalı devre etki tepki düzeneğini harekete geçiriyordu. Bu hususta, Roma’nın yükseliş ve düşüş düzeneği çizelgesi için bkz. Alâeddin Şenel, İnsanlık Tarihi, s. 744. Ayrıca, Roma tarafından uygulanan otarşik ekonomi politikası ve bunun önce Güney Fransa’da olmak üzere feodaliteyi tetikleme hakkında daha fazla bilgi için örneğin bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part III*, ss. 641–642; Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, *Histoire des institutions publiques et des faits sociaux*, s. 36; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 208–209; Alâeddin Şenel, *İnsanlık Tarihi*, ss. 809–812.

²⁰ Bkz. Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 208–209; Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, *Histoire des institutions publiques et des faits sociaux*, s. 36.

²¹ Özellikle Fransa’da krallığın güçlenmesi [kralın etrafında 1137–1180 arasında “güç teksifi”nin (*concentration du puvoir*) olması] Avrupa’da merkezî monarşilerin iktidarını kurmasının en önemli örneğidir. Benzer biçimde İngiltere’de de monarşi iktidarını derinleştirmiştir. Sonra da bu iki monarşi, Manş ve Hollânda için mücadeleye tutuşmuştur. Bkz. Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 309–315.

Anarşinin hâlen yoğun olduğu X'uncu ve XI'inci yüzyıllar boyunca, toplumsal iç barışı ve düzeni sağlayacak iktidar özelemleri de yoğunlaşmaktaydı. Toplumda filizlenen ekonomik ilişkiler de, kargaşanın yerine artık düzenin geçmesini yavaş yavaş gerektiriyordu. Bunu en fazla teşvik edenler, yeni gelişmekte olan kentlerdi²². Böyle bir toplumsal ortamda, Roma-Germen İmparatorluğu'nun bitmeyen otorite arayışı, imparatorların İtalya seferleri, kudreti arttıkça İmparatorluk otoritesine karşı çıkan Papalık, kralcı iktidarın güç kazanması ve ulusal monarşiler şeklinde devletlerin oluşumu, çeşitli çalkantılar ve sürekli çatışmalar içinde, Batı feodal dünyasını egemen devletler arası sisteme doğru dönüştürecek belli başlı olgulardı²³. Batı kaynaklı modern uluslararası hukuk, ancak böyle bir devletlerarası sistem doğduktan sonra, mümkün olup filizlenmiştir.

X'uncu ve XV'inci yüzyıllar arasında Avrupa'da "evrensel tahakküm"ün kime ait olacağı sorusu sürekli bir mücadelenin konusu olmuştur²⁴. Bu tahakkümü sahiplenmek isteyen iki güç, Papalık ve İmparatorluktu. Kilisenin temsilcileri ile Charlemagne'ın hâlefleri, Batı Hıristiyanlığının Ortaçağ boyunca gerçekte kimin otoritesi altında olacağı konusunda birbirleriyle çatışmaktan hiç vazgeçmemişlerdir. Hâlbuki süre giden çatışmaya rağmen, Batı Hıristiyanlığı teoride, iki otorite altına konulmuştu. Papalığın otoritesi tüm vaftiz edilmişler üzerinde ruhanî bir otorite iken, İmparatorluğun otoritesi, diğer krallar üzerinde gerçek bir iktidardan (*potestas*) farklı biçimde, moral bir öncelikten (*auctoritas*) ileri geliyordu. Bu moral önceliğin kurulmasında, zamanında Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Basileus'un, Otton'u, Batı'nın İmparatoru olarak tanıdığı olmasının önemli katkısı olmuştur²⁵.

²² Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 308. Özellikle deniz ticaretine yönelen kentler bir şehir rönesansı başlatıyorlardı. Bu gelişme Manş Denizi ve Fransa'nın Atlantik kıyılarında yeşermekteydi; Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 315.

²³ Anılan olgular için ayrıca bkz. S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 123.

²⁴ "La domination universelle"; bkz. Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 28.

²⁵ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 28. 962'de restore edilen bu Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun (Almanca *Heiliges Römisches Reich*; Latince *Sacrum Romanum Imperium*) siyasal temelleri hiçbir zaman sağlam olarak kurulamamıştır; bkz. S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi,

Yukarıda anılan yüzyıllar içerisinde, Hıristiyanlık rengine boyanmış siyasî kavramlar etkin olmaya devam ettiler. Bu siyasal Hıristiyanlığın tepesi iki başlıydı. Dünyevî ve geçici iktidar imparatora; ebedî ve ruhanî iktidar papaya aitti. Ancak bunların müstakil alanları hiç de doğru düzgün tanımlanmış değildi. Koşullara göre biri diğerine iradesini dayatabiliyordu. Çoğunlukla imparatorlar papaları etkileri altında tutabilmişlerdir. Ancak XI'inci yüzyılda Kilise dünyevî iktidarın etkisinden kurtulmuş ve dünyevî ile uhrevî olanın sınırlarını kendi lehine genişletmek istemiştir²⁶. İmparatorların bunu kabul etmeleri zararlarına olacağından, karşı koydular ve şiddetli çatışmalar meydana geldi. Birbirini takip eden bütün imparatorlar, evrensel iktidarı kendileri için isteyerek, doğrudan Papalık iddiaları ile yarışma ve rekabet içine girdiler. Batı dünyası üzerinde ellerinden geldiğince suzerenlik (metbuluk) tesis ederek yerel iktidarların tüm özerkliğini yadsımaya çalıştılar.

13 Aralık 1250'de İmparator II. Frederik'in ölümü, Papalık ile İmparatorluk arasında, çıkmazda gözükken ihtilâfî kendiliğinden çözdü. II. Frederik'in politik başarısızlığı, siyasî bir varlık olarak İmparatorluğun sona ermesine neden oldu. Bundan sonra İmparatorluk, bir dekordan ibaret olacaktır: Büyük bir ad ancak içi tamamen boş.

Frederik'in ölümü fetret devrini başlatmıştır²⁷. İmparator sıfatı sahipsiz kalmış, bir gölge isimden ibaret hâle gelmiştir. 1273'te Habsburg kontu Rudolf, Alman kralı seçilerek imparator unvanını sahiplendiğinde, bu sıfat gerçekte tüm gücünü kaybetmişti²⁸. İmparatorluk ya da Papalık yönetiminde bir dünya hükümdarlığını, "*dominum mundi*"yi amaçlayan evrenselci rüyalar yıkılmış; geride siyasal bakımdan paramparça bir Almanya ile yine paramparça bir İtalya kamıştır. Bundan böyle, bölünmüş feodal Batı dünyasını birleştirme görevi imparatora ya da papaya değil; ulusal çerçevelerde, krallık

---

Cilt 1, s. 123. VII'inci yüzyıldan 1806'ya değin kurumsal olarak korunmuştur. İmparator unvanı bütün bu yüzyıllar boyunca, çoğunlukla gerçekliği olmaksızın bir hatıra olarak, Alman kraliyet hanedanlarınca kullanıldı. *Sacrum Romanum Imperium* deyişi 1254'ten sonra kullanılmaya başlandı. XV'inci yüzyılın ortalarından sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu olarak anılmaya başlandı.

²⁶ Bu istencin başını Grégoire Reformcuları çekiyordu; bkz. Marc Bloch, Feodal Toplum, ss. 440-442; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 124.

²⁷ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 320.

²⁸ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 321.

erkine düşecektir. Bu krallıklar, ulusal monarşiler olarak yükselecekler ve yeni yeni kimlikleri oluşan Batı ulusları, tarih sahnesine ağırlıklarını koymaya başlayacaklardır.

Almanya’da, XIV’üncü ve XV’inci yüzyıllarda İmparatorluk, yerini, hızla çoğalan egemen prensliklere bıraktı. İmparatorluk, bundan böyle, diğer uluslar karşısında, Alman prenslerinin kendilerini temsil etmek için muhafaza ettikleri bir kalıp olarak mevcut olmuştur.

Papalık, imparatorluğun gücünü kırmış ancak kazandığı bir harabe olmuştur; zaferi ile İmparatorluk üzerinden sürekli bir teokrasi kurabilmeye muvaffak olamamıştır. Papalık da diğer devletlerin yanında, başkentinin Roma olduğu bir devlet olmuştur. Papalığın haşinliği saygınlığını azaltmıştır. Avrupa’nın birçok egemen prensi, İmparatorluğun kaderi karşısında kendi otoriteleri için endişelenmiş ve Papalığa sürekli bir politik kuşku ile yaklaşmıştır.

İki kudretli güç, evrensel hâkimiyet için beyhude yere çarpışıp, birbirlerini tüketerek, krallıkların yükselip Avrupa siyasal arenasında ilk sıraya yerleşmelerine yardım etmişlerdir. Avrupa’nın geleceğinde asıl belirleyici olan, İmparatorluk değil, bu krallıklar olmuştur. Batı Hıristiyanlığında, krallıklar yoluyla ulusal monarşiler kurulmuştur. Bu krallıklar, Papalığın ve İmparatorluğun tahakkümünden kurtularak Hıristiyanî hükûmetin vücut bulmuş yeni biçimleri olmuşlardır. Bu yeni bağımsız monarşik siyasal oluşum içinden, ulus-devlet doğacaktır. Ulus-devlette, prensin egemenliği, bütün ülke ve ülkede yaşayan herkes üzerinde geçerlidir. Papalığın ve İmparatorluğun ikili otoritesi altında birleşmiş bir Hıristiyanlık teorisi geçmişe mal olmuştur²⁹.

Batı Avrupa için siyasal iktidarın parçalanmasına yol açan koşulların tersine çevrilmesi, iktidarın krallıklarda toplanmaya başlamasının nedeniydi. Bu nedenlerden öncelikle vurgulanması gereken ekonomik canlanmadır³⁰. XI’inci yüzyılda başlayan ve aralıksız iki yüzyıl daha devam edecek ekonomik ve sosyal bir canlanma, feodal Avrupa’yı devletler hukuku bakımından değiştiren esas neticeleri doğurmuştur³¹.

²⁹ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 346.

³⁰ Ekonomik devrim [*The Economic Revolution (1066–1300)*] için bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part IV*, ss. 614–649.

³¹ Pierre-Clément Timbal, André Castaldo, *Histoire des Institutions Publiques et des Faits Sociaux*, s. 112; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 356–359.

XI'inci yüzyıldan itibaren, hakiki uluslararası ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır³². Din temellinden hareketle, bütün Batı Hıristiyanlığı ulusları için müşterek bir *jus gentium* (kavimler hukuku) gelişmiştir³³. Bu Hıristiyan uluslar, denizci İtalyan Cumhuriyetleri ile olduğu kadar, Müslüman dünya ile de diplomatik ve ticarî temaslar sürdürmüşlerdir. Böylelikle, bir uluslararası ticaret ve denizcilik hukuku doğmuş ve Batı, yavaş yavaş ve denetimsiz feodal şiddetin toplumda yarattığı anarşik felâketlerin içine gire çıka, Antikçağın diplomatik uygulamalarını yeniden ele almıştır³⁴.

Hıristiyan inancının Batı'daki evrenselliğinden ötürü Kilise, sesini lâik toplum içinde duyurmuş, Hıristiyanların birbirleri ile olan savaşlarında, savaş insanileştirmek için onu sıkı kurallar ile çerçvelendirmeye çalışmıştır. Hıristiyanlar arasında kendi barışçıl vazifesini yerine getirebilmek için Kilise farklı kurum ve kurallar önermekteydi: Ateşkes ve Tanrının Barışı, yemin uygulaması, hakeme başvurmak ve haklı savaş (*justum bellum*) öğretisi bunlardandı. Bu çağda Kilise, çift karakterli bir kurumsal kimlik edinmiştir: Roma İmparatorluğu'nun resmî dini olduğundan beri bütün pagan dinlere, kendisinin temsil ettiği "Doğru Hıristiyanlık" mensubu olmayanlara, yani heretik olarak damgaladıklarına, Yahudilere ve Müslümanlara karşı zalim ve kan dökücü bir Kilise; Hıristiyanlar arasında ise barışçı ve düzen tesis edici çabalarda bulunan bir Kilise.

Kilisenin, gerek ruhbanaya yönelik, gerekse cemaatine yönelik olarak ortaya koyduğu hukuk, toplu olarak, kanonik hukuk olarak anılır³⁵. Kanonik hukuk, esas olarak, XII'nci ve XIII'üncü yüzyıllarda kodifiye edilmiş (toplanarak yazılı hâle getirilmiş) dinî, ahlâkî, Kilise örgütüne ilişkin konulardaki Kilise hukukundan oluşsa da, toplum üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi olmuştur³⁶. Bu kodifikasyon külliyyatı, Kanonik Hukuk Derlemeleri (*Corpus Juris Canonici*) hâlinde bulunur.

³² Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 86.

³³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 20.

³⁴ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 35.

³⁵ Will Durant, *The Story of Civilization: Part IV*, ss. 754–756.

³⁶ F. E. Peters, *İbrahim'in Çocukları*, Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, çev. Nurşan Üstüntaş, Kozmik, 2005, ss.118–121.

Kanonik hukuk, ne ulusal (nasyonal) ne de uluslararası (enternasyonal) bir hukuktur. Dönemin kavrayışı ulus (nasyon) kavramı ile bağlantılı değildir. Ortaçağda ulus kavramının mevcudiyeti bile (nispeten Geç Ortaçağ hariç) pek ileri sürülemez zaten. Kilisenin kavrayışı evrenseldir. Modern kavramlarla ifade edilmeye çalışılırsa bu kavrayış ulusüstüdür (süpranasyonal).

Bir örnek vermek gerekirse, aforoz yeterli bir örnektir: Aforoz edilen kişi Hıristiyan toplumunun dışına çıkarılmaktadır³⁷. Ulusun ve ülkenin önemi yoktur. Her ulus ve her ülke bakımından aforoz geçerlidir ve sonuçlarını doğurur. Hıristiyan toplumu, toplumların toplumu (*communitas communitatum*) olarak bir bütündür³⁸. Yeniçağda ortadan kalkacak olan da bu evrenselci kavrayıştır.

Kilise, savaş ve barış konularındaki etkisi ve katkısıyla uluslararası hukuk tarihi bakımından önemli bir etki yaratmıştır. Bu etkiye rağmen, döneme ilişkin koşullar altında Ortaçağda Avrupa’da uluslararası hukukun gelişmesinin önünde üç önemli engel vardı ve bunlar şunlardı: a- Kilisenin evrensel egemenlik iddiası ve kanonik hukukun ulusüstü niteliği³⁹; b- Kutsal Roma-Germen imparatorlarının (aslında bunlar, sadece Alman imparatorlarıydılar) Batı Avrupa üzerindeki evrensel egemenlik iddiası⁴⁰; c- feodalite ile egemenliğin devletin elinden çıkıp toprak üzerindeki özel mülkiyet temelinde kurulması⁴¹.

Diğer taraftan Ortaçağda Avrupa’da, daha sonraları üzerine modern ulus-devletler arası uluslararası hukukun esaslarının kurulabileceği temeller de mevcuttu. Kilise tarafından üretilen ve uygulatılan tatbikatların yanı sıra, başka uygulamalar da belirlemekteydi; çünkü dış dünya ile Ortaçağ Hıristiyanlığı ve Hıristiyan Batı krallıkları ilişkilerini artırmaktaydı: Müslüman dünyası ile savaş, Haçlı seferleri ve İspanya’nın yeniden fethi (*reconquista*); her

³⁷ Din ile politika çok defa iç içe olmuştur ve örneğin Hıristiyanlıkta aforoz edilme gayet doğal olarak siyasal dışlanmayı da beraberinde getirmiştir; Kadir Albayrak, Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi, Sarkaç, Ankara, 2010, s. 36.

³⁸ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 20.

³⁹ Dominique Gaurier, Histoire du droit international, ss. 88–93.

⁴⁰ Dominique Gaurier, Histoire du droit international, ss. 93–94.

⁴¹ Dominique Gaurier, Histoire du droit international, s. 94.

biri kendi çıkarlarının peşindeki devletler arası savaşlar; Akdeniz ve Atlantik kıyısı boyunca Kuzey Avrupa, Baltık, Manş ve Kuzey Denizi üzerinden işleyen ticaret uluslararası ilişkilerin gelişmesini sağlıyordu. Ticaret, uluslararası ilişkileri teşvik ediyordu. Uluslararası denizcilik hukukunun, teritoryal sınır sorunlarına yönelik barışçı çözüm arayışlarının ve hükümdarlar arası diplomasinin belirişi meydana gelmekteydi. Batı artık kendi dışındaki dünyaya da yönelmekteydi⁴².

Hıristiyan dünyası ve İslâm dünyası, Ortaçağ müddetince, ne aralarında çatışmayı bırakmışlardır ne de aralarında antlaşmalar yapmayı. Bununla beraber iki dünya arasında mal ve bilgi değişimi de sürdürülmüştür. Kendisi düşmanca ve vahşî bir hareket olsa da Haçlı seferlerinin de, uluslararası ilişkilerin gelişmesinde önemli etkisi olmuştur. Bu şartlar altında, şu da belirtilmelidir ki Bizans, Batı Avrupa, Ortadoğu ve Slav ülkeleri arasında özel bir köprüydü. Coğrafi olarak bu dünyalar arasında köprü olduğu gibi, kültürel olarak da Antikite ile köprüydü.

Ortaçağın bin yılı süresince, üç büyük dinsel blok arasındaki çatışma sürekli olmuştur. Katolik, Ortodoks ve İslâm dünyaları arasındaki ilişkiler, savaşlar, Haçlı seferleri, fetih ve yeniden fetihlerle yürüyüp gitmiştir. Ortaçağda, insanlar arasındaki uluslararası ilişkiler sanılanın aksine sürekli bir husustu. Haç yolculukları ile insanlar yabancılar ile yüz yüze geliyorlardı. Bankerleri, tüccarları, sanatçıları ve zanaatkârları bir araya getiren uluslararası fuarların da düzenlenmesi sıkça rastlanılan bir olaydı. Uluslararası hukukun modern çağda meselelerinden olan, sınır konuları, tarafsızlık, hakemlik gibi konular, Ortaçağda da gündemde olan konulardı⁴³.

Ortaçağda, Akinolu Tommaso gibi önde gelen bazı Batılı yazarlar Hıristiyan devletler arasındaki ve hatta Hıristiyanlarla “kâfir” ya da pagan devletler arasındaki ilişkileri ve bunları düzenlemesi gereken hukuk kurallarını araştırma çabası içine girmişlerdir ve bu çalışmalar, ilerleyen yüzyıllarda Avrupa’da gelişecek uluslararası hukuk düşüncesi için de bir başlangıç nok-

⁴² Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 22.

⁴³ Marie-Hélène Renaud, *Histoire du droit international public*, s. 22.

tası olmuştur⁴⁴. Ancak bu hukuk düşüncesi, öncelikle, modern devletlerarası sistemin oluşturduğu zemin üzerinde yükselbilecektir. Aşağıda bu sisteme temas edilmektedir.

C- Avrupa’da Modern Devletin ve Devletlerarası Sistemin Kökenleri

Belirttiğimiz gibi, Ortaçağ Batı Hıristiyan dünyasındaki politik ülkü, evrensel hâkimiyetti. Bu evrensellik, Katolik Hıristiyan dünyasını, uhrevî bakımından Papalığın, dünyevî politik egemenlik bakımından da Kutsal

⁴⁴ Akinolu Tommaso, Hugo Grotius’u da etkilemiş olan, başta doğal hukuk anlayışı ile ilişkili görüşleri olmak üzere, uluslararası hukuk öğretisi için çeşitli bakımlardan önemlidir. Akinolu Tommaso için bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part IV*, ss. 961–983; Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 336–356; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 170–174; Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1993, ss. 168–172; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Cilt III – Muhammed’den Reform Çağına, çev. Ali Berktaş, Kabalcı, İstanbul, 2003, ss. 219–223; Léon-Louis Grateloup, *Les Philosophes de Platon à Sartre*, Hachette, Paris, 1985, ss. 125–134; Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, ss. 186–189; Niyazi Öktem, Ahmet Ulvi Türkbağ, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 221–227; Mehmet Akad, V. Bihterin Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 40–45; İlhan Akin, *Devlet Doktrinleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1962, ss. 56–65; Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, Açılım Kitap, İstanbul, 2006, ss. 48–50. Akinolu Tommaso için ayrıca bkz. *Saint Thomas Aquinas* maddesi, <http://www.britannica.com> (06.02.2012); *Saint Thomas d’Aquin* maddesi, <http://www.larousse.fr/encyclopedie> (06.02.2012). Eserlerinin İngilizce tercümelemeleri için bkz. <http://www.archive.org/search.php?query=Thomas+Aquinas+AND+mediatype%3D+Atexts> (06.02.2012); *Summa Theologia* ve diğer eserlerinin Lâtinçe orijinal metinleri için bkz. <http://www.thelatinlibrary.com/aquinas.html> (06.02.2012) ve buradan *Summa Theologica*, VIII/94:1–6. Ayrıca bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 26–27; A. Vanderpol, *Le droit de Guerre d’après les Théologiens et les Canonistes du Moyen-âge*, A. Tralin, Paris, 1911, ss. 7–8; Ahmet Halûk Atalay, *Uluslararası Hukukun Oluşumu*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 65; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 214; Muharrem Kılıç, *Özsellik ile Olgusallık Arasında Hukuk Kavramı – St. Thomas’ın Hukuk Kuramı Örneğinde Doğal Hukuksal Bir Analiz*, Yetkin, Ankara, 2011, s. 134, 139, ss. 140–143; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 210–228; Hugo Grotius, *De Jure belli ac pacis libri tres in quibus jus naturae et gentium item juris publici praecipua explicantur*, S. Claudij, & Homini Siluefris, Paris, 1625, Proleg., §11; e-okuma için bkz. ftp://ftp.bnf.fr/060/N0606957_PDF_1_-1DM.pdf (08.10.2011). Ayrıca bkz. Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, XII Levha, İstanbul, 2010, ss. 199–217; Vecdi Aral, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, XII Levha, İstanbul, 2010, ss. 43–50; Strauss Leo, *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen, Petek Onur, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

Roma-Germen İmparatorluğu'nun etrafında, sağlam bir birliktelik olarak kurmaya dayanmaktaydı; fakat bu politik hedef, Roma Kilisesi ve Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki siyasal güç mücadelesi yüzünden hiçbir zaman tam ve kusursuz biçimde kurulamadığı gibi bu iki güç arasındaki bitmeyen entrikalar ve mücadele neticede ikisini de kuvvetsiz bırakmış ve köhneleştirmiştir. Sonuçta, Antik Roma İmparatorluğu'nun politik hatıralarının ve emperyal esinlerinin de etkili olduğu bu “görkemli” ve “iddialı” politik hedef terk edilmek zorunda kalındı. İleride, modern ulus-devlet biçimini alacak ülkelerde, başta İngiliz ve Fransız ulusal monarşileri, Batı Avrupa'da var olan uluslararası güç boşluğunda (Papalığın ve İmparatorluğun karşı koyacak gücü olmadığından) merkezî egemenliklerini kurma olanağı buldular⁴⁵.

Ortaçağ ile Modernite arasında geçiş dönemi olan XIV'üncü ve XV'inci yüzyıllar şu belirgin nitelikler ile farklılaşmaktadır: a- Siyasal alan dönüşmektedir. Eski düzen, içeride hâkimiyet için mücadele veren ve dışarıda bağımsızlığı için uğraşan yeni bir siyasal oyuncunun meydana çıkması ile sarsılarak değişmektedir. Ortaçağın feodal siyasî düzeni, içeride ve uluslararası sahada egemenlik sahibi prenslerin ve kralların bir bir belirmesi ile yıkılmaktadır. Doğmakta olan bu yeni egemen siyasal aktör modern anlamıyla ulus-devlettir. b- Devletin inşası, Batı Hıristiyanlığında, *Respublica christiana*'nın ortadan kalkmasına ve yeni bir Avrupa'nın oluşmasına sebep olmuştur. Bu Avrupa, “Monarkların Avrupası”dır. Bağımsız ulus-devletlerin birbiri ardına egemen siyasal varlıklar olarak oluşması, bunların arasındaki ilişkilerin, savaşa ve barışa ilişkin kaideler içeren bir kurallar kümesi ile düzenlenmesi gerekliliği fikrini doğurmuştur.

⁴⁵ Geç Ortaçağda uluslaşma meselesi için bkz. Marc Bloch, Feodal Toplum, ss. 536–542. Monarşik devlet şeklinde egemenlik aslen ve yalnız, hayat boyunca tek kişiye, hükümdara aittir. Onun iradesi egemenliğin kaynağıdır. Monarşiler hükümdarın tahta geçiş tarzlarına göre seçimli ve irsi olmak üzere ikiye ayrılır. Monarşiler, saltanat haklarının sınırlarına göre de mutlak monarşi ve meşrûti monarşi olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak monarşide hükümdarın iradesini sınırlayacak bir kanun ve bir organ yoktur; bkz. Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri – Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 1417, Hukuk Fakültesi No. 312, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul, 1969, ss. 55–58. Son Haçlı seferinin yapıldığı 1270'i izleyen yıllarda İngiltere ve Fransa'da güçlü merkezî hükümetler kuruldu. Yine bu yıllarda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Habsburg liderliğinde Yeniçağa aktarılan “modern” biçimini aldı. Ortaçağ kurumları olan feodal yapı ve evrensel Kilise yerlerini merkezî devletlere ve ulus-devlet kavramına bırakmaya başladı; Ahmet Halûk Yüksel, Uygarlık Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 700, Eskişehir, 2002, s. 64.

D- Rönesans Avrupasında Devletlerarası İlişkiler Sistemi

Batı Avrupa’da Rönesans ile Ortaçağdan Moderniteye geçilirken, devletler arasında yeni bir karakterde ilişkiler düzeni doğuyordu⁴⁶. Bu Avrupa devletlerarası ilişkiler sistemi uygulaması içerisinde, hâlâ Antikiteden miras kalan adıyla literatürde *jus gentium* olarak adlandırılrsa da, yeni bir uluslararası hukuk anlayışı da doğmaktaydı. Bu anlayış, XVII’nci yüzyılda, gerçek anlamda teorik olarak kuramsallaştırılacak uluslararası hukukun öncüsüydü. Modernitenin başlangıcında, Avrupa’da hem ulus-devletler arası ilişkiler doğmakta ve hem de modern uluslararası hukukun nüvesini oluşturan bir kavimler hukuku, *jus gentium*, uygulamada ve öncü düşünürlerin zihninde gelişmekteydi.

Çok daha sonraları, evrenselleşen ve yerküreyi kuşatan modern devletlerarası sistemi⁴⁷ ve uluslararası ilişkileri ve bunu düzenlemeye yönelik uluslararası hukuku doğuran Batı’ya özgü şartlar, Batı’nın Ortaçağındaki entelektüel ve siyasal gelişimde başlamıştı⁴⁸. Ortaçağın Batı’ya nazaran kıyaslanamaz biçimde uygar ve güçlü dünyaları Çin, Hindistan, Bizans ve İslâm coğrafyalarından farklı olarak, imparatorluk sistemine “devletlerin çoğulluğu” alternatifinin ortaya çıkması ve kalıcı olması, Batı’nın Ortaçağın ortalarından itibaren, yabancı istilâlarından uzak kalarak, kendi soyutlanmış çevresinde, feodaliteden barbar krallıklarının merkezîleşmesine kadar uzanan kendine özgü koşullarında mümkün olmuştur⁴⁹.

Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra, Doğu’nun büyük uygarlıklarında hüküm süren, zengin ve askerî açıdan geniş imkânlarla sahip imparatorluklarına benzer bir biçimde, Batı’da tek bir üstün güç, kıtayı elinde birleştiren bir imparatorluk, hiçbir zaman varol(a)madı. Bunun belli başlı nedenleri şunlardır: Feodalitenin mirası bir politik çoğulculuk; coğrafi unsur;

⁴⁶ Marcel Dunan, John Roberts, Larousse Encyclopedia of Modern History, Librairie Larousse & Paul Hamlyn, London, 1964, s. 13; Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 83.

⁴⁷ Avrupa’nın ulus-devlet temelinde yeni monarşilerinin kurulması ve okyanüsötesi küresel devletler sistemi için bkz. Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. VII.

⁴⁸ Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 51.

⁴⁹ Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 57.

ticaret unsuru ve ekonomik neden; silâh teknolojisi unsuru ve askerî neden⁵⁰. Bu nedenlerin üzerine modern devletler sistemini yaratan olaylar silsilesi gerçekleşme olanağı bulmuştur.

Ulusal devletler temelinde Avrupa devletler sisteminin ortaya çıkışının erken kökenleri, Kuzey Atlantik kıyıları boyunca birkaç “teritoryal devlet”in⁵¹ evriminden önce İtalyan kent-devletleri sisteminde daha küçük ölçekli fakat parlak, belirgin ve karakteristik bir ilk erken örneğe kadar gider. İmparatorluğa ve Papalığın da peşinde koştuğu evrensel egemenlik iddialarına karşın “devletlerin çoğulluğu” ya da “çoğulcu egemenlik” alternatifi ilk kez İtalya’da yavaş yavaş başarılı olmaya başlamıştır⁵².

XIV’üncü ve XV’inci yüzyıllar, Avrupa’da siyasal alanda, Batı Hıristiyanlığının iki yüksek makamı olan papalığın ve imparatorluğun zayıflayarak kriz içine girmeleriyle şekillenmiştir⁵³. İmparatorluk, 1254–1273 arası yaşanan “büyük fetret devri” (*grand interrègne*) esnasında anarşi içine düşmüş ve I. Otton ve I. Frederik zamanlarındaki saygınlığına bir daha kavuşamamıştır. Papalık ise kendi payına, 1348–1417 yılları arasında, Roma Katolik Kilisesi’nin otoritesine bağlı olmak istemeyenlerin ve Roma’dan ayrı bir kilise taraftarı olanların yarattığı şizmatik⁵⁴ hareketler ile sarsılmış ve iktidarını Kilisenin kendi içinde dahi savunmak zorunda kalmıştır⁵⁵.

⁵⁰ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, ss. 19–36.

⁵¹ Sınırlı belirli bir ülke üzerinde mülkîlik prensibi uyarınca egemenlik icra eden devlet; bkz. Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, s. 51.

⁵² Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 41.

⁵³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 39; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, s. 390.

⁵⁴ M.-N. Bouillet, *Dictionnaire Universel des Sciences, des Lettres et des Arts*, Librairie Hachette, Paris, 1896, *Schisme* maddesi, ss. 1489–1490; M.-N. Bouillet, *Dictionnaire Universel d’Histoire et de Géographie*, Trentième Édition, Librairie Hachette, Paris, 1864, *Schisme* maddesi, s. 1746. 1377–1417 yılları arasında kilisede yaşanan anarşinin ilk nedeni Fransız kardinallerinin 1378’de Roma’da seçilen VI. Urbain’i papa olarak kabul etmeyip karşısına Avignon’da VII. Clément’i çıkarmalarıdır. Böylelikle biri Avignon’da diğeri Roma’da iki papanın mevcudiyeti Hıristiyanlığı ve Kiliseyi büyük bir kargaşaya sürükledi; bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part V – The Renaissance*, Simon And Schuster, New York, 1954, ss. 361–372. Bu esnada 1382’de İngiltere’de Oxford Üniversitesi profesörlerinden Wyclef, Papalık otoritesini, takdis törenini ve Kilise’nin İncil’e ilâve ettiği bütün şeyleri tanımadığını ilân etti. Bohemya’da Prag Üniversitesi Rektörü Jean Hus da aynı görüşleri ileri sürdü. Konstans Konsili, Jean

İmparatorluğun ve Palığın zayıflamasına koşut olarak kelimenin modern anlamıyla devlet(ler)in doğumuna ve akabinde yükselişine şahit olunmaktadır⁵⁶. “Devlet” (*Lo Stato*) kelimesi önce İtalya’da, daha önceleri “Cumhuriyet” (*Respublica*) olarak adlandırılan siyasal yapıları adlandırmak için kullanılmıştır⁵⁷. Aynı dönemde “devlet”in ortaya çıkışıyla birlikte “egemenlik” kavramı hukukî ve siyasal dilde Lâtincedeki geleneksel *summa potestas* (yüksek iktidar) anlamı yerine gene Lâtincedeki *majestas* (hükümlerlik) anlamına daha yakın biçimde yerini almaktaydı⁵⁸.

Şehir devletleri⁵⁹ ve krallıklar, bu zamanda, artık bağlı olacakları kendilerinden üstün bir güç tanımamaktaydılar (*superiorem non recognoscentes*). Batı Hıristiyanlığının o güne değin iki başlı olan politik zirvesi artık egemen devletlerin çoğulluğuna yerini bırakmaktaydı. Bu devletler, bağımsızlıkları hususunda son derece kıskançtı⁶⁰. Bu kıskançlık dışarıda Papalığa ve İmparatorluğa karşı egemenliklerini ve bağımsızlıklarını asla paylaşmamakla

---

Hus’u 1416’da yakılarak ölüme mahkûm etti; bkz. Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, ss. 389–390.

⁵⁵ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 39. 1300–1517 yılları arasında Roma Katolik kilisesi için bkz. Will Durant, The Story of Civilization: Part VI – The Reformation, Simon And Schuster, New York, 1957, ss. 3–25.

⁵⁶ Larousse Encyclopedia of Modern History, s. 13.

⁵⁷ Cumhuriyet kelimesi ile devlet kelimesi bu yüzyıllarda bir süre daha birbirlerinin yerine ve aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaya devam edilmişlerdir. Jean Bodin (1530–1596), temel eserine, *Les six livres de la République* [(1576), Cumhuriyetin Altı Kitabı] adını verirken, Thomas Hobbes (1588–1679) da, J. Bodin’den neredeyse bir yüzyıl sonra bile, başlıca yapıtına, *Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil* [(1651), Leviathan ya da Dinî ve Dünyevî Cumhuriyetin İçeriği, Biçimi ve Kudreti] ismini vermekteydi. Bkz. Jean Bodin, *Les six livres de la République*, De L’Imprimerie de Jean de Tournes, Lyon, 1579, eserin e-tam metni için bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k536293/f1.image.r=les+six+livres+de+la+r%C3%A9publique.langEN> (30.05.2011); Hobbes Thomas, *Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Paul’s Churchyard, 1651, eserin e-tam metni için bkz. <http://www.archive.org/stream/leviathan03207gut/lvthn10.txt> (30.05.2011).

⁵⁸ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 40.

⁵⁹ İtalya’da XIII’üncü yüzyılın sonundan beri şehirler gerçek devletler hâline gelmişlerdi; Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 392.

⁶⁰ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 46.

tezahür ettiği gibi içeride de feodal senyörlerin elinden onlarda kalan son iktidarları koparıp alma biçiminde gerçekleşmekteydi⁶¹.

XV'inci yüzyılda, İtalya'daki devletlerin birbirlerine üstünlük sağlayacak bir konumda olmaması, çeşitli dönemlerde değişen saflaşmalara dayalı bir tür güç dengesinin kurulması sonucunu doğurdu⁶². Öte yandan İtalyan devletleri arasındaki karmaşık ilişkiler ağı, diplomasinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu⁶³. Aynı yapı XVI'ncı yüzyılda İtalyan örneğinin izinde bütün Batı Avrupa'ya yayıldı⁶⁴. Bu durum şu şekilde betimlenmektedir:

“Orta Çağın evrenselci rüyalarından sonra, XVI'ncı yüzyılda, her biri derin millî duygular ile güdülenen egemen devletlerden oluşan bir (uluslararası) topluluk meydana geldi. Bu devletler, otoritelerini sınırlı bir ülkede tam olarak uyguluyorlardı ve komşuları ile sürekli ve kimi zaman barışçı, kimi zaman ise çatışmacı, az ya da çok ilişkiler kuruyorlardı. Bağımsızlıkları ve egemenlikleri hakkında kıskanç birçok devletten oluşan bir uluslararası toplulukta, belirli bir düzenin sağlanması ihtiyacı kendisini dayatıyordu. Üstün bir güç altında oluşmayan organik bir toplumun eksikliği yerine - Hıristiyanlık, Papalığın devletüstü bütün otoritesini kaybetmişti-, Avrupa'da, eşitlik ve denge ilkesine dayalı bir düzen yerleşmekteydi. Bu düzen en güçlülerin hırslarını kabartsa da; Avrupa'da, bütün ittifakları, taahhütleri ve devletlerin tarafsızlığını belirleyen denge ilkesi, eski bir İtalyan uygulamasıydı. XV'inci yüzyılın sonunda, bir İtalyan şehir-devleti ne zaman çok güçlense, diğerleri dengeyi yeniden kurmak için birleşirlerdi. Denge ve eşitlik siyaseti, gücün yoğunlaşmasına karşı doğal tepki olarak, Avrupalı güçler arasındaki ilişkilerde yayılmaktaydı”⁶⁵.

⁶¹ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 40.

⁶² S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 147.

⁶³ Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 59.

⁶⁴ Ernest Nys, Les Origines De La Diplomatie Et Le Droit D'Ambassade Jusqu'a Grotius, Librairie Européennes C. Muquardt Merzbach Et Falk, 1884; [http://gallica.bnf.fr/ark:-/12148/bpt6k55070c.r=ernest+nys.langEN](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55070c.r=ernest+nys.langEN) (15.01.2012).

⁶⁵ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 53.

Avrupa’da yükselişe geçen bölgesel devletler, yönetimde ve kamusal alanın başarıyla denetim altına alınmasında, kentsel deneyimi görmezden gelemezdi. Böylece, büyük kentlerin siyasal seçkinleri, kent kurumlarını devlet yapısına yerleştirmeyi başardılar⁶⁶. Avrupa’da İtalya birçok devletin yan yana yaşayıp diplomatik ilişkiler içine girdikleri bir ilk ve geleneksel örneği sunuyorsa şayet, Fransa da, krallığın feodalite karşısında güçlenip bir ulus-devlet oluşturmaya başlamasının ilk örneğini sunmaktadır⁶⁷. XII’nci yüzyıldan XV’inci yüzyıla değin, Fransız kraliyet diplomasisi, devletin çıkarlarına yönelik, katılıktan uzak bir diplomasi anlayışını kucaklayacaktır⁶⁸. Fransız diplomasisinin belirttiğimiz zaman aralığında en dikkat çekici uygulayıcısı XI. Louis’dur (1423–1483)⁶⁹. Düşmanlarına karşı yürüttüğü sayısız mücadelede, doğrudan doğruya saldırıdan her zaman kaçınan bu hükümdarın tek güvendiği silâh, diplomasiydi.

XI. Louis’nin saltanat dönemi (1461–1483), Fransa’nın birliğine kavuşması için diplomasi yoluyla çok önemli sonuçların alındığı bir dönemdir⁷⁰. Bu Fransız kralı tarafından uygulanan yöntemler, Avrupa diplomasisinin temel biçimlerini kökten değiştirip diplomasi evrimi üzerinde büyük çapta etki yaratmıştır. Yetenekli diplomat kadrolarının ülke yönetimi bakımından büyük önemini, tahta geçişinin ilk yıllarında kavrayan XI. Louis, diplomatlarını, geniş ve derin bir casus ve gizli görevli ağı ile yabancı ülkelerde bilgi ve yardım için çekinmeden harcanan altınlar ile de desteklemekteydi. XI Louis, çeşitli ülkelere yolladığı diplomatik misyonların sayısını büyük çapta arttırmakla kalmamış, bu misyonların o ülkelerde kalış süresini de arttırmıştır. Burgonya ve İngiltere gibi kendisini en fazla ilgilendiren ülkelerdeki geçici misyonlarını da sürekli ve düzgün elçilikler hâline dönüştürmeye çalışmıştır. XI. Louis’nin akredite (itimatnameli) temsilciler bulundurduğu ülkeler de, kendi diplomatik kurumlarını düzene koymak zorunluluğu

⁶⁶ Almut Höfert, “Geç Ortaçağda Devletler, Kentler ve Yurttaşlar”, Quentin Skinner, Bo Stråth, Devletler ve Yurttaşlar, s. 87.

⁶⁷ Larousse Encyclopedia of Modern History, ss. 13–14.

⁶⁸ S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, ss. 134–139.

⁶⁹ S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 140.

⁷⁰ Will Durant, The Story of Civilization: Part VI, ss. 89–93.

duymuşlardır. Çok geçmeden Avrupalı belli başlı bütün devletlerin ve bütün sarayların yerleşmiş bir diplomatik örgütü oluşmuştur. İtalya’da özellikle Venedik’te öteden beri var olan diplomasiye ilişkin temelleri, merkezî bir krallığın çıkarları doğrultusunda en geniş bir biçimde kullanan bu kralın, diplomasiyi bir devlet tekeli hâline getirip, metbuu bulunduğu güçlü feodal senyörleri bu haktan yoksun kılma eğilimi, bütün öbür krallıklar tarafından da benimsenecektir⁷¹. Modernitenin karakteristik siyasal nitelikleri diplomasi sahasında da belirginleşmeye başlamaktadır artık.

Avrupa devletler sisteminde diplomasiyi ve uluslararası ilişkileri geliştiren çeşitli unsurlar etkin olmuştur. Dünya ölçeğinde, modern zamanların başlangıcında, gerçekte uzun süredir birbirinden kopmuş toplumlar trajik biçimde tanışmaya, buluşmaya başlamışlardır. Batı Hıristiyanlığı bu dünyalardan biriydi. Diğerleri gibi o da en iyi olduğuna inanmıştı, gene de ve her şeye rağmen İslâm Uygarlığını’nu iyi kötü tanıyordu. Bu uygarlık, Avrupa için, “*parlak, kıskanılan ve nefret edilen*”di⁷². Bu Avrupa, şimdi diğer uygarlıklarla tanışmaktaydı. Modernite, yerküre çapındaki bu karşılaşmaların başlangıcıdır ve “yeni bir dünya düzeni” ile kendini ifşa etmiştir.

XVI’ncı yüzyıl tarafından getirilen alt üst oluşlar, tarihi genel olarak etkileyecektir. Bu çerçevede, bu çağ sürekli bir değişim çağıdır. İki büyük olay Yeniçağ açıyor ve yeni bir dünya düzeninin doğumunu haber veriyordu.

Her şeyden önce Büyük Keşifler, genel olarak insanlık tarihi ve konumuz özelinde uluslararası hukuk tarihi için temel öneme sahip bir olaydı. Bilinmeyen dünyaların keşfi, Kilise için muazzam ve zor bir iş olan Amerika ve Afrika kıtalarının Hıristiyanlaştırılması meselesini doğurmuş ve Batı monarşileri için fetih ve sömürge politikasını mümkün kılmıştır.

İkinci temel olay ise ulus-devletin gürbüz doğumu ve onun hırslarının dünya sahnesine önüne geçilemez biçimde dökülmesidir. Ortaçağ düzeni biterken, Hıristiyanlar arası dinsel çatışmalarla da kanlı bir vaziyet alan “yeni dünya düzeni”, 1648’te kalıcı olarak tanımlanacak “Avrupa devletler düzeni”ne doğru ilerlemekteydi.

⁷¹ S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 145.

⁷² Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 42.

Papa VI'ncı Alexandre (1492–1503), Inter Caetera belgesi ile 3 Mayıs 1493'te kâşiflere keşfettikleri yer üzerinde egemenlik tanımıştı⁷³. Bu belge İberyalılar ile Fransızlar, İngilizler ve sonraları Hollândalılar gibi kâşifler dünyasının geri kalanı arasında sayısız tartışmaya neden olmuştur. Bu belgenin izi, Lâtin Amerika'da dillerin sınırları olarak kazanılmıştır. Bu paylaşım temelinde, İspanya ve Portekiz yeni toprakların paylaşımı için, 4 Haziran 1494'te, Tordesillas'da, yeni bir antlaşma yapmışlar ve bu antlaşma, Papa II. Jules tarafından 1506'da teyit edilmiştir. 1529'daki Saragosse Antlaşması ise toprakların paylaşımında Papalığın tüm etkisini ortadan kaldırmaya yöneliktir.

1507 ve 1549 arasında Almeida ve Albuquerque tarafından kurulan Asya Portekiz İmparatorluğu, baharat trafiğine yönelik küçük kıyı karakollarından oluşturulmuştu. Toprak parçası olarak imparatorluk, esas olarak Asya'da konuşlanmıştı. Zengin ancak kırılıyordu; Portekiz'in kâr elde etmesine yöneliktir⁷⁴.

Amerika'daki İspanyol İmparatorluğu, 1519'dan 1521'e dek, Cortez tarafından fethedilen Meksika ve 1532'de Pizarro ve Almagro tarafından fethedilen Peru olmak üzere iki mücevhere sahipti. İmparatorluk, idarî olarak *Indes* Konseyi tarafından Sevilla'dan ve ticarî olarak bir sömürge bakanlığı gibi davranan ticaret odası (loncası) *Casa de Contratación* tarafından yönetilmekteydi⁷⁵. İmparatorluğunun tarım ve maden (altın ya da gümüş) zenginliğini işletmek için İspanya, Kızılderililerin ve Afrikalı siyahîlerin zorla çalıştırılmasını (köleliği) örgütlemişti. İspanyolca ve Hıristiyanlaştırma, Kızılderili gelenekleri ile karışarak Lâtin Amerika uygarlığının doğumuna neden olacaktır.

Yeni deniz yollarının keşfi ile İspanyol ve Portekiz büyük koloni imparatorluklarının oluşumu Dünyayı altüst etti. Bunun farklı neticeleri oldu: a- İspanya'nın ağırlığı, değerli madenlerin akışı ile artmıştır, ancak İspanya bu zenginliği askerî hırsları doğrultusunda harcayacak ve ekonomiye yönlendiremeyecekti⁷⁶. b- Avrupa'nın Atlantik yüzünün ekonomik gelişmesi Akdeniz

⁷³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 43; Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 44.

⁷⁴ Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 432–433 ve ss. 438–445.

⁷⁵ 1503'te Sevilla'da kurulmuştur; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, s. 465.

⁷⁶ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 45.

yüzünü geriletmiş ve Antikiteden beri ticarî eksen olan coğrafyanın önemini azaltmış, aynı gerileme Baltık ve Kuzey Denizi için de gerçekleşmiştir⁷⁷. c- Küresel büyük ticaretin gelişmesi: Lizbon baharatın ve Uzak Doğu ürünlerinin büyük limanı olurken, Sevilla ve Kadiz şeker, deri ve değerli madenlerin limanı olmuştur. Bu zenginlik Avrupa'ya Anvers'den yeniden dağıtılmaktaydı⁷⁸. d- Büyük keşif yolculukları koloni ve deniz savaşlarını başlatmıştır. Her biri kendi emperyalizmlerinin peşindeki Fransa, İngiltere ve Hollânda, İspanya ve Portekiz'in hâkimiyeti ve ticarî çıkarları ile zıtlasmaktaydılar⁷⁹.

Avrupa'nın yeni ekonomik düzeninde, İspanya zenginliğini sömürgelelerinden, güdümlü ekonomi uygulayan Fransa endüstrisinden almakta, 1531'de ilk modern borsanın ve daimî şirketlerin kurulduğu liberal Hollânda uluslararası ticaret trafiğinin kavşak noktası olurken, parlâmenter monarşi İngiltere servet kaynağı olarak donanmasından faydalanmaktadır. Bu alanların hiçbirinde korporatif müdahaleceliğe dayanan eski Ortaçağ komünlerine yer yoktu⁸⁰. Ekonomik organizasyon kapitalizme göre şekillenmekteydi⁸¹. Sermaye birikiminin ve dış ticaretin monarşik devlette kazandığı önem, ekonomiye ve ticarete devlet müdahalesini de beraberinde getirmiştir. Devletlerin gücünü, rakip devletlerin zararına arttırmak amacıyla ulusal ekonominin hükûmet tarafından düzenlenmesini öngören ve bu niteliğiyle siyasal mutlakiyetçiliğin ekonomi alanındaki karşılığını oluşturan merkantilizm, az ya da çok bütün Batılı devletler tarafından uygulanmaya başlanacaktır⁸².

⁷⁷ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 468–470.

⁷⁸ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 470–472.

⁷⁹ Modernitedeki emperyalizmlerin, Antikitedeki bir anlamda “Stoacı emperyalizm”lerden farkı, modern sömürgeci emperyalizmin kapitalist amaçlarla yürütülmesidir. Bu bağlamda, bir Yeniçağ barut imparatorluğu olan Osmanlı emperyalizmi de modern Batı emperyalizmlerinden farklıdır, zira kapitalist bir amacı ol(a)mamıştır ve Osmanlı Hanedanı'nın hâkimiyetindeki bir “kozmpolis ideali” (nizam-ı âlem) ile Antik tasavvurlara yakındır ve hatta bu tasavvurun son temsilcisidir; benzeri bir yorum için bkz. Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, s. 12.

⁸⁰ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 483–486.

⁸¹ Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 472–475; Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa, ss. 276–323.

⁸² Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 475. Monarşik mutlakiyetçilik ile kapitalizmin sahneye çıkışı ve zengin bir burjuvazinin doğuşu ile Batı'da ulusların varlık kazanması, bir dizi gelişmenin birbirlerine anlamlı biçimde bağlı halkalarıdır; bkz. Jacques

1450 sonrası Avrupa'daki siyasal ve askerî gelişmeler, ulus-devletin doğumu ile yakından ilgilidir. XV'inci yüzyılın sonundan, XVII'nci yüzyılın sonuna dek pek çok Avrupa ülkesinde politik ve askerî otoritede bir merkezîleşme meydana geldi. Bu merkezîleşme, genelde kralın ya da kimi yerlerde ise yerel bir prensin veya ticaret oligarşisinin yönetiminde olmuştur. Merkezîleşme ile birlikte vergi toplama imkânları ve yöntemleri artmış, hükûmetin otoritesi merkezî bir bürokrasi ile ülke geneline yayılmış, asker toplanarak ulusal ordular oluşturulmuştur⁸³. Ekonomik değişim eski feodal düzeni büyük ölçüde sarsmış ve farklı toplumsal gruplar birbirleriyle yeni sözleşme ve yükümlülük biçimleriyle bağlantı kurmak zorunda kalmışlardır.

Batı Hıristiyanlığı âleminde, “*cuius regio, eius religio*” (teba hükümdarının dinindedir) ilkesinin uygulanması ile hükûmetin sivil otoritesi ve ülkedeki dinsel otorite birleştirilmiş; Katolik Roma Kilisesine karşı bağımsızlık, ulusal temelde genişletilmiştir⁸⁴. Bu husus, lâikliğin ulus-devlette temellenmesinin yolunu açmıştır. Kilisenin otoritesinin kırılması, Lâtincenin etkisinin

---

Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 477; Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 45.

⁸³ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, s. 83.

⁸⁴ Charles Quint, 25 Eylül 1555'de, Augsburg Barışı ile İmparatorluğun dinsel bölünmesini tasdik etmiş ve üstü kapalı biçimde kabul edilen “*cuius regio, eius religio*” (hükümdar tebasının dinini tayin eder) ilkesi ile Almanya'da Lutherci (Protestan) ve Katolik olmak üzere iki mezhebin olduğunu kabul etmiştir. Buna göre, Lutherci ya da Katolik her prens, kendi toprakları üzerinde yaşayan kişilerin dinini belirleyebilecektir; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 181. Kalvencilik, Augsburg Barışı'nda izin verilen mezhepler arasında sayılmamıştır. Bu noksanlık Otuz Yıl Savaşları'na götüren süreçte önemli bir etken olmuştur. Almanya'da Kalvencilik, Katoliklik ve Luthercilikle birlikte eşit ve meşrû bir mezhep olarak ancak 1648 Vestfalya Barış Antlaşması'nda kabul edilmiştir. Vestfalya Antlaşması'nda Kalvenciliğin de sayılması ile genişletilen “*cuius regio, eius religio*” ilkesi, hükümdarların din seçme yetkilerini kullanmaları hakkında birbirlerine mutlak olarak katlanmalarını, toleranslı olmalarını gerektirmekteydi. Vestfalya ile kurulan “Avrupa devletler(i) arası kamu düzeni”nde, kral (ya da prens) kendi ülkesinin en üst düzey dinî otoritesi oluyordu. Yüzyıllardır Kilisenin işgal ettiği mertebeye, hükümdar çıkmaktaydı; ülkesindeki en üst düzey dinî otorite olarak kabul edilmekle otoritesi Kilisenin de üzerine çıkmakta ve kilise de bu otoriteye bağlanmaktaydı. Artık bu yeni düzende, halkı üzerinde dinî otoritesine ilişkin yetkilerini kullanan hükümdara, hiçbir haricî (yabancı) aktör karışamaz ve ülkesindeki bu otoritesine meydan okuyamazdı. Vestfalya Antlaşması ile kurulan Avrupa kamu düzeninde, Kilisenin siyasal ve hukukî alandaki yetkisi kesin olarak azaltılmakta ve manevî konulardaki yetkisi ise artık kralın dinî otoritesini takip etmekteydi; Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 120.

de gerilemesini getirmiş, yerel ulusal diller toplum önderleri tarafından gide- rek daha çok kullanılmış ve bu husus da lâiklik doğrultusundaki eğilimi güç- lendirmiştir.

Ulaşım imkânlarının ilerletilmesi mal değişimini daha yaygın hâle ge- tirmiş ve matbaacılığın bulunuşu, okyanuslardaki keşifler, kültürel olarak, en azından eğitilmiş Avrupalı insanları daha açık fikirli ve dünyayı fakında hâle getirmiştir⁸⁵. Bu ortamda yükselen burjuvazi sınıfının dünya görüşü ile bağ- lantılı pek çok yazar ve düşünür ulus-devletin çıkarları ve ulusal yararlar doğrultusunda yayın yaparak, toplumlarını etkilemeye başlamışlardır. Ancak ulus-devletin temellenmesinde bu entelektüel çabalardan ve toplumsal eği- limlerden çok daha fazla etkin olan husus, Avrupa'daki güç mücadelesi ve savaşı⁸⁶.

Devletlerin savları, bir baştan bir başa Avrupa'da türdeşti. Ufak değişik- likler tespit edilebilse de esas çizgiler ortaktı: İçeride feodal beylere karşı ve özerkliklerini ellerine almış şehirler karşısında egemenliğin sağlanması; dışarıda papa ve imparatora karşı bağımsızlığın elde edilmesi.

⁸⁵ Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 87.

⁸⁶ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, ss. 83–84. Askerî güç, Avru- pa'daki çoğu hanedanın ülkelerindeki zengin toprak sahibi senyörlerin üzerinde baskı ku- rarak politik birlik ve otoriteyi sağlamalarını mümkün kılmıştır. Askerî ve jeostratejik öğeler, ulus-devletlerin topraklarının sınırlarını biçimlendirmede etkili olmuş, bu çağda aralıksız çıkan savaşlar da politik otoritenin ulusal bilinci uyandırmasında esas olmuştur; çünkü İngilizler İspanyollardan, İsveçliler Danimarkalılardan, Hollandalı isyancılar da başlarından attıkları Habsburg efendilerinden nefret etmeyi öğrenmişler ve ulusal kimlik- lerini olumsuz yoldan da olsa keşfetmişlerdir. Gelişen kara ve deniz savaş teknolojilerini karşılamak, kalabalık piyade ordularını toplamak ve lojistiğini sağlamak, ulus-devletlerin monarklarının gerçekleştirdiği en pahalı fakat yaşamsal etkinliklerdi. Savunma ya da sal- dırı için olsun, savaş için para bulmak ve alınan borçları ödemek, devlet maliyelerinin sü- rekli uğraşydı artık. Kardinal Richelieu, *Testament Politique* (Siyasi Vasiyetname)'de şu sözlerle yer vermiştir: “*Tarihte yokluk ve düzensizliğin mahvettiği orduların sayısı, düş- manlarınca mahvedilenlerden çok daha fazladır. Ben kendi zamanımda girilen tüm iş- lerin sırf bu yüzden nasıl eksik kaldığına tanık oldum*”; Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, s. 85. Alman merkantilist yazar Von Horning ise şu yorumu yap- maktadır: “*Bir ulusun bugün için kudretli ve zengin olup olmaması gücünün ve zenginli- ğinin büyüklüğüne ya da sağlamlığına değil, esas olarak, komşularının aynı şeylere ken- disinden daha çok ya da daha az sahip olmasına bağlıdır*”; Paul Kennedy, Büyük Güçle- rin Yükseliş ve Çöküşleri, s. XVI.

Bir bir devletin varoluşu karşısındaki engeller aşıldı; şöyle ki: a- Devletin meydana çıkması vergi sisteminin kurulması ve sürekli bir ordunun mevcut kılınması gibi yeni araçlar doğurmuştur. Sürekli bir ordunun kurulması, devleti düzenli ve bol vergi kaynakları aramaya yöneltmiştir. b- Devlet, meşrû güç kullanma tekeli eline almıştır. c-Devlet, dış ilişkilerde savaşa başvurmayı yoğunlaştırmıştır⁸⁷.

Ulus-devletlerin, komşu devletlerle çatışan ekonomik menfaatleri ve toprak hırsları vardı. Ayrıca o esnada, bütün Avrupa devletlerini etkileyen dinsel sorunlar toplumsal ve siyasal yaşamdaki en baskın sorunlardı. Neredeyse bütün bir XVI'ncı yüzyılda, uluslar arasındaki çekişmeler dinsel çatışmalarla misliyle ağırlaşıyordu⁸⁸.

Gerçekten de Ortaçağın evrenselci rüyalarından sonra, XVI'ncı yüzyılda egemen devletlerden oluşan bir “uluslararası topluluk” meydana gelmiştir. Bu topluluğa mensup devletlerin her biri derin bir milliyetçilik duygusu ile hareket etmekteydi. Bu devletler, belirli ve sınırlı bir toprak parçasında otoritesini tam olarak uygulamakta; komşularıyla rakip olarak ya da barışçı bir biçimde yakın ve sıkı ilişkiler sürdürmekteydi. Egemenlikleri ve bağımsızlıkları konusunda kışkırtıcı birçok devletin yer aldığı şiddet dolu bir uluslararası ilişkiler arenasında, ulusların birbirleriyle olan ilişkilerine düzen verecek bir mekanizmaya ihtiyaç olduğu açıktı⁸⁹. Sürekli savaş ne kadar hırçın olsalar da hiçbir devletin dayanamayacağı kadar yıpratıcıydı.

⁸⁷ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 45–46.

⁸⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, s. 41. Hıristiyanlar ve Müslümanlar (Türkler) arasındaki çatışmanın yanı sıra, Katolikler ve Reformcular, II. Felipe'nin Katolik İspanyası ile Protestan Elizabeth'in İngilteresi arasındaki çatışmada ve İspanya ile Hollânda arasındaki çatışmada karşı karşıya oldukları gibi, Ortodoks Rusya ile Lutherci İsveç de çatışmaktaydı. Genç Avrupa milliyetçilikleri dinsel ihtilaflar ile kendilerini güçlendirmekteydiler; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 44; Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 46. 1517–1564 yılları arası yaşanan Reform için bkz. Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, ss. 495–524; Will Durant, *The Story of Civilization: Part VI*, ss. 337–643; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Cilt III, ss. 265–279; Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, ss. 224–275. 1517–1565 yılları arası Katolik Kilisesi'nin Karşı-Reformu (Reforma tepkisi) için bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part VI*, ss. 891–933; Larousse *Encyclopedia of Modern History*, ss. 57–58.

⁸⁹ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 53.

XVI'ncı yüzyıldan itibaren sorulmaya devam edilen esas soru basittir: Bir devlet, egemenliğini terk etmeden, nasıl verdiği söze saygı göstermekle kendini bağlayabilir?

Aynı soru şöyle de sorulabilir: Devletler için, aralarında çıkabilecek olası ya da somut çeşitli sorunlarda, kendi menfaatleri doğrultusunda uygulayabilecekleri çözüm yolları nelerdir?

Bu sorunların farkında olarak, egemenler arasındaki sürekli temas ile yüzleşme, uluslararası ilişkileri idare eden kuralları meydana çıkartmaktaydı. Dağınık, düzensiz ve yazılı olmasa da bu kurallar, şöyle ya da böyle, uluslararası normatif bir sistemin başlangıcıdır⁹⁰.

Bu kurallar teamüller yaratarak, uygulamadan süzülmekteydi. Devletler arasındaki güç ilişkilerinde, ülkenin büyüklüğü, nüfus, vergi sisteminin işleyişi ve buna bağlı olarak ordunun gücü belirleyici unsurlardı. Bu unsurlara, diplomasi yeteneğinin sağladığı avantajlar eklenmekteydi⁹¹. Diplomasi savaşın başka bir alanda verilmesiydi⁹².

Diplomasi her uyuşmazlığı çözmeye yetmemekte, aslında tam olarak yumuşak ve pek de zararı olmayan uyuşmazlıkları çözmekteydi. Silâhların kuvvetine başvurmak doğal bir yol olarak kalmaktaydı. Bu anlayış Antikite-deki greko-romen anlayışın devamıdır⁹³. Humanizmanın Antikiteyi tekrar keşfettiği ve Antik medeniyetin onurunu iade ettiği bir zamanda bu anlayışın da yükselmesine şahit olunur: “Savaş işlevi ve devlet için taşıdığı amaçlarla değerlendirilmelidir, doğru ya da yanlış şeklinde değil”⁹⁴.

Savaş, bir uzmanlık mesleği hâline geldi. Feodal savaştan modern savaşa geçildi. Ağır süvari barutun ve ateşli silâhın hızla gelişmesi ile bozguna

⁹⁰ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 53.

⁹¹ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 44–46; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 161.

⁹² Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 55; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 172.

⁹³ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 42.

⁹⁴ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 42.

uğradı⁹⁵. Egemenler profesyonel paralı askerler (*mercenaire*) tutmaktaydılar. Askerler bu işi bir meslek (*un militaire de carrière*) hâline getirmişlerdi. İsviçre ve Almanya, kendi ordu mevcutlarından kalabalık, paralı asker mevcudu sağlayan memleketlerdi. Askerlik meslek hâline gelirken, ordular da sürekli hâle geldi. Savaşlar da karada ve denizde artan şiddetli ateş gücü ile gitgide daha organize faaliyetler hâline geldi⁹⁶. Savaşın bu hâle gelmesi, devletler için büyük malî yük getirmekteydi, dolayısıyla çok etkin bir vergi sistemine ihtiyaç duyulmaktaydı. Ayrıca donanmalar emperyalizmlerin elinde etkin araçlara dönüşmüştü ve uluslararası ilişkilerde çok önemli bir güç unsuru⁹⁷.

XVI'ncı yüzyıldan itibaren yeni sorunlar belirmiştir. Bunlar da eninde sonunda kendi hukukî çözümlerini yaratmışlardır. Uluslararası uygulamalar, devletlerarası ilişkileri belirleyen önemli sorunlar etrafında toplanmıştır. Bunlar dolaşım özgürlüğü, savaş faaliyeti ve tarafsızlık, sınırların belirlenmesi, Papalığın müdahalelerinin seküler (dünyevî) çözümler lehine engellenmesi⁹⁸. Bu meseleler yepyeni ve önemli meselelerdi. XVI'ncı yüzyıldan itibaren, uluslararası ilişkilerin dinden bağımsız seküler karakteri çok daha fazla telâffuz edilmeye başlanmıştır. Neticede Papalığın etkisi antlaşmaların içeriği üzerinde silikleşmiş, antlaşmaların güvencesi olarak yemin uygulaması ritüelik bir kalıntı hâline gelmiştir⁹⁹.

Barış zamanında hükûmetler, kişilerin ve malların dolaşımında titizdiler. Kural özgürlüktü. Vitoria'nın ifadesiyle “iletişim hakkı” (*ius*

⁹⁵ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa, s. 124.

⁹⁶ Bkz. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa, ss. 124–133.

⁹⁷ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa, ss. 128–133. Korsanlık denizlerdeki mücadelede belirleyiciydi. Esasında buna deniz akıncılığı demek daha doğrudur. Korsanlıktan farkı, bunun hükûmet adına yapılması ve sadece düşman devletin gemilerinin hedef seçilmesi idi. Bu örtülü olarak yürütülen bir savaştı ve resmî olarak savaş ilân edilmeden sürdürülmekteydi. Geleneksel olarak Akdeniz’de yaygınken, 1560’tan itibaren Atlantik’te önem kazanıp yaygınlaşmıştır. Ayrıca bkz. A. Emre Öktem, Bleda R. Kurtarcan, Deniz Haydutluğu ve Korsanlık – Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2011.

⁹⁸ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 58; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, ss.163–177.

⁹⁹ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 58.

communicationis) ya da bir ülkeden diğerine özgürce seyahat etmek, insan toplumunu yöneten bir kuraldı¹⁰⁰. Barışçı faaliyetlerde bulunan bir kişiye hiçbir ülke sınırlarını kapatmamalıydı¹⁰¹. XVI'ncı yüzyılda bir devletten diğerine geçişlerde özel bir işlem yapılmamaktaydı. Kara sınırları bariz bir biçimde belirlenmemişti ve geçişler sıkı bir kontrol altında değildi. Tıpkı Ortaçağda olduğu gibi sınırlar doğal engeller hariç belirli ve devamlı bir hatta sahip değildi. Ayrıca egemenliğin tartışmalı olduğu birçok bölge vardı. Bir ülkenin içinde de ayrı ayrı geçişlerde vergi alınan birçok iç sınırlar vardı. Devletlerin gittikçe artan malî ihtiyaçlarından ötürü, devletler yolculuk edenlerden ve tacirlerden vergi almaya yönelmekteydi. Örneğin Fransa'da gümrük vergileri 1581'den itibaren ülke çapında genelleşmiştir¹⁰².

Uluslararası ilişkiler zemininde bu yeni gümrük politikası, ticaret antlaşmaları şeklinde yeni bir uygulama doğurmuştur. Ticaret antlaşmaları iki taraflı ve karşılıklı olmak üzere yapılmaktaydı. Tanınan avantajlarda müttekâbiliyet şartı uygulanmaktaydı¹⁰³. Ticarî meseleler diplomasinin işleyişinde gitgide daha fazla önem kazanmaktaydı¹⁰⁴.

Karasularında, egemen, bir denetim uygulayabilir ve düşman baskınlarına ve hücumlarına engel olmak için dolaşımı yasaklayabilirdi. Karasularının sınırı askerî gerekliliklere göre belirlenmekteydi: Grotius'a göre savunulacak toprak parçasından itibaren, Bynkershoek'in kriterine göre ise üç deniz mili açığa kadar karasularının sınırına dâhildir¹⁰⁵. Üç deniz mili bir topun etkili olabileceği azami mesafeydi¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s. 78.

¹⁰¹ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 58.

¹⁰² Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 59.

¹⁰³ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 59.

¹⁰⁴ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, ss. 302–311.

¹⁰⁵ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, V. Giard et E. Brière, Paris, 1904, s. 400. XVIII'inci yüzyıl boyunca topların ortalama menziline koşut olarak karasularının genişliği genel olarak üç deniz mili olarak kabul edilmiştir; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 85. Cornelius van Bynkershoek (d. 1673, Middleburg, Zeeland – ö. 1743, Lahey, Felemenk), uluslararası hukukun pozitivist çizgi- de gelişmesine katkılarıyla tanınan Hollandalı hukukçudur. Alman pozitivistlerinden önce literatürde etkilidir. Bynkershoek'in uluslararası hukuk üzerine yazdığı belli başlı yapıtlar arasında *De Dominio Maris* (1703); *De Foro Legatorum* (1721) ve *Quaestiones*

Savaş zamanı yürürlükten kalksa da, denizde dolaşım özgürlüğü genel olarak kabul edilmişti ve bu husus uluslararası ticaretin gelişmesi için elzemdi. Ancak tarafsız ülkelerin gemilerine ilişmemeleri beklense de, savaş gemileri, deniz akıncıları ve korsan gemileriyle birlikte düşman gemilerini avlardı¹⁰⁷.

1550'ye doğru, savaşta yeni uygulamalar belirdi. Taraflar arasında anlaşma ile ordular arasında çarpışma başlamadan önce fidye oranları, tutsakların değiş tokuş şartları belirlenmekteydi. Geleneksel olarak tutsaklar öldürülürdü ya da iyi bir fidye karşılığı serbest bırakılırdı. Tutsaklar öldürülmekten kurtulmuşlarsa bunun sebebi kadırgalara kürek çekmeye gönderilmelerinin tercih edilmesiydi. Ayrıca bir şehir savaşla alınmışsa yağma kuraldı¹⁰⁸.

Savaş karşısında bazı ülkeler savaşa katılmama kurallarının olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu kurallara “tarafsızlık hukuku” adı verilmiştir. 1492’de Liej Prenslığı ile Fransa ve Hollânda arasında imzalanan antlaşmada “tarafsızlık” bir tanıma kavuşmuştur¹⁰⁹. Buna göre: Tarafsızlar hiçbir şartta düşmanlığa iştirak etmemek yükümlülüğündedirler. Düşman taraflara hizmet verilecekse bu hizmet taraflara eşit olarak verilecektir. Tarafsızlar savaştan etkilenmemelidirler. Bir ordu tarafsız topraklardan geçebilir ancak bu mümkün olduğu kadar çabuk ve zarar vermeksizin olmalıdır.

Buna karşın, İsviçre tarafından ortaya atılan ve tarafsız bir ülkeden geçişi tamamen yasaklayan “*transitus innoxius*” ilkesi gelişmiştir. Neticede, tarafsızlık Devletler arasındaki anlaşmalarla şartları belirlenen bir durumdu. İsviçre kantonları, Fransa ile 1515’de devamlı barış antlaşması imzalamış, bu antlaşma 1602’de yenilenmiştir. 1611’de Avusturya ile benzeri bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak kantonlar, bütün Avrupa’ya paralı asker kiralamaya devam etmişlerdir.

Juris Publici adlı yapıtının birinci kitabı olan *De Rebus Bellicis* (1737) bilhassa zikredilmelidir.

¹⁰⁶ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 59.

¹⁰⁷ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 59; Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, s. 368.

¹⁰⁸ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 60.

¹⁰⁹ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 60.

Yeni devletler, bölünmez ve sürekli egemenliğin verdiği bütün gücü kullanarak, bu egemenliğin topraklarının bütünü üzerinde uygulanmasından taviz vermeme düşüncesindeydiler. Toprak, devletin *dominium* ve *imperium* yetkilerini kullandığı sahadır. O dönemde bir toprak parçasının sahipliğinin kazanılmasının ve sınırların belirlenmesinin farklı yöntemleri vardı¹¹⁰. Bir toprağın kazanılması, *terra nullius* kategorisindeki bir toprağın keşfi, keşfi takiben sahiplenme, fetih ve devletlerarası bir muamele olan barış antlaşması ile olabilirdi.

Avrupa’da egemenlik sahibi modern ulus-devletlerin belirmeye başlaması, XV’inci yüzyılda Amerika’nın Batılı Hıristiyanlar tarafından keşfi ve İspanya’nın hâkimiyeti altına girmesi, Avrupa tahtlarının, ideolojik ve hukukî olarak, *Respublica christiana*’dan farklı olarak, yeni bir uluslararası topluluk anlayışına doğru yol almalarını doğurmuştur¹¹¹. Bu uluslararası topluluğun mensuplarının birbirleriyle olan, savaş ve barış üzerine kurulu ilişkilerini düzenleyecek bir hukuk düzenine olan ihtiyaç, kendini belli etmeye başlamıştı. Bu hukuk düzeninin teorisi, Ortaçağ tanrıbilimci ve hukukçu yazarları tarafından işlenen *jus gentium*, *bellum justum* ve *jus humanae societatis*¹¹² gibi öğretiyeye ilişkin esas ve temellerden yararlanmakla birlikte, egemenlik ve egemenlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve taahhütlerinin hukukî değeri gibi Ortaçağ düşüncesi bakımından yepyeni kavramlar üzerine kurulmak zorundaydı.

Yeniçağ kendine özgü, Avrupa Kamu Hukuku (*Jus publicum europaeum*), Egemenlerarası Hukuk (*Jus inter potestates*) gibi belli başlı yeni kavramları da beraberinde getirmişti. Etraflarındaki dünyanın değiş-

¹¹⁰ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 61.

¹¹¹ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 47.

¹¹² Kavramı ilk kez bu ifade ile kullanan, İtalyan kanonist, Giovanni d’Andrea’dır (1270–1348). Nihayetinde XIV’üncü yüzyılda, Hıristiyan dünya ile “imansızlar dünyası” arasındaki ilişkiler sorunu, insanlık üzerine genel bir kavrayışın işlevi ile ilgili olarak çözümlenir. Bazı kanonistler dünyanın sınırları belirli ülkeler ve kurumlar üzerinden paylaşılması ile nitelik kazanan bir kavimler hukuku, *jus gentium* karşısında, insanların iletişim ve dolaşım haklarını (*droit des communications et des circulations humaines*; bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 27) evrensel olarak tanıyan bir insanlık toplumu hukukunu, *jus humanae societatis* tasarlama anlayışını savunmuşlardır. Bu gelişmenin önde gelen mimarı, doğal hukuka ve kavimler hukukuna insanlık toplumu hukukunu (*jus humanae societatis*, *droit de Société humaine*) ekleyen Giovanni d’Andrea’dır; bkz. J. Moreau-Reibel, “Le droit de Société interhumaine et le *jus gentium*”, *Recueil des Cours*, 77 (1950-II), s. 515.

mekte oluşu, düşünürleri, bu dünyayı anlamak ve anlamlandırmak üzere çalışmaya sevk ediyordu. Bu çalışmalar içerisinde, yeni uluslararası topluluğun hukuk düzeninin teorisine ilişkin incelemeler de ağırlıklı bir yere sahipti. Eldeki makalenin ikinci bölümü bu teorik gelişmeyi konu edinmektedir.

II- TEORİK DÜZLEM

Ortaçağın sonlarında hazırlanmaya başlayan koşullar, XVI'ncı yüzyılda büyük değişimler şeklinde netice vermiştir. Büyük coğrafi keşiflerin gerçekleştiği ve Avrupa'da egemen devletlerin kurulduğu bu çağ, Rönesans insanların uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk hakkında geniş bir düşünce ufku açmıştır. Gerekliliklerden ötürü doğan bu ilgi neticesinde uluslararası hukukun teorik temelleri bilimsel bakımdan da oluşmaya başlamıştır. *Jus gentium*, birkaç teolog, asker, hukukçu entelektüelin ilgi alanına girmekte ve onlar bu konuda çalışırken, bir yandan Ortaçağın ve hatta Antikitenin düşünce mirasından, diğer yandan ise zamanlarının gerçeklerinden etkilenmekteydiler.

Teorik düzlem olarak adlandırdığımız bu bölüm altındaki iki başlıkta sırasıyla, İspanyol teologların ve asker-hukukçu yazarların ortaya koydukları öğretiyi ele alınacaktır. Bu öğretiyi aşaması, XVII'nci ve XVIII'inci yüzyıllarda oluşturulan klâsik öğretinin öncelidir ve onu hazırlamıştır. Bu bakımdan Grotius öncesi bu dönemi, erken klâsik dönem olarak adlandırmak uygundur. Disiplinin klâsik öğretisi içerisinde, *De jure belli ac pacis* adlı yapıtı, Grotius'a, uluslararası hukuk disiplininin kurucu yazarları arasında en başta yer alma onurunu sağlayacak kadar önemli bir yapıt olmuştur. Bu bakımdan erken klâsik dönemi, Vitoria ile başlatıp Grotius'a kadar ilerletmek ve Grotius'la da klâsik dönemi başlatmak isabetli gözükmektedir. Bu dönemsel ayrışmanın temelinde ise, disipline dair kavrayış tarzı bulunmaktadır: Grotius, disiplini, seküler ve rasyonalist temellere kavuşturan yazardır. Bu nedenle dönemlendirmeyi ondan öncesi ve sonrası olarak tasarlamamızın anlamlı gerekçeleri vardır.

Klâsik dönemde eser veren Hugo Grotius (1583–1645), Samuel von Pufendorf (1632–1694), Richard Zouche (1590–1660), Cornelius van Bynkershoek (1673–1743), Samuel Rachel (1628–1691), Johann Jakob Moser (1701–1785), Georges-Frédéric de Martens (1756–1821), Christian von Wolf (1679–1754), Emer de Vattel (1714–1788), William Penn (1644–

1718), Saint-Pierre (1658–1743), Eammanuel Kant (1724–1804), Jeremy Bentham (1748–1832) gibi yazarlardan önce Francisco de Vitoria (1480–1546), Domingo de Soto (1494–1570), Luis de Molina (1536–1600), Fernando Vasquez de Menchaca (1512–1569), Bartolomé de Las Casas (1474–1566), Juan Ginés de Sepúlveda (1490–1573), Francisco Suarez (1548–1617), Pierino Belli (1502–1575), Balthazar de Ayala (1548–1584) ve Alberico Gentilis (1552–1608) gibi yazarlar öğretinin temellerini atmışlardır.

A- İspanyol Teologlar

Uluslararası hukuk düşüncesinin öncü düşünürleri, öncelikle İspanyol ilâhiyatçılar ve onları takiben Kilise mensubu olmayan, orduların bünyesinde görev yapan laik hukukçulardır. Bu bakımdan uluslararası hukuk düşüncesi bir yandan teoloji ve öte yandan Kilise mensubu olmayan düşünürler dolayısıyla seküler ahlâk etkisinde gelişmiştir.

Teologlar bakımından, özellikle Yenidünyada sürdürülen sömürgecilik ve yerlilere karşı ya da Avrupalıların kendi arasında ve Müslümanlar ile devam eden savaşların haklılığı meseleleri, üzerinde durulması gereken öncelikli ahlâkî sorunlardı. Ahlâk yasaları, bu teologlara göre, Tanrı, doğa ve insan arasındaki ilişkileri yöneten ilâhî ve tabii kozmolojik ve evrensel yasalardan kaynaklandığı için, mesele dinî ve felsefî bir sorundur aynı zamanda. Bu “mitolojik yaklaşım”, teologların, elbette bilimsel anlamda hukukî eserler yazmak amacıyla olmadıklarını göstermektedir. Bununla beraber, çalışmaları, uluslararası hukuk bilimi ve onun düşünce tarihi bakımından önemli sonuçlar yaratmıştır. Gerek teologlar, gerekse militer hukukçular tarafından ortaya konan çalışmalar, uluslararası hukuk disiplinin doğumunda, ilk modern düşünceleri ortaya koyarak, disipline kuramsal temeller sağlamıştır.

XVI'ncı yüzyıl, İspanya'nın gücünün Avrupa'da etkin olduğu, İspanya'nın altın asrıdır¹¹³. İspanya'nın siyasî parıltısı, bir dizi eserle taçlandırılır.

¹¹³ Cemal Bâli Akal, İspanyol Altın Çağı'nı 1492'de Amerika'nın keşfi ile başlatır. XVI'nci yüzyılın başlangıcından, XVII'nci yüzyılın ortalarına kadar uzanan yaklaşık yüz elli yıllık bir dönem, İspanyol uygarlığının, felsefe, edebiyat, sanat, dinî düşünce alanlarında görkemli bir çıkış yaptığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönem, hukuk ve siyaset bilimleri açısından, İspanya'nın modern devlet, insan hakları ve uluslararası hukuk kavramlarını Batı düşüncesine kazandırdığı dönemdir; Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 28.

mıştır: Edebiyatta Cervantès, resimde LeGreco, mistisizmde Thérèse d’Avilla ve Jean de la Croix ve büyük bir üniversite: Salamanka Üniversitesi.

İki isim siyasî düşüncede ve uluslararası hukuk literatüründe özellikle önemlidir¹¹⁴: Vitoria ve Suarez. İkisi de Akinolu Tommaso’nun disiplininden gelmektedir¹¹⁵. Bu iki düşünür, hukukun yeni uluslararası alanlarında düşünce üretmişlerdir. Bağımsız bir biçimde düşünce üretebilmelerinin nedeni, XVI’ncı yüzyılda Reform ertesinde, Hıristiyan güçlerin Roma’dan kopmasıdır. Bir diğer neden de, Hıristiyan prensler arasında, keşfedilen yeni toprakların paylaşılmasından kaynaklanan tartışmalar yüzünden, tek bir Kilise hukukunun ya da İmparatorluk hukukunun uygulanmasının mümkün olmamasıdır.

Fetih sorunu, ileride uluslararası hukuk olarak anılacak şey üzerine düşünmeyi elzem kılmıştır¹¹⁶. Bu bağlamda, İspanya, yeni düşüncelere elverişli entelektüel konumuyla, teolojik ve hukukî bakımdan uluslararası topluluk ve onun savaşa ve barışa yönelik hukukî düzeni üzerinde doktriner gelişmeye önderlik etmiştir.

1- Francisco de Vitoria

1522’de Fransa’da Sorbonne Üniversitesi’nde doktorasını tamamlayan ve vatani İspanya’da Salamanka Üniversitesi’nde teoloji profesörü ve kürsü başkanı olan, teolojide Akinolu Tommaso’nun izleğini takip eden¹¹⁷

¹¹⁴ Carl Schmitt, *The nomos of the earth in the international law of the Jus Publicum Europaeum*, trans. G. L. Ulmen, Telos Press Publishing, New York, 2006, s. 119; e-okuma için bkz. http://books.google.com.tr/books?id=Qayg5HqaY18C&pg=PA164&dq=Bynkershoek&ei=TtPmTsffLozNUZH_6IEK&hl=tr&cd=3#v=onepage&q=Bynkershoek&f=true (13.12.2011).

¹¹⁵ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 35–37.

¹¹⁶ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 37–40.

¹¹⁷ Francisco de Vitoria’nın entelektüel kimliğini kavrayabilmek için Tommaso hakkında asgarî bir bilgi sahibi olmak gereklidir; bkz. yukarıda dipnot no. 44. Akinolu Tommaso’nun (Lâtince *San Tommaso d’Aquino*, 1226–1274) gerçek uğraşı Aristoteles’in felsefesinin ilkeleri ile Katolik dogmaları uzlaştırmaya çalışmak olmuştur. Tommaso’nun katkıları Vitoria’nın çalışmalarını da kuvvetle etkilemiştir. Kendisine, döneminde, “Tanrı Habercisi Bilgin”, “*Doctor Angellicus*”, lâkabı verilen Tommaso, 1323’te Papalık tarafından azizler listesine de kabul edilmiştir. Ortaçağ Skolâstik düşünürlerinin en önde geleni ve Katolik ilâhiyatının sistemleştiricisi olarak kabul edilen bir İtalyan Dominikenidir. Napoli Üniversitesi’nde, Arapça ve Yunancadan yeni çevrilen

felsefî ve bilimsel yapıtları okuma fırsatı bulmuştur. Dominiken tarikatının da etkisiyle doğduğundan beri içinde yaşadığı feodal dünyanın ve yetiştiği manastır düzeninin dışına entelektüel olarak bir adım atabilmiştir. Üniversite kürsüsünde Meşşai filozoflara olan derin saygısı nedeniyle Müslüman kıyafeti ile ders anlatan hocası Albertus Magnus'un (1193–1280) da etkisiyle, Hıristiyanlıkta on iki yüzyıldır etkili olan Plâtonculuğa karşı Aristotelesçi bir felsefî temel edindi. Albertus Magnus için bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part IV*, ss. 1003–1015. Plâtonculuk, Hıristiyanlık rengine de bürünse de, özündeki idealar evrenini yücelten tutumuyla öte dünyacı bir mistisizmi kışkırtmakta ve bu dünyayı aşığılamaktaydı. Bu dünyadan Plâtoncu mistik kaçış feodal dünyanın fakirliğinde, anarşisinde ve zulmünde yerleşecek elverişli ortamı bulmuştu. Tommaso'nun zamanında, Müslümanların entelektüel etkisiyle Aristotelesçi düşüncenin yaygınlaşması, dindar Hıristiyanlar arasında tepkilere yol açıyordu. Kilise yetkilileri gençleri baştan çıkardığı gerekçesiyle bu tür doğacı ve usçu düşüncelere karşı savaş açmışlardı. Ama Hıristiyan dünyası ve ilâhiyatçıları tarihte ilk kez bilimsel usçuluğun talepleri ile karşı karşıya gelmişti. Bu arada teknik gelişmeler, kent yaşamına geçişi hızlandırıyor, yeni kuşaklar dünyevî yaşamı aşığılayan geleneksel anlayışa tepki gösteriyor, akıl aracılığıyla doğa güçlerine egemen olmaya çalışıyordu. Bu ortamda, zihinsel etkinliği öne çıkaran yapıyla Aristoteles felsefesi çok sayıda yandaş buldu. 1268'den itibaren Paris Üniversitesi'ne katılan Tommaso, İslâm felsefesinin önemli temsilcisi İbn Rüşd'ün görüşlerinin etkin olduğu bir ortama girdi. Tommaso, İbn Rüşd yorumuyla Aristotelesçi kavramları kullanarak, inancın sınırları içinde aklın kendi yasalarına bağlı olarak işlediğini savundu. Tommaso'nun savunduğu felsefî teoloji, us ve inanç konusunda mantıksal netice olarak doğa gerçeklerindeki temel tutarlılığın kabul edilmesini gerektiriyordu. Doğanın kendine özgü zorunlu yasaları vardı, bu olgunun kabul edilmesi akla uygun bir bilimin oluşturulmasına olanak verecekti. Her şeyi gölgeleyen bir doğaüstü dünya, insanın hayal gücünü de aklını da bulanıklaştırmıştı. Dinsel dogmalar ne derse desin, gerçek bir dünya vardı ve onun keşfedilen yasaları dindeki yerini de almalıydı; İnsan, Tanrı'ya, daha usçu yollardan ulaştırılmalıydı. Aynı dönemde üniversitelerde Roma hukuku yeniden ele alınıyor ve doğal hukuk çözümlemelerine gidilerek kilise ilâhiyatçılarının karşısına güçlü savlarla çıkılıyordu. Gelenekçi ilâhiyatçılar bu savları ilâhî takdir inancını sarsacağı gerekçesiyle reddettiler. Tommaso, doğadaki belirlenimlerle birlikte insan özgürlüğünün de ussal olarak varolduğunu ileri sürmekteydi. Tanrı, yarattığı evrende, her şeyi sürekli olarak harekete geçirmekteydi ve Tanrısal takdire göre her varlık kendi doğasına uygun davranmalıydı. Bu özerklik en yetkin biçimde insanda mevcuttu ve insan kendi aklı ile fizikî ve iradî varoluşunda kendi hareketini kendisi belirlerdi. Bu özgürlük ona, Tanrısal bir lütuf ve özgürlüğünün temeli Tanrı ile olan bu ilişkisindediydi. 1277'de Paris'te Kilisenin yüksek yargı organı, Tommaso'nun, insanın doğası ve dünyanın birliği ile ilgili on iki savını lânetledi. Bu lânetlemenin kökeninde Hıristiyanlığın açıklanması için Aristoteles'in kavramlarının ve onun Müslüman yorumcularının görüşlerinin kullanılması bulunuyordu. Ancak geçen zaman içinde Dominiken tarikatı onun öğretisini benimsedi ve 1323'te Papa onu aziz ilân etti. 1400–1650 yılları arasında öğretisi gittikçe daha çok yorumcunun ilgisini çekti ve görüşleri güçlendi. Bu öğretinin esası, akla hak ettiği yeri vermek ve geçici ve doğal olanın alanını, uhrevî ve doğaüstü olandan açıkça ayırt etmektir. Gerçek dünyada insan hareketlerinde özgürdür ve onlardan sorumludur. Bir savaşın haklı olup olmadığına karar verilirken de insan aklı bu özgürlüğünü kullanmalı ve sorumluluğunu tanımalıdır. İnsanlar arasında bir savaşın haklılığı için imanlı-kâfir ayrımı ya-

Dominiken tarikatına mensup Francisco de Vitoria'nın¹¹⁸ (1480–1546) “ka-
mu hukuku” ve “uluslararası hukuk” hakkındaki kuramı, derslerinin üç der-

pılması insan doğasının birliğine aykırıdır. Uluslararası hukukun gelişim tarihi içerisinde Tommaso'nun bu düşüncelerine karşın, Hıristiyanlık içerisindeki şiddetin meşrulaştırılması bakımından onu ağır biçimde eleştirilen görüş de mevcuttur. Günümüze Tommaso'ya getirilen bu eleştirilerin ona yönelmesinin nedeni bazı İncil pasajlarını engizisyoncuları cesaretlendirecek tarzda yorumlamış olmasıdır. Örneğin Matta İncili'nde geçen bir alegoriden (Matta, 13.24–30) kalkarak heretiklerin (dinsel sapkınların) yakılmasına izin vermiştir; bkz. Kadir Albayrak, Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi, ss. 165–166. Bu eleştiriler akılda tutulmakla birlikte, uluslararası hukuk öğretisinin oluşturulması bakımından, Tommasocu görüşler, Sinnibaldo Fieschi'den (y. 1190–1254; 1243'te IV. İnosan namıyla papa seçilmiştir) ve Raymon de Penyafort'dan (y. 1180–1275) geçip, XVI'ncı ve XVII'nci yüzyılların başta Vitoria olmak üzere İspanyol hukukçu ve teologlarınca işlenen ve Cajetan'a (1469–1534), Alberico Gentilis'e (1552–1608) ve Hugo Grotius'a (1583–1645) vararak derinleştirilen Tommasocu anlayış önemli bir gelenek yaratmıştır.

¹¹⁸ Francisco de Vitoria'nın Dominiken oluşunu anlamlandırmak için bazı kısa bilgiler verilmelidir. Skolâstisizm, felsefe tarihinde, özellikle Ortaçağda, Hıristiyanlığın yerleşik inançları ile geleneksel felsefe sorunları arasında ilişki kuran çeşitli sistem ve eğilimlere verilen addır. Lâtince *schola* (okul) sözcüğünden türetilmiş, dinsel açıdan kabul gören felsefi görüşleri nitelenmek için kullanılmıştır. Skolâstik ilâhiyat akımlarından en önemli ikisi, Duns Scots'un [1266–1308; aklın vahye ve dine yabancı dünyevî bir araç olduğunu savunarak teolojiyi kurtarmaya çalışırken “istemeyerek” teolojinin alanını daraltmış ve Ockhamlı William'ın (XIV'üncü yüzyılda metafiziksel ve epistemolojik kabulleri reddederek bilgiyi radikal ampirizme dayandırmıştır; bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 367–373) hazırlayıcısı olarak modern düşünceye giden yolun taşlarını döşeyenlerden biri olmuştur; bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 360–367] izleyicileri olan Fransiskanlar ile Akinolu Tommaso'nun (ö. 1274) izleyicileri olan Dominikenlerdi; bkz. Will Durant, The Story of Civilization: Part IV, ss. 792–804. Fransiskanlar Tanrı'nın mutlak bir özgürlük içinde yarattığı dünyada “tam ve kesin zorunlu nedenler”in bulunamayacağı görüşündeydi. En başta İbn Rüşd ve İbn Sina'nın yapıtlarıyla Avrupa'ya ulaşan Aristotelesçi görüşleri benimseyen ve akılcı çıkarımlara ve mantıksal tutarlılığa büyük önem veren Akinolu Tommaso'nun izinden giden Dominikenler ise, inancın genel olarak akılcılığı varsaydığını dolayısıyla da gerektirdiğini kabul ediyorlardı. Fransiskanların görüşü, üzerine bilimsel bir bilgi kurulabilecek “kesin ve anlaşılabilir doğa yasaları”nın varlığını ve bunların akılcı bir biçimde araştırılması yolunu kapatırken, Dominikenlerin görüşü, bilimsel araştırmanın kapısını düşünsel olarak kapatmamaktaydı. İslâm düşüncesinde Farabi, İbn Sina ve Batı'da en çok okunan İbn Rüşd gibi Meşşai filozofların öne sürdüğü gibi, Dominikenler de, akılcı bir biçimde araştırılması gereken doğa yasalarının varlığını kabul etmekteydi. “Tabiat Kanunu Fikri” için bkz. Hilmi Ziya Ülken, Bilim Felsefesi, Ülken Yayınları, İstanbul, 1983, ss. 4–30; [Meşşaiyun, İslâm düşüncesinde Aristotelesçi geleneği izleyen felsefecilere ve felsefe akımına verilen addır. Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi büyük Meşşai filozoflar, Aristotelesçilikten olduğu gibi Yeni-Platoncu yorumdan ve Hermetika geleneğinden de önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bu bakımdan Hellenistik niteliği ağır basmaktadır, ama Meşşailer her alanda İslâm metafiziğinin Aris-

lemesinde yer almaktadır¹¹⁹. Francisco de Vitoria, tıpkı yerel siyasal topluluk olan “*Respublica*”¹²⁰ gibi uluslararası topluluğun da doğal hukuk üzerine

---

totelesçi felsefe sistemine karşılık düşen boyutlarını dikkate alarak iki geleneği birleştirmeye çalışmışlardır. İslâm’ın temel inançlarına ters düştüğü iddiaları karşısında İslâm düşüncesi içerisinde bir süre sonra etkisini yitirmiştir. Aristoteles evrenin başlangıçsız ve yaratılmamış olduğunu savunduğundan, evrenin Allah’ın eseri olduğunu kabul eden Meşşailer en büyük felsefî güçlüğü bu husus üzerinde yaşadılar. Aristotelesçi felsefenin bu noktadaki fikrî otoritesi altından ne tam anlamıyla sıyrılabildiler ne de bu başlangıçsızlık düşüncesini tam anlamıyla yadsıyabildiler. Bu noktada çözümü Yeni-Plâtonculuktan esinlenerek geliştirdikleri sudur (olma, meydana gelme, sâdır olma) görüşünde aradılar. Genel olarak dinle ilgili yorumlarının İslâm toplumunca kabul edilmesi olanaksız olduğundan, Gazali’nin Meşşai öğretilerine yönelttiği ağır eleştiri bu nedenle akımın kısa sürede sona ermesini sağlayacak ölçüde etkili olabildi. Bu noktadan sonra kelâmın, bilgi kuramı ve metafiziği de içine alan felsefî bir düşünce sistemi biçiminde gelişmesi ortaya çıktı. Bu doğrultudaki felsefî düşüncenin ilk temsilcisi de kelâmcı filozof Fahreddin Razi (ö. 1209) oldu; bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, Oliver Leaman, İslâm Felsefesi Tarihi, çev. Şamiş Öçal, Hasan Tuncay Başoğlu, Açılım, İstanbul, 2011, 3 Cilt]. İslâm uygarlığında Gazali ve kelâmcılar mücadeleyi kazanıp, Müslüman filozofların ve İbn Rüşd’ün öğretisi gözden düşürülürken, Hıristiyan Avrupa’da, Tommasoculuk diye bilinen usçu görüş üstün geldi ve Akinolu Tommaso’nun ünlü *Summa theologica*’sı (1265–1273; İlahiyat Toplu Yapıtı) Skolâstisizmin temel yapıtı sayıldı. Skolâstisizm, Ortaçağda Avrupa’da eğitimde tek ve en önemli okul olurken, özellikle Dominikenler eliyle üniversite eğitiminin Hıristiyan Batı’da kurucusu olmuştur. Öte yandan Dominikenler, Güney Fransa’da Albi heretiklerine (Katarlar), İspanya’da ise Müslümanlar ile Yahudilere karşı vaazlar verdiler. Doğu Avrupa’da Hıristiyanlığın yayılmasında çalıştılar. Enkizisyonun yönetimini üstlendiler. Skolâstisizmin felsefe tarihi açısından olumsuz yanı, felsefeyi dine bağımlı duruma getirmesidir. Olumlu etkisi ise Aristoteles’ten gelen mantıksal geleneği son derece keskin bir düşünme aracı olarak geliştirmesi, felsefede açık bir biçimde kanıtlanmamış hiçbir görüşün kabul edilmemesi anlayışının önemli örneklerini vermesidir. Skolâstik felsefe için ayrıca bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 307–375. Skolâstik üslup, Vitoria’dan Grotius’a değin uluslararası hukuk öğretisinin en önemli kurucularının da yapıtlarına egemen olan yazım metodudur

¹¹⁹ Vitoria Francisco de, *De protestate civili, De Indis, De jure belli: Leçons sur le pouvoir politique*, çev. Barbier, Paris, J. Vrin, 1980; Vitoria Francisco de, *Leçons sur les Indiens et sur le droit de guerre*, çev. Barbier, Genève, Droz, 1966; Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, ss. 64–66. Vitoria biyografisi için bkz. Uzun Ertuğrul, Uzun Elif, “Uluslararası Hukukun Temelleri ve Francisco De Vitoria”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 5, Sayı: 18, 2009, ss. 40–43. Vitoria’nın eserleri şunlardır: *De potestate civili*, 1528; *De potestate Ecclesiae*, 1532; *De Indis*, 1532; *De Jure belli Hispanorum in barbaros*, 1532; *Relectiones Theologicae*, 1557; *Summa sacramentorum Ecclesiae*, 1561; Vitoria’nın eserlerinin toplu bir yayını için bkz. Anthony Pagden, Lawrence Jeremy, *Vitoria: Political Writings*, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Cambridge University Press, Cambridge 2001; http://books.google.com.tr/books?id=IQQZoviOw7cC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22francisco+de+vitoria%22&hl=tr&ei=5VvKMTqbIM4fJswbAmJCRDw&sa=X&oi=book_result&ct=bookthum

kurulu olduğunu üzerine basa basa vurgulamıştır¹²¹. Kavramın en geniş tanımıyla iktidarın (*dominum*) meşrûiyeti, dinden bağımsızdır¹²². Buna karşılık Kilise, “pozitif dinî hukuk”a tâbidir. Kilisenin iktidarı, papanın elinde, doğrudan doğruya sadece vaftiz olmuşların üzerinde uygulanırken; ancak uhrevî bir fayda söz konusu olduğu oranda dolaylı olarak, dünyevî olan üzerinde uygulanır¹²³. Bu nedenle Vitoria’nın, Ortaçağdaki Papalık hukukçuları olan kürialistler¹²⁴ gibi *plenitudo potestatis*’de¹²⁵ gözü olmamıştır¹²⁶.

---

bnail&resnum=1&ved=0CC0Q6wEwAA#v=onepage&q&f=false (30.06.2011); Vitoria üzerine ayrıca bkz. Brown James Scott, The Spanish Origin Of International Law – Francisco Vitoria And His Law Of Nations, The Lawbook Exchange Ltd. Union; New Jersey, 2000; http://books.google.com.tr/books?id=_LBIpmkOzvIC&printsec=frontcover&dq=in+author:%22francisco+de+vitoria%22&hl=tr&ei=_1kMTqCgNM_IswaD55zxDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDQQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false (27.07.2011).

- ¹²⁰ Cemal Bâli Akal, *Respublica* kelimesini “devlet” olarak çevirmenin, Vitoria’ya söylemediği bir şeyi söyletmek olacağını belirtmektedir; biz de bu nedenle konumuz itibarıyla *respublica* ifadesinden anlaşılması gerekenin “yerel siyasal toplum” olduğunu belirterek kelimeyi çevirmeden bırakmaktayız; ayrıca bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 41.
- ¹²¹ Vitoria, siyasî bütünü, kamusal güçle donanmış eksiksiz (ya da kusursuz) toplum (*Respublica proprie vocatur perfecta communitas*) diye adlandırır; bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 41; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 150.
- ¹²² Vitoria’ya göre, hangi din olursa olsun ve ister özel hukuk alanındaki özel mülkiyet gibi ya da isterse kamusal, ne çeşit iktidar olursa olsun; iktidarın meşrûiyet temeli doğal hukuktan kaynaklanır, herhangi bir dinî sebepten değil; bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 50.
- ¹²³ Bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 50.
- ¹²⁴ Papalara, Roma Katolik kilisesi’ni yönetme görevinde yardım edip, danışmanlık yapan idarî organın (*La Curie*) mensubu. Kûri tabiri kiliseye ilişkin bir kavram olarak ilk kez 1089’da bir Papalık belgesinde kullanılmıştır; Paul Robert, *Dictionnaire, Société Du Nouveau Littré*, Paris, 1972, *Curie* maddesi, s. 395. Ayrıca bkz. Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt 1, s. 388.
- ¹²⁵ “*Plenitudo potestatis*”i savunmak, “Papalığın otoritesinin uhrevî ve dünyevî tamlığını savunmak” anlamına gelir. Papalık otoritesinin uhrevî ve dünyevî tamlığını (*plenitudo potestatis*) savunan Henri de Suse gibi kürialist okula mensup yazarlar savaşa başvurma hakkının kullanılmasının tekeli papalığın ellerine vermekteydiler. Paris Üniversitesi profesörlerinden ve kardinal Henri de Suse (ö. 1271), XIII’üncü yüzyılda eserleri, dersleri ve görüşleriyle etkili olmuş hukuk âlimidir; bkz. A. Vanderpol, *Le droit de Guerre d’après les Théologiens et les Canonistes du Moyen-âge*, ss.13–14. Kâfirlere karşı yürütülecek savaşa ilişkin “bir savaşı haklı kılan şartlar kâfirlere karşı yapılacak savaşlarda da aranacak mıdır?” sorusunda, doğal hukuku, kutsal hukuktan ileri gelen bir normlar man-

Vitoria, kendi çağında oluşmaya başlayan egemenlik kavramı üzerinde düşünmektedir: Egemenliği “*respublica*”yı (ya da toplumu yani “*communitas*”ı) yönetme hakkı, otoritesi ya da yetkisi olarak tanımlayan Vitoria için, her insan topluluğu, ortak yararı güvence altına alan dünyevî bir otoriteye (*auctoritas*) sahiptir¹²⁷.

Böylelikle Vitoria, siyasal iktidar¹²⁸ (egemenlik) sahibi olana, dinî olanın iktidar ve otoritesinden bütünüyle bağımsız bir egemenlik alanı açmaktadır¹²⁹. Ancak gene de Vitoria’da, bir Bodin’de emaresi görüldüğü gibi modern egemenlik anlayışı ile donanmış devlet kuramı ve Johannes Althusius’ta görüldüğü üzere bunun daha ileri bir tasarımı olan toplumsal sözleşme üzerine kurulu siyasal iktidar anlayışı noksandır. Ona göre siyasî iktidarın ilk kaynağında gene de Tanrısal istenç bulunmaktadır: Doğal hukuk ilâhî iradeden neşet eder. Siyasal iktidar bir insan icadı ve insan yaratısı hukukun ürünü değildir¹³⁰. Bu yönüyle Vitoria’nın düşüncelerinin bir kısmı gene de Ortaçağdadır.

Tarihsel olgu olarak Vitoria için “modern bir uluslararası hukuk sorunu”nun doğmasına yol açan belirleyici olay, Güney Amerika’nın Hıristiyanlarca keşfiyle ortaya çıkan fetih sorunudur¹³¹. Ancak Vitoria düşüncesinde, uluslararası hukukun kuramsal başlangıcı yer bulsa da, söz konusu olan, modern anlamda devletlerin oluşturduğu bir uluslararası topluluğun hukuku

---

zumesi olarak anlayan küriyalist Henri de Suse gibi yazarlar, kâfirlere uluslararası hukukî bir kişilik tanımamakta ve haklı savaş öğretisini onlara kadar genişletmemektedirler. Akinolu Tommaso ile başlayan bir yazarlar silsilesi ise, geçici (*temporel*) ve doğal (*naturel*) olanın alanını, uhrevî (*spirituel*) ve doğüstü (*supernaturel*) olandan açıkça ayırt etmekte ve bir savaşın haklı olup olmaması bakımından Hıristiyan-kâfir ayrımı yapmaktaydılar; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 27.

¹²⁶ Vitoria bu konuya üç *relectiones*’te (konferansta; Vitoria her şeyden önce meslekten bir teoloji hocasıdır; ders vermiş ve öğrenci yetiştirmiştir) eğilmektedir: *De potestate Ecclesiae prior* (1532), *De potestate Ecclesiae posterior* (1532) ve *De potestate papae et concilii* (1534).

¹²⁷ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 41.

¹²⁸ Vitoria’da bu iktidar, salt güce dayalı bir iktidar (*potentia*) değil, hukuk fikriyle donanmış bir iktidar (*potestas*)dır; Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 43.

¹²⁹ Bkz. Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 151.

¹³⁰ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 47.

¹³¹ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 23–28 ve s. 42; Ertuğrul Uzun, Elif Uzun, “Uluslararası Hukukun Temelleri ve Francisco De Vitoria”, ss. 42–43.

değildir. Vitoria’da, egemen devletler, uluslararası hukukun kurucu ve esas hukukî kişileri (süjeleri) değildir. Bir Rönesans dönemi düşünürü olan Vitoria aynı zamanda bir geçiş dönemi filozofudur ve skolâstik düşüncenin kavramsal bağlamını tamamen aşmamıştır. Bu nedenle Vitoria, modern anlamda devletin ortaya çıkışını ve uluslararası hukukun belirleyicisi ve uzun süre tek kişisi olacağını düşünsel olarak görememiştir. Sanırım Vitoria, bunu çok da arzu etmeyecekti zaten. Onun kuramı kanaatimizce, ulus-devlet ile kayıtlanamamış, uluslarüstü bir insanlık hukukuna, *jus humanae societatis*’e yakın durmaktadır.

Vitoria’nın uluslararası hukuku anlatmak için kullandığı *gent*’ler (kavimler, halklar) hukuku (*jus gentium*) ifadesi, ulus-devletleri esas almayan, belirsiz bir anlama sahip, bulanık bir tabirdir. Vitoria’nın düşüncesinde söz konusu olan daha çok, dünya insanların oluşturduğu topluluklar ve bu insan topluluklarının oluşturduğu küresel-evrensel bütündür¹³². Bu tarafıyla Farabi’yi anımsatır¹³³. Aslında bu düşüncenin dar modern kalıpla klâsik

¹³² Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 42.

¹³³ Vitoria’dan geriye doğru Moşe ben Maymon (1135–1204), İbn Rüşd (1126–1198) ve diğer Endülüslü filozoflar [İbn Meserre (883–931), İbn Bacce (1095–1138) ve İbn Tufeyl (1106–1186) gibi] ve onlardan da Müslüman-Türk düşünür Farabi’ye (870–950) doğru, XVI’ncı yüzyıl İspanyol düşüncesi ile İslâm Aristotelesçiliği (Meşşaiyun, bkz. Hilmi Ziya Ülken, İslam Felsefesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 107) arasında bağ vardır. Farabi, siyaset ve toplum düşüncesinde de yapıt vermiş ve politik felsefede iz bırakmıştır. Farabi, Plâton’un eserlerini okumuştur ve Aristoteles’i çok iyi tanıyordu. Diğer Yunanlı filozofları da incelediği Stoacılığın kurucusu olan Zenon’un bir risalesine yazdığı şerhten anlaşılmaktadır; bkz. Abdullah K. Yörük, “Fârâbî’nin Siyasî Felsefesi”, Fârâbî Tetkikleri, s. 87. Bu çerçevede Stoacılar gibi Farabi’de de siyasal felsefe, halkın ve idarecilerin ahlâkî gözden uzak tutulmadan ele alınmıştır. Filozofa göre ahlâk bilgiden ileri gelir. Farabi, Plâton’un filozof-kral ve tanrısal yasa (*nomos*) anlayışı ile İslâm’ın Peygamber-yönetici ve Şeriat ilkelerini birleştirmeyi denemiştir. Farabi’nin, siyasal felsefe hakkındaki en önemli ve tanınan eserleri *El-Medinetü’l Fâzıla* (Fazıl Şehir Halkının Fikirleri) ve *Kitâb-ül-siyâset-il-medeniye* (Şehir Siyaseti Kitabı) adlı kitaplarıdır (risaleleridir). Farabi’ye göre, Eflâtuncu bir bakış açısıyla, insanın tabiatına has mükemmelliğe ulaşması için hemcinslerinin yardımına ihtiyacı vardır. Hayvandan farklı olarak insan doğa tarafından varlığının korunması ve gelişmesi için lüzumlu her şeyle donatılmamıştır. İnsan fizikî, fikrî ve ahlâkî ihtiyaçlarının tam olarak tatminini ancak toplum sayesinde bulur. Toplum ya mükemmeldir ya da değildir. Mükemmel toplum üç çeşittir: Üst, orta ve alt. Üst olan tek bir politik örgütlenme altındaki tüm meskûn dünyadır. Orta olan meskûn dünyanın belli bir yerinde yerleşmiş bir millettir. Altta olan bir milletin toprağının bir bölümünü temsil eden şehirdir. Mükemmel olmayan toplum da üç çeşittir: Köy, bir şehrin meskûn çevresi ve yuva. Bunlar sadece devletin örgütlenmesine yol açan basamaklardır; bkz. Farabi, *El-Medinetü’l Fâzıla*, çev. Nafiz Danışman, M.E.B., İstanbul,

“devletler hukuku” kavramını aşan (ya da yıkan), devlet ve ulusötesi insanlık hukukuna, uluslarüstü ve insanlararası hukuka yakın bir kuramsal duruşu da vardır¹³⁴. Vitoria’da kanaatimizce skolâstığın *jus gentium*’undan ziyade, insanların iletişim ve dolaşım haklarını evrensel olarak tanıyan bir insanlık toplumu hukukunu, *jus humanae societatis*’i, düşünüş vardır.

Uluslararası topluluk insan doğasının ayrılmaz bir unsuru olan toplumsallaşmadan ileri gelir ve insan türünün bütününe kapsar. Vitoria bu evrensel bütünü yeniden adlandırmakta ve ona “*orbis*” demektedir. *Orbis*, halkların, ulusların ve devletlerin bütünüdür¹³⁵. *De potestate civili*’de (1528), Vitoria, *orbis*’e hukukî bir kişilik tanır ve onun belirli bir anlamda (*aliquo modo*) tek bir siyasal bütün (*una respublica*) oluşturduğunu savunur. Bu olgudan da şu husus çıkmaktadır ki, bütün halklar arasında doğal hukuktan kaynaklanan ve geçersiz kılınamayacak bir iletişim hakkı, *jus naturalis communicationis* bulunmaktadır.

Uluslararası topluluk evrensel bir biçimde insanın toplumsallaşma doğasının bir sonucudur. Bu evrensel toplumu bağlayan hukuk *jus gentium*’dur. Vitoria bu hukuku iki boyutlu anlar: Bir taraftan Roma hukuku geleneği uyarınca¹³⁶ *jus gentium*, insan türünün müşterek hukukudur¹³⁷; diğer taraftan,

---

1990, s. 79. “Büyük topluluk, yeryüzündeki bütün insanlardan ibarettir” diyen Farabi, X’uncu yüzyılda siyasal felsefede, insanlığın tek bir büyük topluluk olduğunu belirtmekte ve üstelik bunun en “kâmil topluluk” olduğunu da tespit etmektedir. Farabi şöyle devam eder: “Mahallenin ve köyün her ikisi de şehre tâbidir; şu farkla ki köy, şehre hâdim olması itibarıyla; şehre bir cüz’ü olmasıyla tâbidir. Bu kabilden ev, sokağın bir cüz’ü, şehir millet topraklarının bir cüz’ü, millet de Dünya nüfusunun bir cüz’ü sayılır”; Farabi, El-Medinetü’l Fâzıla, s. 79. “Sakinlerinin –ancak saadete erişmek maksadıyla– yardımlaşmaları bir şehir fazıl bir şehir olur. Zaten saadete erişmek maksadıyla kurulan her topluluk da fazıl bir topluluk sayılır. Onun içindir ki, bütün şehirleri –saadete erişmek maksadıyla el ele vererek– çalışan bir millet de fazıl bir millettir; bütün milletleri, saadete ulaşmak maksadıyla elbirliğiyle çalışan bir Dünya da fazıl bir Dünya olur”; “Büyük topluluk, yeryüzündeki bütün insanlardan ibarettir”; bkz. Farabi, El-Medinetü’l Fâzıla, s. 80. Farabi’de ve Stoacılığın kurucusu Zenon’da “beşeriyete şamil cemiyet fikri” tabiri için ayrıca bkz. Abdullah K. Yörük, “Fârâbî’nin Siyasî Felsefesi”, s. 96. Stoacılık için aşağıda biz. dipnot no.

¹³⁴ Hâlihazırda “uluslararası hukuk”, ne bu kadar geniş bir anlayışta, ne de “devletler hukuku” kadar dar bir yapıdadır.

¹³⁵ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 50.

¹³⁶ Roma, hükümranlığı altına aldığı halklar ile hukuken bir arada yaşama yoluna gitmiştir. *Jus gentium*, kişiler arasındaki ilişkileri, insanların kökenlerine temas etmeksizin düzen-

lemektedir. Lâtincede *gens* kökü, klan, aile, ırk, soy; kabile, halk, ulus anlamlarına gelmektedir; bkz. Sina Kabağağaç, Erdal Alova, Lâtincede Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995. *The Law of The Nations* – Kavimler Hukuku anlamı için ayrıca bkz. Will Durant, *The Story of Civilization: Part III*, ss. 404–406. *Gentium* tabiri halklar anlamına gelmektedir. *Jus gentium*, fethedilen halkla, fetheden halkın, emperyal ve kozmopolit ideoloji uyarınca, aynı Roma kurumlarına tâbi olarak birlikte yaşaması esasına dayalıdır. Çok çeşitli hukukî adetlerin karışımı olmakla birlikte, *jus gentium*, bütün halkların kurallarının doğal olarak, güven, iyi niyet ve hakkaniyet ilkelerine uygun olduğunu kabul etmektedir. Zamanla *jus gentium*, *jus fetiale*'ye (savaşa, barışa ve anlaşma yapmaya ilişkin Roma dinî kurallarına) göre çok daha fazla önem kazanmıştır. *Jus gentium*, yabancıya hukukî bir koruma sağlama işlevine sahipti. Şayet, yabancıların sitesini ile Roma arasında, yabancıya doğrudan koruma sağlayan bir anlaşma yoksa ancak *jus gentium* bu korumayı sağlayabilirdi. Roma özel hukuku olan *jus civile*'nin yabancıya uygulanabilmesi mümkün olmadığından, onun hukukî durumu ancak *jus gentium*'a göre belirlenebilirdi. *Jus gentium*, yabancılar başyargıcı (*praetor peregrinus*) tarafından uygulanırdı. *Jus gentium*'un giderek önem kazanması ticaretin gelişmesi ile olmuştur. Nitekim *jus gentium*, ticaretin gerektirdiği kozmopolit yapıyı gözetir biçimde gelişmiştir. Bu hukukun ortaya çıktığı tarih, Birinci Pön savaşının sona ermesi ve Romalıların dış ticaretinin artış göstermesi ile aynı zamana denk gelmektedir; bkz. Nayan Chanda, Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, ss.48–49; S. Bakruşin, A. Efimov, İ. Mintz, E. Kosminski, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, s. 69, Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt 1, s. 241. *Jus gentium*'un Roma hukukundaki yeri hakkındaki doğrudan bir bilgiyi *Gaius*'un *Institutiones* inde bulmaktayız: “*Kanuna ve adaba göre yönetilmesi gereken halklar, kısmen kendi hukuklarına, kısmen de bütün insanlar için geçerli olan hukuka tabidirler, çünkü her halkın kendisinin bizzat oluşturduğu hukuk, onun Devleti için özeldir ve jus civile olarak adlandırılır. Ancak, doğal olarak bütün insanlar için oluşturulan hukuk, herkes için eşit oranda dikkate alınır ve bu hukuk, bütün halklar için geçerli olmasından ötürü jus gentium olarak adlandırılır. Bundan dolayı Roma halkı kısmen kendi hukukunu, kısmen de bütün insanlar için ortak olan hukuku kullanır*”; bkz. Arzu Oğuz, Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku – Lex Mercatoria – Unidroit İlkelerinin lex Mercatoria Niteliği, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 2001, C. 50, s.14 ve ayrıca Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 11. Roma vatandaşları arasında *jus civile* uygulanırken, iki yabancı (*peregrinus*) arasındaki ya da bir yabancı ile bir Roma vatandaşı arasındaki ilişkilerde ve ihtilâflarda *jus gentium* uygulanırdı. *Jus gentium*, erkenden *jus civile*'den farklılaşarak çok daha esnek bir hukuk olarak gelişmiştir; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 16. Roma hukukunda, her hakka bir dava (*actio*) açma olanağı verilmişti. Verilen davalar ve bunlara ilişkin dava *formula*'ları, *praetor*'ların beyan-namelerinde sayılı olarak belirtiliyordu. Eğer bir hakka, bir dava verilmemiş ise, bu usul hukukunda, davanın reddi sonucunu doğuruyordu. Böyle tamamen şekli bir yargılama usulü, somut olaylarda çok katı ve haksız birtakim sonuçlara yol açabiliyordu. *Praetor*'lar, haklı buldukları, ancak bir kanun (*lex*) ile koruma altına alınmamış davaları reddetmemek için M.Ö. III'üncü yüzyıldan itibaren iyi niyetin (*bona fides*), talep hakkının nedeni olarak, kanunun yerine geçtiği “*bonae fidei iudicia*” davaları öngörmüşlerdi. Bu davalarda dava *formulası* şöyle düzenleniyordu: “İyi niyetin gerektirdiği her şey”. Bu şekilde *bona fides* yardımıyla, dava *formula*'larının sınırlı sayıda (*numerus clausus*) ol-

onların karşılıklı ilişkilerine uygulanacak bir halklar hukukudur (*jus inter gentes*)¹³⁸. *De Indis*'de (1532) verilen bu terminolojik kullanımda, Vitoria'ya, eski ve geleneksel *jus gentium* (kavimler – halklar hukuku) kavramını, ilk kez, *jus inter gentes* (kavimlerarası – halklararası hukuk) şeklinde tanımlamıştır. Bu terminolojik mantık, uluslararası hukuk ifadesine ve bu ifadenin temsil ettiği kavramsal karşılığa yaklaşılmakta olduğunun bir göstergesidir. Bu terimler dizgesindeki ilerlemede kilittası, (olumlu ve olumsuz yönleriyle) egemenlik anlayışı olacaktır.

Vitoria, uluslararası topluluğun doğasından onun diğer siyasal topluluklara göre önceliğini çıkarsamaktadır. Burada bir düşünceden öbürüne geçerken ki önermesi, uluslararası topluluğun ya da *orbis*'in müşterek iyiliğinin (*bonum commune totius orbis*), onun parçası olan üyelerinin iyiliğinden önce gelmesi gerektiğidir. Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu adlı yapıtında, Vitoria'nın bu önerge sırasını irdelerken şöyle demektedir¹³⁹:

“Vitoria'yı önemli kılan özellik, bu siyasî toplumu¹⁴⁰, siyasî gerçeklik olarak son aşama saymaması ve onu, tüm dünyayı kapsayan bir bütün içinde, farklı siyasî toplumların arasına yerleştirerek, yeryüzü halklarının oluş-

---

masından kaynaklanan engelleri aşmak ve bu nedenle somut olaylarda ortaya çıkabilecek haksızlıkları önlemek amacıyla, davalı ve davacılar arasında yeni bir hukukî durum yaratılmıştır. Böylece bir genel hukuk ilkesi olarak *bona fides*'in çıkış noktası, *praetor*'lar tarafından katı dava *formula*'ları ile somut olay hakkaniyeti arasında bir denge kurma çabaları olmuştur. *Bona fides* (iyi niyet) ve *aequitas* (nesafet) hukuk uygulamasına değer yargılarının katılmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerde Marcus Tullius Cicero (M.Ö. 106 – 43), Lucius Annaeus Seneca (M.Ö. 4–M.S. 65), azatlı bir köle olan Epikletos (M.S. 50–130), İmparator Marcus Aurelius Antonnius (M.S. 121–180) gibi Stoacı düşünce adamlarının önemli etkisi vardır. Stoacıların savunduğu doğal hukuk (*jus naturale*) düşüncesinin *jus gentium*'un gelişmesine katkısı vardır. *Praetor peregrinus*, *jus gentium*'u uygulayarak, *jus civile*'nin katı şekilciliğine göre *jus gentium*'un daha esnek yapısıyla, daha serbest bir biçimde, Romalılarla yabancılar ve imparatorlukta yabancılarla yabancılar arasında güncel pratik ve ticari ihtiyaçları karşılayabilmiştir; Christian L. Lange, *Histoire de l'Internationalisme Jusqu'à la Paix de Westphalie*, Felix Alcan, Paris, 1919, s. 28.

¹³⁷ Skolâstiğin anladığı biçimde sırf Hristiyanî bir hukuk değil, Stoacı felsefe anlamına evrensel bir hukuktur bu.

¹³⁸ Gentes terminolojisi hakkında ayrıca bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51.

¹³⁹ Eklenen dipnotlar bize ait olmak üzere; Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 47.

¹⁴⁰ Tekil *Respublica* kastedilmektedir.

turduğu çoğulcu, eşitlikçi bir evrensel düzeni savunmasıdır. Ona göre her *Respublica* tüm dünyanın bir parçasıdır... Bir *respublica*'ya yaralı olan savaş, dünyaya zarar veriyorsa, yalnızca bu nedenle, haksız bir savaştır. Truyol y Serra'ya¹⁴¹ göre bu sav, tâbii hukuk temelinde, siyasî bütünler biçiminde bütün halkların oluşturduğu topluluk olarak, İnsanlık ya da *totus orbis* düşüncesine dayalı olan ve çoğulcu bir evrenselciliğe denk düşen barış anlayışıdır. Temelinde de, Stoacı antropolojiyle¹⁴² Hıristiyanlık'ı kaynaştı-

¹⁴¹ Uluslararası hukuk tarihçisi, filozofu ve profesörü, ülkesinde Anayasa Mahkemesinde yargıçlık da yapmış olan İspanyol yazar Antonio Truyol y Serra (1913–2003) başta vatanı İspanya olmak üzere Avrupa'da öncü bir uluslararası hukuk teorisyeni olarak ün yapmıştır. Fransızca olarak yazdığı ve 1994'te tamamladığı *Histoire du droit international public* (Uluslararası kamu hukukunun tarihi), bizim de eldeki çalışmamızda yararlandığımız önemli yapıtları arasındadır.

¹⁴² Uluslararası hukuk, şayet felsefe ile de ilişkilendirilmek istenirse, Stoacı felsefe böyle bir yaklaşımda bizce bugün dahi, en önemli yeri işgal eder. Stoacılık, Antik bir felsefî akımdır. Bu felsefe okulu aynı zamanda Eski Yunan'dan Roma'ya aktarılan en önemli felsefe okuludur. Okulun bu ismi almasının nedeni, kurucusu Kıbrıslı (*Kiitium*) Zenon'un (M.Ö. 336–264) derslerini Atina'da (M.Ö. 308'den itibaren) *Stoa poikile* (Revaklı kemeraltı) denilen direkli bir galeride verişidir. Okulun takipçilerine bu nedenle Stoacılar denmiştir. İslâm felsefesinde bu okula “Revakiyun” denmiştir; bkz. Habib İsmail, Avrupa Edebiyatı ve Biz – Garpten Tercüme, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940, Birinci Cild, s. 56. Zenon, gençlik yıllarında İskender İmparatorluğu'nun doğuşunu görmüştür. Siyasal sınırların ortadan kalktığı, faklı halkların bulunduğu ve görkemli bir kültürel füzyonun yaşandığı bu olağanüstü zamanın etkisinin Zenon'da ve takipçilerinde uluslararası evrenselci düşüncenin geliştirilmesinde silinmeyecek bir etki bıraktığı düşünülmektedir; Christian L. Lange, *Histoire de l'Internationalisme Jusqu'à la Paix de Westphalie*, s. 28. İskender'in ölümünden sonra imparatorluğunun idarî yıkılışı, kuruluşu kadar hızlı oldu. Ancak, uluslararası ticaretin geldiği evrensel seviye ve ticaret yollarının şehircilik projeleri ile teşkilâtlandırılması, Yunancanın ve Yunan felsefesinin kabından taşması ve Antik dünyaya yayılması, Yunanistan'ın da daha önce tanımadığı kadar Mısır'ı ve Doğu'yu tanıması ve etkilenmesi, Akdeniz'de kadim Mısır, Pers, Yunan ve kısmen Hint düşüncesinin harmanlanması, insanların eşitliğine dair Stoacı ve doğal hukukçu idarî yapının tecrübe edilmesi, evrensel imparatorluk ideolojisinin (*civitas maxima*) kısa da olsa gerçekleştirilmesi arkasında bıraktığı zengin miras oldu. Stoacılığa göre, Evrenin aslı Akıl'dır (Logos). Bu Akıl, Tanrısal Akıl'dır; öyleyse Evrenin aslı Tanrı'dır. Evrende bir düzen olmasının, anarşi olmamasının nedeni de budur. Yeryüzünde insanlar arasında olması gereken düzen de tabiata ve evrensel akla uygun olmalıdır. Buradan antik doğal hukuk düşüncesi doğar; Bkz. Eugène Lerminier, *Introduction Générale à l'Histoire du Droit*, Chamerot & Alex-Gobelet, Paris, 1835, ss. 1–10. Evrendeki doğal düzene uygun yaşamak erdemdir ve mutluluk getirir. İnsan için en yüksek amaç da bu mutluluktur; Alâeddin Şenel, *Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 258, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, s. 266. Tabiata uygun davranan kişi tanrısal akla uygun hareket etmiş olur. Bu evrensel akıl herkese kıvılcımlarını sıçratmıştır ve herkesin içinde ondan bir parça vardır. Buradan hareketle Stoacı felsefe hiçbir nedenle ayrım gözetmek-

ran bir düşünce¹⁴³, insanların tâbii eşitliğinden kaynaklanan, insan neslinin birliği ilkesi yatmaktadır¹⁴⁴”.

---

sizin insanların evrensel eşitliğini öne sürmüştür; Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 154–155. Buna ilâveten, Stoacı filozoflar, aynı evrensel aklın kanunlarına tâbi olmaları gereken bütün insanların, çeşitli devletler hâlinde ve çeşitli kanunlar altında değil evrensel bir devletin bütün insanlara aynı şekilde uygulanan tek, mutlak kanunları altında bulunmalarını isterler; evrensel devlet ve evrensel dünya vatandaşlığı (kozmpolis) tasavvuruna varırlar; Alâeddin Şenel, Eski Yunanda Siyasal Düşünüş, s. 267. Roma İmparatorluğu zamanında görülmüştür ki bu ideoloji, köleci, antidemokratik, mutlakiyetçi ve emperyalist politikaları meşrû kılmak için de kullanılabilmiştir. Ancak Stoa, insanlar arasındaki evrensel eşitliği ilk defa entelektüel bakımdan ciddi ve kuvvetli bir biçimde işleyip, siyasî tasavvuru olan evrensel devlet kozmpolis düşüncesini sonraki yüzyıllara bıraktığı için çok önemli bir düşünce okuludur; Bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, s. 155. Evrensel devlet (kozmpolis) düşüncesi, İskender’in Hellenistik imparatorluğundan sonra Roma İmparatorluğu’nu ve Ortaçağ Batı Hıristiyanlığı siyasal tarihinde Papalığı ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu etkileyecektir. Stoacılık evrensel insanlık tasavvurunu felsefeye, siyaset ve hukuk düşüncesine armağan etmiştir. Tanrı, insan ve hukuk arasındaki ilişki kurulurken doğal hukuk öğretisinin Vitoria gibi Rönesanstaki kuramcılarını, İbn Rüşd’ün vatani Endülüs’ten süzülüp gelen Stoacı düşünce geleneğinden çok yararlanmışlardır. Bu düşüncenin önemli temsilcilerinden Stoacı devlet adamı ve filozof Cicero milattan önce birinci yüzyılda şöyle der: “*Dindarlık tanrılara karşı sevecen davranmaktır – “Est enim pietas justitia adversum deos”*”; Miguel De Unamuno, Yaşamın Trajik Duygusu, çev. Osman Derinsu, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1986, s. 203’ten Cicero, De Natura Deorum, Kitap I, başlık 41. XX’nci yüzyıl İspanyası’nın en önde gelen filozoflarından biri olan Miguel De Unamuno (1864–1936), *Del sentimiento tragico de la vida* (1913) adlı başyapıtında, Cicero’ya sözünü tamamlar: “*Tanrılara sevecenlikten, insanlara karşı sevecenlik doğar*”; Miguel De Unamuno, Yaşamın Trajik Duygusu, s. 203. İnsan türünün birliği, insanların kardeşliği, barış ilkesi doğal hukukun gerektirdiği evrensel barışçı düzen arzusu, Stoacı filozoflarca Antikçağda savunulmuş, onlardan Hıristiyan ve Müslüman düşünürlere bu felsefî gelenek miras kalmıştır. Bu felsefe geleneği ve insanlık ülküsü Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi Müslüman ve Albertus Magnus, Akinolu Tommaso gibi Hıristiyan Ortaçağ düşünürlerince taşındıktan sonra, Rönesansta önce Vitoria ve sonra Erasmus gibi Avrupalı düşünürlerce moderniteye yeni bir solukla aktarılacak ve Grotius’un yapıtlarında da Stoacı etkiler görülecektir.

¹⁴³ Hıristiyanlık, Pavlus tarafından Stoacı filozofiyeye yaklaştırılmıştır. Pavlus tarafından (Romalılara Mektuplar, Bap II, 13-17’de ve Galatyalılara Mektuplar, Bap III, 26-28’de bariz izleri görüldüğü üzere) Hıristiyan öğretisinin, Stoacılığın doğal hukuk düşüncesiyle sentezlenmesi, daha sonraları Batı’da oluşacak hukukî düşünce üzerinde belirleyici bir etkide bulunmuştur. Pavlus, Hıristiyan inancını yüksek bir medeniyetin ve incelmış bir felsefî düşüncenin mirasçısı Romalılara ve Yunanlılara tanıtırken, Hellenistik dönemde yükselen ve Roma’da kozmpolis ülküsü biçiminde imparatorluk ideolojisi olarak da kuvvetle benimsenen Stoacı düşüncüyü göz ardı edememiştir. Şu satırlar Stoacı doğal hukuk anlayışını kuvvetle hatırlatmaktadır kanaatindeyiz: “*Şeraiti olmayan Milletler, şeraitin işlerini tabii surette yaptıkları zaman, onların şeraiti olmayarak kendi kendilerine şeraittirler; onların vicdanı birlikte şahadet ederek ve düşünceleri aralarında kendilerini*

itham ve yahut müdafaa eyleyerek şeraatin işi yüreklerinde yazılı olduğunu gösterirler”; Yeni Ahit - Pavlus’un Romalılara Mektubu, Bap II, 15–16, Kitabı Mukaddes, İstanbul, 2000, s. 155. Bununla beraber Galatyalılara Mektuplarda ise Stoacı eşitlik ülküsü Hıristiyan imanı ile ulaşılacak yeni bir biçim kazanmaktadır: “*Ne Yahudi ne de Yunanlı vardır, ne kul (köle) ne de azatlı (hür) vardır, ne de erkek ve dişi vardır*”; Yeni Ahit - Pavlus’un Galatyalılara Mektubu, Bap III, 28, Kitabı Mukaddes, s. 195. Ayrıca bkz. Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, s. 40; Christian L. Lange, Histoire de l’Internationalisme Jusqu’à la Paix de Westphalie, s. 37. Esasında Stoacılık, Hıristiyanlıkla ciddi bir fikir savaşına girişmiş ve Hıristiyanlığı birçok bakımdan etkilemiştir. Hıristiyan felsefesinin patristik döneminde Kilise babaları, Hıristiyanlığın ilk düşünsel savunmalarını Stoacılığa karşı yapmışlardır. Hıristiyanlık, Hellenistik şekliyle Yunan felsefesinin ve Roma kültürünün egemen olduğu Akdeniz dünyasında tutunabilmek için Stoacılığa karşı yürüttüğü fikrî mücadeleyi kazanmak adına ilkelerinden birçoğunu Stoacılığa nazaran pozisyon olarak kurmuştur; bkz. Hançerlioğlu Orhan, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, Stoacılık maddesi; Eliade Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt II - Gotama Budha’dan Hıristiyanlığın Doğuşuna, çev. Berktaş Ali, Kabalcı, İstanbul, 2003, s. 397. Patristik felsefe için bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 187–221; Thomas Michel, Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş, Orhan, İstanbul, 1992. İskenderiyeli Philo (M.Ö. 20 – M.S. 45) ile en yetkin noktasına ulaşan Stoacı ve Yeni Eflâtuncu alegorik tefsir yönteminin Pavlus’tan itibaren Hıristiyanlık üzerindeki etkisi için bkz. F. E. Peters, İbrahim’in Çocukları, ss. 140–144 ve ss. 211–226; Yeni Ahit’in tarihsel ve kültürel bağlamı ve ortamı üzerindeki Hellenistik Yunan kültürünün etkisi için bkz. Jean Bottéro, Marc-Alain Ouaknin, Joseph Moingt, İnançın En Güzel Tarihi, çev. İsmail Birkan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss. 104–110; Felicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, ss. 175–206; Muammer Gül, Ortaçağ Avrupa Tarihi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010, s. 111; Will Durant, The Story of Civilization: Part III – Caesar and Christ, Simon And Schuster, New York, 1954, ss. 579–595. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, Avrupa ve Biz, Turhan, Ankara, 2007, s. 236. Ancak şu da varittir ki, Hıristiyanlık, insan türünün birliği ilkesini getirmiştir. Stoacıların kozmopolitlikçiliğinden farklı olarak Hıristiyanlık evrenselciliği vurgulamıştır. Bu evrenselciliğin temeli, halkların tarihten kaynaklanan etnik, dilsel, dinsel, kültürel farklılıklarını daha pozitif ve gerçekçi bir anlamla Hıristiyan evrensel birliğin (*humanitas*) çerçevesinde değerlendirmesidir; Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 24. “*Barış muntazam bir uyumdur*” (*Pax est ordinata concordia*) diyen (bkz. Dominique Gaurier, Histoire du droit international, s. 100) Augustinus’ta (M.S. 354–430) Hıristiyan *jus gentium*’un ilk önemli teorik sentezlenişine rastlanır. Augustinus, dünya devletini “*ortak bir sözleşme ile birbirine bağlanan aklı varlıkların teşkil ettiği birlik*” olarak tanımlamaktadır. *De civitate Dei contra paganos* (Tanrı Devleti; 412 ile 426 yılları arasında kaleme alındı) adlı eserinde, Roma İmparatorluğu’nun müşterek bir hukuk ve barışın kurulması hakkındaki katkısı ne olursa olsun, imparatorluk yerine halkların çokluğunu ve yan yana barış içerisinde yaşamasını tercih etmektedir (*De civitate Dei*, IV, 15); Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 25. Nihai birlik Tanrı’nın Sitesi’nde gerçekleşecek olsa da bu birlikte örflerin, yasaların ve kurumların üyelerindeki farklılığı silinmeyecektir. Augustinus ve felsefesi için bkz. Will Durant, The Story of Civilization: Part IV, ss. 64–75; Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt III, ss. 52–63; Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, ss. 195–209; Alfred Weber,

Felsefe Tarihi, ss. 128–136; Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, ss. 152–156; Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, ss. 180–182; Niyazi Öktem, Ahmet Ulvi Türkbağ, Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, ss. 217–221; İlhan Akın, Devlet Doktrinleri, ss. 50–55; Northcote Parkinson, Siyasal Düşüncenin Evrimi, çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, ss. 132–137; Claude Augé, Larousse, Augustine maddesi, s. 1203; Léon-Louis Grateloup, Les Philosophes de Plâton à Sartre, ss. 109–125; Augustinus ve tarih felsefesi için bkz. Harold H. Titus, Living Issues in Philosophy, American Book Company, New York, ss. 460–461; Alban Widgery, Tarih Boyunca Büyük Öğretiler, çev. Gülçiçek Soytürk, Milliyet Yayınları, 1971, ss. 155–161; Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, ss. 37–39. Augustinus'un eserlerinin Lâtince orijinal metinleri için bkz. <http://www.thelatinlibrary.com/august.html> (04.06.2012).

- ¹⁴⁴ İnsan türünün birliği meselesi, uluslararası meselelere eğilen ilk Hristiyan düşürlerin de üzerinde durdukları bir husustur. Bu meselelere eğilen yazarların başında Augustinus gelir. Augustinus'un uluslararası hukukun tarihi bakımından düşüncesinin asıl önemi haklı savaş öğretisinde bulunmaktadır. Augustinus'un haklı savaş (*la guerre juste*) öğretisine göre bir savaş ancak bir haksızlığın bu haksızlığı işleyen tarafından onarılmaması durumunda, haksızlığı gidermenin tek yolu ise meşrûdur; A. Vanderpol, Le droit de Guerre d'après les Théologiens et les Canonistes du Moyen-âge, A. Tralin, s. 6. Savaşın haklı bir nedeni olmalıdır ve savaş, üstün kamusal otoritenin yetkisindedir. Savaş bu otorite tarafından doğru bir çerçevede yürütülmelidir. Onu meşrû kılan nedenin mecburiyeti savaşa sınır da koymaktadır (Augustinus haklı savaş öğretisini benimseyerek uluslararası hukukun gelişim tarihinde olumlu bir yer edinirken; âdil-haklı zulüm (*just persecution*) teorisinden de bahsederek Hıristiyanlık otoritelerinin uygulayacağı şiddeti teorik olarak meşrûlaştırmıştır. Bu teorisine göre, Kuzey Afrika'da Katolikliği kabul etmeyen Donatistler örneğinden yola çıkarak Katolik Hıristiyanlığı kabul etmeyenlere karşı "biz-zat Tanrı'nın da şiddet ve zor kullandığını" söyleyerek zorla dinin kabul ettirilebileceğini etmezlerse haklı olarak şiddet göreceklerini savunmuştur; Kadir Albayrak, Semavî Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi, ss. 164–165). Grotius'a kadar, teologların, sivilistlerin ve kanonistlerin *justum bellum* (haklı savaş) doktrininin kaynağını oluşturan bu ağır konuda, Augustinus'un zikrettiğimiz anlayışı etkili olmuştur. Hippo Piskoposu Augustinus'a göre, savaş, bir haksızlık (*injuria*) onu işleyen tarafından onarılmadığında, haksızlığı ortadan kaldırmamanın tek yolu olduğu oranda haklıdır. Buna göre savaş: a- Haklı ve doğru bir nedene sahip olmalıdır; b- meşrû yüksek otoritenin yargısına tabidir; c- doğru bir niyet ve amaçla yönetilmelidir; d- kendisini haklı kılan bir gerekliliğe sahip olmalıdır ve bu gereklilik sınırlarını çizmelidir, bu sınırlar geçilmemelidir. Augustinus'dan sonra, İsidorus Hispalensis (Sevilyalı İsidorus, y. 560–636), eseri *Etymologiae* de kavimler hukukunun şaşırtıcı derecede modern bir tanımını vermiştir; bkz. *Etymologiae*, L. V, IV–VII. Eserin Lâtince orijinal metni için bkz. <http://www.thelatinlibrary.com/isidore.html> (04.04.2012). Bu tanım *jus gentiumu*, doğal hukuktan ve *jus civile*'den açıkça farklılaştırmaktadır. İsidorus Hispalensis'e göre "*jus gentiumun düzenlediği işgal, inşaat, müstahkem kurmak, savaş, esir almak, egemenlik altına almak, fidye, boyunduruk, barış yapmak, müttefik olmak, ateşkes, elçilerin dokunulmazlığı, yabancılarla evlenmede kısıtlamalar, bütün halklar (gentes) tarafından uygulanır*" ve bu konulara ilişkin hukuk halkların müşterek hukukudur. İsidorus'un fikirleri, Ortaçağdaki haklı savaş doktrininin temel kaynaklarından biridir; "*Jus gentium est sedium occupatio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servituties postliminia, foedera, paces, induciae, legatorum non violandorum religio,*

Vitoria'ya göre biri diğerinden üstün sayılamayacak siyasî toplumların oluşturduğu bir uluslararası düzen içinde, her toplum kaderini özgürce belirleme hakkına sahip olmalıdır. Onun bu düşüncesi İspanyol sömürgeciliğinin gemini koparmış hırsı ve İspanyol tahtının Katolik dünya imparatorluğu düşleriyle tezat teşkil edecektir elbette.

1526'da öğrencilerin büyük bölümünün desteğiyle Salamanka Üniversitesi'nde ilâhiyat kürsüsü başkanı seçilen Vitoria, hayatının bu döneminde sömürgeciliği ahlâkî açıdan sorgulamaya başladı. Vitoria, İspanya'nın Amerika kıtasındaki fetihlerinin haklılığına kuşkuyla bakıyordu¹⁴⁵.

Vitoria, yerlileri korumak için masumların öldürülmemesi gerektiği tezine sarılacak, bunun tâbii-tarımsal, dolayısıyla vazgeçilmez bir yasadan kaynaklandığını söyleyecektir¹⁴⁶. Masumlar kavramı, Vitoria'da evrensel bir nitelik taşır. Savaşçılar dışında savunmasız herkes, yerli olsun olmasın masumdur ve korunmalıdır. Bu ilkeye uyulmazsa savaş asla haklı savaş olmaz.

Ona göre yalnızca çoktanrıya tapındıkları ya da Hıristiyanlığı benimsemeye yanaşmadıkları için insanlara savaş açmak yanlıştı; inanç ancak ira-

---

connubia inter alienigenas prohibita.”; Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, Alfred Castaigne, Bruxelles, 1894, s. 9; Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, Bruxelles, Librairie Européenne Muquardt, 1882, s.12; bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k24370b.r=ernest+nys.langEN> (05.02.2012); <http://www.thelatinlibrary.com/isidore.html> (05.02.2012); Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 25; A. Vanderpol, *Le droit de Guerre d'après les Théologiens et les Canonistes du Moyen-âge*, ss. 6–7. Dönemin hukukçularınca benimsenen bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, İsidorus Hispalensis'in *Etymologie*'sinde yaptığı, doğal hukuk, medenî hukuk ve kavimler hukuku ayrımları ve kavimler hukukunun kendine özgü niteliğini tespit edip bunun (en azından Hıristiyan) bütün milletlerin müşterek hukuku olduğunu yazması, kendinden sonraki hukukçuları temelden etkilemiştir. Esasında bu tanımların tekrar edilerek yerleşmesindeki geçek neden, kavimler hukukunun var olan bir gereksinime cevap verme olasılığıdır. Kanonist hukuk âlimlerine göre (“kâfirler” dışarıda bırakılarak şimdilik sadece) Hıristiyan kavimler (milletler – uluslar – gentes) arasındaki siyasal ve diplomatik ilişkilerin hukuken düzenlenip icra edilmesi ihtiyacı *Summa*'larda yürütülen tartışmalar ile teorisi kurulmaya başlanan bu protouluslararası hukuk tarafından düzenlenmeliydi.

¹⁴⁵ Vitoria'nın fetih hakkındaki tezleri için bkz. Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, ss. 367–377.

¹⁴⁶ Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 24, 2003, s. 11.

deyle benimsenebilir, zorla dayatılamazdı¹⁴⁷. Çoktanrıcılar Tanrı'ya karşı işledikleri suçtan ötürü cezalandırılmazdı, çünkü Hıristiyanlar da en az onlar kadar bu tür suçlar işlemişlerdi. Papa, Avrupalı hükümdarlara ilkel topluluklar üzerinde egemenlik hakkı tanıyamaz, ancak bu topraklardaki misyonerlik (dini yayma) alanlarını belirleyebilirdi. Çoktanrıcılar da akıl sahibi varlıklar olduklarına göre onların da kendi mülklerine sahip olma ve yöneticilerini seçme hakkı vardı. Nitekim Kızılderililer, İspanyollar gelmeden önce de bu haklarını meşrû bir biçimde kullanmaktaydılar¹⁴⁸.

Daha önce üzerinde insan yaşayan topraklar için keşiften söz edilemezdi; fetih ise ancak masum insanları yamyamlık ve insan kurban etme gibi uygulamalardan koruma gerekçesiyle savunulabilirdi. Yamyamlığın ve insan kurban etmenin önlenmesi için açılan bir savaş haklı bir savaştır; burada Vitoria'nın kuramında "insanî müdahale" (*intervantion humanitaire*) fikrinin ilk erken görünümünden birine rastlanmaktadır¹⁴⁹.

Fethedilen toprakların yönetimini üstlenen bir Hıristiyan hükümdar, o topraklarda yaşayanlara, kendi ülkesindeki uyruklarıyla eşit haklar tanımak zorundaydı. Fethedilen topraklara, yasaların nasıl işlediğini denetlemek için görevliler göndermek de hükümdarın sorumlulukları arasındaydı¹⁵⁰.

Vitoria'ya göre, "Kızılderililerin ya da Hıristiyan olmayanların hakları olabilir mi?" sorusu mutlaka olumlu cevaplandırılması gereken bir sorudur. Akinolu Tommaso'nun varsayımı doğrultusunda, yerliler ya da Hıristiyan olmayanlar, yalnızca insan oldukları için, tıpkı Hıristiyanlar gibi tâbii haklara sahiptirler. Bu tâbii haklar, doğrudan doğruya, inançtan bağımsız, evrensel

¹⁴⁷ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51.

¹⁴⁸ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51; J. Barthélemy, "François De Vitoria", A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 5; anılan kitabın e-tam metni için bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k548036.r=-vitoria.langEN> (29.06.2011). Ayrıca bkz. Ernest Nys, *Études de Droit International et de Droit Politique*, Alfred Castaigne, Bruxelles, 1896, s. 240; kitabın e-tam metni için bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k93142.r=ernest+nys.langEN> (01.07.2011).

¹⁴⁹ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51. İnsanî müdahale ya da en azından müdahale savaşı kavramı Suarez'de de bulunmaktadır. Masumların korunması böyle bir savaşın haklı gerekçesidir bir prens için; bkz. A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 113. Suarez'e göre, inançsızlık haklı bir savaşın gerekçesi olmaz; Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 158

¹⁵⁰ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 59-63.

bir insan tabiatından kaynaklanır. Her şeyden önce, insan, tabiatı gereği, akıllı ve irade sahibi bir yaratık olduğu için, özgürlük içinde yaşama hakkı onun en önde gelen hakkıdır. Bunu toplum (*societas*) içinde yaşama ve siyasî bir bütün oluşturma hakkı izler. Üçüncü temel haksa Vitoria düşüncesinin belirleyici kavramı olan iletişim hakkıdır. Bu da gerek düşünsel, gerekse maddî zenginliklerin değiş-tokuş edilebilmesine ilişkin bir haktır¹⁵¹. Vitoria'nın bu özgün haklar kuramında doğal hukuk ağır basmaktadır. Bu kuramın özelliği, İspanya'da ulus-devletin doğuşuna paralel olarak "öteki"ni bir kişi olarak tanıması ve hem ekonomik, hem de ahlâkî düzlemde, insanlar arası iletişime dayanmasıdır. Vitoria, insanın tâbii sosyalliği ilkesini öncelikle uluslararası düzleme taşıma kaygısındadır. Literatürde, Vitoria'nın, uluslararası hukuku doğal hukuka dönüştürerek, ona zorlayıcı bir nitelik kazandırdığını, bir yasa niteliği verdiğini, bu yüzden de, her şeyden önce uluslararası hukukun kurucusu olarak görülmesi gerektiği söylenmiştir¹⁵².

Kölelik kurumunu belli ölçüler içinde meşrû gören Vitoria'nın insan hakları kuramcısı yönü, "Uluslararası Hukukun Kurucusu Vitoria"ya nazaran gölgede kalmaktadır; fakat enternasyonalist tarafı şunları söylerken gerçekten kuvvetlidir¹⁵³:

"Bir anlamda, tek bir siyasî topluluk oluşturan tüm dünyanın, herkes için iyi ve doğru yasalar yapma iktidarı vardır... Bundan açıkça çıkan sonuç şudur: Savaşta ya da barışta, uluslararası hukuku çiğneyenler ölümcül bir günah işlemiş sayılırlar... Ve hiçbir Respublica'nın uluslararası hukuk kurallarına uymayı reddetmesi mümkün değildir, çünkü o hukuku oluşturan, tüm dünyanın otoritesidir".

Vitoria'nın vardığı sonuca göre, uluslararası düzlemde, Hıristiyan ya da değil, eşit uluslararası hukukî kişiliğe sahip, asgarî düzeyde uygarlaşmış siyasî toplumların bağlı oldukları bir toplumlarüstü (*orbis*'e ait) ortak yarar vardır. Söz konusu yararın ayırt edici niteliği, tek tek her toplumun müstakil

¹⁵¹ Vitroia, skolâstik düşünceyle hümanist düşünceyi kaynaştırmaktadır. Onun kuramında insanın, Tanrı'nın yeryüzündeki görüntüsü olduğuna ilişkin geleneksel sava, insana, kozmosta işgal ettiği yer için değer veren hümanist sav eklenecektir; Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 68.

¹⁵² Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 69.

¹⁵³ Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 69.

yararına üstün olmasıdır. Toplumların kendi kendine yeten (*sibi sufficiens*) şekilde¹⁵⁴ kendi kendilerini yönetme iktidarının (egemenliğin) üstünde, bu iktidarı sınırlayan ve uluslararası ortak yarara yönelik bir uluslararası hukuk (*quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit*), bir uluslararası yasa olmalıdır; çünkü kurumsal anlamda bir toplumun olduğu yerde, mündemîç bir ortak yarar, ortak yararın olduğu yerde de ussal bir yasa vardır¹⁵⁵. Bu yasa, doğru yasadır ve herkes üzerinde uzlaşmıştır¹⁵⁶. Vitoria'ya göre, uluslararası hukuk, halklar arasında doğal aklıdan çıkan yasaların uygulanmasıdır: “*Quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit vocatur jus gentium*”¹⁵⁷.

Birçok ilk kuramcı, uluslararası hukuk düşüncelerinin temeline devletlerin (bunu burada Vitoria'nın terminolojisine uygun biçimde “siyasal toplumlar” şeklinde anlayalım zira o devlet kelimesi yerine siyasal toplum anlamında *Respublica* der) bağımsızlığını oturturken, bilâkis Vitoria onların karşılıklı bağımlılığına vurgu yapar. Halklar, *societas naturalis* bünyesinde birbirlerine bağımlıdır¹⁵⁸. Bu nedenle onların ve teker teker insanların doğal hukuktan kaynaklanan evrensel ve vazgeçilmez bir iletişim hakkı bulunmaktadır. Bu hak ne medenî toplumlar kalıbıyla ne de dinsel kimlik ile kayıtlanamamıştır. Hatta çağının ve sonraki yüzyılların yükselen yapısı ulus-devlet bile Vitoria'ya göre bu hakkı sınırlayamaz. Gelgelelim modernite Vitoria'yı dinlemeyecektir elbette. Onun kuramının bu boyutunun uygulamada dayanabildiği tek alan açık denizlerin serbestliği olacaktır¹⁵⁹.

Vitoria, *De bello contra Indos* adlı yapıtında fethin haklılığını bir dizi tezini sıralayarak çürüttükten sonra, bu konferansını tamamlamak üzere *De jure belli* adlı çalışmasında haklı savaş ilkelerini irdelemektedir. Vitoria, geleneksel Hıristiyanî haklı savaş (*bellum justum*) öğretisini yeniden ele

¹⁵⁴ “Papaların bu iktidarın üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur; İsa gelmeden önce de kralar vardı ve siyasal iktidar sahibiydiler” der Vitoria; Ernest Nys, *Études de Droit International et de Droit Politique*, s. 241.

¹⁵⁵ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 70.

¹⁵⁶ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51.

¹⁵⁷ J. Barthélemy, “François De Vitoria”, s. 7; Ernest Nys, *Études de Droit International et de Droit Politique*, s. 241.

¹⁵⁸ J. Barthélemy, “François De Vitoria”, s. 8.

¹⁵⁹ J. Barthélemy, “François De Vitoria”, s. 9.

almakta ve onu geliştirmektedir¹⁶⁰. O, kuramında, Hıristiyan olmayanlara karşı haklı savaş öğretisindeki tüm olumsuz ayrımcılığı ortadan kaldırmaktadır. Vitoria'ya göre siyasî bir toplumun, bir başka siyasî topluma açacağı savaş, ödün verilemez üç ölçüte bağlı kalmalıdır¹⁶¹: Yeterli haklı neden; meşrû otorite; doğru amaç.

Öncelikle, savaş açmaya hazırlanan bir siyasî toplum, giderilmemiş ciddi bir haksızlıkla (*injuria accepta*) karşı karşıya kalmalıdır (*fundamentum justa belli est injustitia*)¹⁶². Ayrıca, ihlâlin ağırlığı savaş açılmasını haklı kılmalıdır. Her şeyden önce dinî farklılıklar bir savaş nedeni olamaz. Şayet savaş, tazmini istenen zarardan çok daha büyük yıkımlara neden olacaksa, kralın savaş açmaktan kaçınması gerekir¹⁶³.

Haklı savaşa ilişkin ölçütleriyle, doğal hukuk uyarınca özgür ve eşit insanları, toplum oluşturma ve iletişim kurma hakkıyla donatan kuramı birlikte değerlendirince, Vitoria'ya göre, Avrupalıların Amerika'daki varlığını doğrulayabilecek öncelikli nedenlerin neler olacağı açıklığa kavuşmaktadır¹⁶⁴: Denizler ve tüm limanlar özgürce kullanılabilir¹⁶⁵; herkes istediği yere göçebilir (*jus peregrinandi*); herkes, her yerde serbestçe dolaşır, ticaret yapabilir (*jus commercii*). Bu hakların bütünü ve “inanç yayma hürriyeti”yle birlikte, iletişim hakkının (*jus communicationis*) kapsamını oluşturur¹⁶⁶. Akal, iletişim hakkı kuramı üzerinden Vitoria hakkında şunları söylemektedir¹⁶⁷:

“İletişim Hakkı'yla, Vitoria, El Inca ve Spinoza modernite ötesine atlayacaklardır; modernitenin ulusal mantığı içinde kendilerine bir yer bulama-

¹⁶⁰ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51.

¹⁶¹ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 73; Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı”, s. 21. Bu ölçütler Vitoria tarafından orijinal olarak getirilmiş değildir. Ortaçağ'da da bu ölçütlerin aranması gerektiğini ileri süren başta Tommaso olmak üzere skolâstik düşünürler vardır.

¹⁶² J. Barthélemy, “François De Vitoria”, s. 11.

¹⁶³ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 74–75.

¹⁶⁴ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 78–80.

¹⁶⁵ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 51.

¹⁶⁶ Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı”, s. 22.

¹⁶⁷ Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı”, s. 26.

dan. Modern yerellik elbette, evrensel bir iletişime (malların, insanların ve düşüncelerin sınırsız dolaşımına) kapılarını kapatmıştır. Vitoriacı-Spinozacı anlamda (merkezî olmayan bir bütün içinde, tek-yönlü bir bilgilendirme-biçimlendirmeye dönüşmeksizin işleyen) bir iletişim, modernitenin sorgulanmaya başladığı anda ve yerde hatırlanacaktır. Öteki kavramını anlamsızlaştırarak”.

Vitoria yaşadığı dönemde çok yaygın bir nüfuz kazandı; yalnız öğretim kurumlarını değil kralın danışma kurullarını da derinden etkiledi. Yetiştirdiği öğrencilerin çoğu, Salamanka ve başka üniversitelerde önemli kürsülerin başına geçti. Kuramı, XVI’ncı ve on XVII’nci yüzyılda yapıtlarının tekrar tekrar basılmasıyla büyük bir etki sahibi oldu, ancak sonra bütün bir İspanyol ekolünün neredeyse başına geldiği gibi unutuldu. Yeniden hatırlanması ve önemli görülmeye başlanması XIX’uncu yüzyılın ikinci yarısını ve XX’nci yüzyılın başını bulacaktır. Özellikle Belçika’da Ernest Nys (1851–1920) ve Amerika Birleşik Devletleri’nde James Brown Scott’un (1866–1943) modern liberal bir optikten yaklaştıkları çalışmalarıyla, Vitoria’nın kuramı, çağdaş uluslararası hukuk öğretisi bakımından irdelenmeye başlandı.

2- Vitoria’dan Suarez’e İspanyol Okulunun Yazarları

İspanyol Altın Çağı düşünürleri, evrenselcilik ve ulusçuluk kaygıları arasında gitgeller yaşamışlardır, ancak kavimler hukuku söz konusu olduğunda, dönemin diğer İspanyol yazarları da genelde, Vitoria’nın ortaya koyduğu ilkelere büyük ölçüde katılmaktadırlar.

a- Domingo de Soto

Özellikle, hem fizikçi, hem de siyaset ve hukuk felsefecisi Domingo de Soto (1494–1570), Yenidünya’nın fethi konusundaki görüşleriyle Vitoria’nın izleyicilerindendir¹⁶⁸. Soto, Kızılderililerin, Hıristiyanların ilâhî sözlerini (vaazlarını) dinlemeye mecbur edilmek için hâkimiyet altına alınmalarına karşıdır¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, ss. 169–170; Ramón Hernández, “The Internationalization of Francisco de Vitoria and Domingo de Soto”, *Fordham International Law Journal*, Volume 15, Issue 4, Article 4, 1991, ss.1031–1059.

¹⁶⁹ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 52.

Tanrı, Hıristiyanlara ilâhî adaleti sağlama görevi vermemiştir¹⁷⁰. *De ratione promulgandi Evangelium* adlı konuya özgülenmiş çalışması ve sonraki geniş kapsamlı yapıtı *De justitia et jure*'de Soto, yerlilerle yapılan savaşları hukukî ve ahlâkî yönlerden irdelemektedir¹⁷¹.

Yerlilere önce İncil'in tanıtılması sonra da onlara zorla da olsa Hıristiyan inancının kabul ettirilmesini sağlamak için savaş açılması haksızdır¹⁷². Soto'ya göre yerliler, yoksul insanlardır ve yoksullara yardım edilmesi krallığın değil Kilisenin görevidir.

Doğmakta olan modern devlet karşısında, Kilise yanlısı muhafazakâr görüşlere sahip Soto, krallık ve Kilise arasındaki siyasal ve dünyevî alana hâkimiyet çatışması Yenidünya'ya taşındığında, krallık karşıtı görüşleriyle, yerli hakları koruyucusu bir konumda yer almaktadır.

Soto'ya göre, yoksul yerlilere yardım sorunu, devletin uzak tutulması gereken ve yalnızca Kilise denetiminde ve yerlilerin özgürlüğüne asla karışılmadan çözümlenmesi gereken bir sorundur¹⁷³.

b- Luis de Molina

Cizvit teolog Luis de Molina (1536–1600), ilâhiyat sahasında “serbest irade” sorunu üzerinde düşünürken, insan özgürlüğü hakkındaki düşüncelerini geliştirmekte ve ondan sonra da, hukuk sahasında, bu özgürlüğün uluslararası hukuku da ilgilendiren birtakım görünümleri üzerine eğilmektedir¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 94.

¹⁷¹ Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 156.

¹⁷² Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 99; Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 155.

¹⁷³ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 221.

¹⁷⁴ Serbest irade üzerine eğildiği en önemli ve meşhur eseri, 1588'de Lizbon'da yayınlanan, *De concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione, et reprobatione ad nonnullos primae partis divi Thomae articulos*'tur (Özgür irade, Tanrı'nın lütfü, başışı, alınyazısı ve lânetleme üzerine). Eser teolojide ilerici bir atılım olarak değerlendirilmektedir ve büyük tartışmalara neden olduğu gibi kendinden sonra Molinacılık olarak adlandırılan bir akımı da başlatmıştır. Düşüncesinin özünde, insanın dilediğini yapabileceği yer almaktadır. Bununla birlikte bu savı, “başarı için Tanrı'nın yardımı gerekir” diyerek yumuşatmıştır; ayrıca bkz. *Molinisme* maddesi,

Molina, iletişim hakkını, yani *jus communicationis*'i, doğal hukuk kapsamında, tâbii bir hak olarak görmemekte, fakat onu, pozitif hukuktan kaynaklanan bir hak olarak değerlendirmektedir; dolayısıyla devletler gerektiğinde bu hakkı sınırlandırabilirler.

Dönemin öğretisinin kuramına göre, bir hakkın doğal hukuktan ileri geldiği kabul edildiğinde, bu hak vazgeçilmez ve sınırlandırılmazdır ve devlet bu hakka olumsuz biçimde müdahale edemez; fakat bir hakkın pozitif hukuktan kaynaklandığı kabul edildiğinde, devletin gerektiğinde onu sınırlandırma yetkisi bulunur¹⁷⁵. Uluslararası hukuk genelde tüm insanlığa özgü olsa da, her siyasî iktidarın (devletin), uluslararası hukuku, kendi özel koşullarına uyarlama yetkisi bulunur¹⁷⁶.

Burada, Vitoria'nın evrenselci kuramından, İspanyol düşüncesinde (de) beliren, egemenlik odaklı ulus-devlet kavrayışına doğru bir geçiş vardır. Evrenselci kaygılarla, ulusal çıkarlar ve endişeler çelişmeye ve çatışmaya başlamıştır. Molina'nın açıkladığı düşünce, bu hususun, ulusçu menfaatperestlik lehine, köktenci bir ifadesidir.

Uluslararası hukuk, Molina'nın yaklaşımında pozitifleştirilerek, Vitoriacı insanlık hukuku olarak kurgulanmaktan “nihayet” çıkarılmakta ve devlet(ler)in egemenlikçi harisliklerinin ve (Taç'ın özel yararı değil) ulusal çıkarlarının doğrultusunda biçimlendirilebilecek bir biçimde, temellendirilmektedir.

Molina ile uluslararası hukukta, müteal (transandantal) kökenli doğal hukuk anlayışından, iradeci pozitif hukuk anlayışına doğru da yol alınmaktadır.

c- Fernando Vasquez de Menchaca

Fernando Vasquez de Menchaca (1512–1569) kuramında, birincil tâbii kavimler hukuku (*jus gentium primaerum*) ile ikincil pozitif kavimler huku-

---

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Molinisme> (06.11.2011); Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 240.

¹⁷⁵ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 52.

¹⁷⁶ Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 241.

ku (*jus gentium secundarium*) arasında ayırım yapmaktadır¹⁷⁷. Vasquez de Menchaca'ya göre, pozitif kavimler hukuku, tarihsel olarak, farklı halkların medenî hukuklarından (*jus civile*) başlayarak insanlık tarafından üretilir. Uluslararası hukukun sükeleri Vitoria'da olduğu gibi halklar değil, insanlardır Menchaca'da, ancak bu noktada kuramı bulanıktır, zira aynı zamanda, bu hukuku tamamen egemen devlet odaklı olarak kurgulamaktadır. Bu kuramda, uluslararası hukukun kaynağı evrensel ve değişmez/kendisinden-sapılamaz ilkeler değil, insanların hukuk yaratmalarıdır. Bu hukuk değişebilir ve kendisine uyulmayabilir. Egemenler, uluslararası hukuku kabul edebilirler ya da etmeyebilirler. Bununla birlikte, uluslararası özel hukuk uyuşmazlıkları, iç hukuka gönderme yapılarak çözülemez. Bu durumda başvurulması gereken iç hukuka üstün bir uluslar-üstü ya da ulus-ötesi hukuk olacaktır¹⁷⁸.

Vasquez de Menchaca, evrenselciliğin karşısında ulusçu ve devletçi bir açıdan uluslararası hukuka yaklaşır. Bununla birlikte Vitoria'nın haklı savaş kuramına radikal biçimde katılmaktadır. Savaş bir zorbalıktır ve yerlilerin topraklarını işgal ederken ve onlara saldırılırken savaşı haklı çıkarmak için ileri sürülen savlar uydurma gerekçelerdir¹⁷⁹.

Bu düşünür, en çok, gene Vitoria'nın kuramında başlangıç noktasını bulan, “denizlerin serbestliği” üzerine olan görüşleri ile tanınmıştır¹⁸⁰. Menchaca'ya göre, insanlık denizlerden ortaklaşa yararlanmalı ve denizlerde bazı ülkeler adına ayrıcalıklar ve tekeller yaratılmamalıdır¹⁸¹.

Vitoria ve Suarez arası dönemin ele alacağımız diğer İspanyol yazarları Bartolomé de Las Casas (y. 1474-1566) ve Juan Ginés de Sepúlveda'dır. (y. 1490-1573).

d- Bartolomé de Las Casas

Las Casas, siyasal düşüncede sözleşmecî kurama dayanarak toplumu, siyasal olanın yaratıcısı olarak kabul eder ve onu, saklı tuttuğu yetkilerle

¹⁷⁷ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 236.

¹⁷⁸ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 236.

¹⁷⁹ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 100.

¹⁸⁰ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 53.

¹⁸¹ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 100.

hükümdarı sınırlayacak bir yerde görür¹⁸². Sözleşmeci kuramdan yola çıkarak yerlilerin gerçekten düzenli siyasal bütünler içinde yaşadığını göstermektedir¹⁸³. Akal, bu hususta şunları yazmıştır:

“İyi vahşî mitosunun olağanüstü yayılmasını sağlayan en çarpıcı İspanyol düşünürü Las Casas olacaktır. Las Casas, sömürgecilerin yok ettiği bir dünyayı ve sakinlerini yücelterek, fethe saldırır ve kitaplarında, fatihlerin vahşetini sergilemeye başlamadan önce Yenidünyanın benzersiz tâbii güzelliklerini lirik bir dille över. Hemen ardından, bu olağanüstü tabiatla, o dünyanın yerlileri arasındaki uyumu, yerlilerin alçakgönüllülüklerini, uysallıklarını, yardımseverliklerini överek sergiler. Keşfedilen kıta bir cennet, onun sakinleri de hemen hemen bütünüyle birer melektir. Amerika'nın tâbii zenginliğinin ayrıntıyla anlatılmasında ve yerlilerin böyle yüceltilerek kusursuzlaştırılmasındaki amaç, sömürgeciliğin bir cenneti cehenneme dönüştürdüğünü göstermektir. Las Casas için, masum yerlilere kıyan fatihler, birer cehennem zebânîsinden farksızdır... Bu düşünür, sömürgeciliğe karşı siyasetini bir cennet mitosu üzerine kurarken, söz konusu mitosu etkin bir silâha dönüştürecektir...”¹⁸⁴.

Sevilyalı Dominiken rahip Las Casas Kızılderililerin haklarını müdafaa eder¹⁸⁵. Onun kuramsal önemi, gerek dinî, gerekse siyasî düzlemde, İspanyol hâkimiyetinin meşrûiyet koşulu olarak, yerlilerin bağımsız iradesini devreye sokmasından kaynaklanır¹⁸⁶. En önemli çalışmalarını, ele aldığı konular hakkındaki tezlerini sistematik ve didaktik bir yöntemle savunduğu, *Tractados* (Sevilya, 1542) adlı yapıtında yayınlamıştır. Bunlar arasındaki “Kızılderililerin İmhası” (*Brevísima relación de la destrucción de las Indias*) başlıklı olanı, birçok dile çevrilmiştir ve en meşhurdur.

Las Casas, Avrupalıların Kızılderililere her türlü haksız müdahalesine karşı çıkmakta ve Avrupalıların, ahlâkî üstünlüklerini ileri sürerek yerlileri

¹⁸² Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 47.

¹⁸³ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 70; Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza’da İletişim Hakkı”, s. 12.

¹⁸⁴ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 131–132.

¹⁸⁵ Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 153.

¹⁸⁶ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 134.

tâbii haklarından mahrum etmesini şiddetle reddetmektedir. O da, Soto gibi, yerlilere zorla dinî tebliğde bulunulmasını (*forcer les Indiens à entendre la prédication*) kabul etmemektedir. Las Casas'ın çalışmalarında, eşitlikçi bir doğal hukuk anlayışı egemendir. Köleciliği kesin olarak reddeder¹⁸⁷. Las Casas tarafından, savunduğu eşitlikçi doğal hukuk düzeninde, bu düzenin mensuplarının müşterek kanaatinin (*communis opinio*) önemine ısrarla vurgu yapılmaktadır¹⁸⁸.

e- Juan Ginés de Sepúlveda

Sepúlveda ise, başta Politika adlı yapıtı olmak üzere Aristoteles'in eserlerinin Lâtince tercümelemleri ile tanınmıştır¹⁸⁹. Sepúlveda, Aristoteles'in insanlar ve halklar arasındaki tâbii eşitsizlik teorisini yeniden irdelemekte ve kendi kendilerini akılcı bir biçimde yönetmekten aciz olanların en yetkinlerin idaresine boyun eğmeleri gerektiğini savunmaktadır¹⁹⁰. Sepúlveda, Las Casas karşısında, İspanya Krallığı'nın sömürge siyasetini doğrulayan savlar ileri sürer¹⁹¹.

3- Francisco de Suarez

Uluslararası hukuka ilişkin kuramını esas olarak *De Legibus ac de Deo Legislatore* (1612) adlı kitabında geliştiren Francisco Suarez, Altın Çağ'da İspanyol okuluna mensup teoloji kökenli düşünürlerin modern uluslararası hukuk öğretisinin geliştirilmesi bakımından en etkili ve bizim de bu başlık altında ele alacağımız yazarların sonuncusu olan teolog ve filozoftur¹⁹². An-

¹⁸⁷ Ernest Nys, *Études de Droit International et de Droit Politique*, s. 227.

¹⁸⁸ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 53.

¹⁸⁹ Ernest Nys, *Études de Droit International et de Droit Politique*, s. 230.

¹⁹⁰ Eserleri: *Democrates, sive de convenientia disciplinae militaris cum Christiana religione* (Roma, 1535); *Apologia pro libro de justis belli causis* (Roma, 1550); *Democrates alter, sive de justis belli causis apud Indos* (Bu kitabın basımına Las Casas'ın girişimleriyle izin verilmemiş ve elyazması kopyaları dolaşmıştır, kitap ancak 1892'de basılabilmektedir; zaten, Sepúlveda, *Apologia*'yı bu nedenle yayınlamıştır); bkz. Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 53.

¹⁹¹ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 87; Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 154.

¹⁹² A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 95–124, kitapta Suarez'e ilişkin kısmı L. Rolland yazmıştır. Suarez, Nys'in ifadesiyle uluslararası hukuk disiplinin kurucularından ve Hıristiyanlıkta merhametin ve iyilikseverliğin yüzünü ağartan, insanlık aş-

cak şunu belirtelim ki, evvelden ele aldığımız teolog düşünürler gibi o da hukukçu değildir ve amacı hukuk kitabı yazmak da değildir. Felsefesini geliştirirken hukuk kuramı için anlamlı neticelere vardığında, bunlar uluslararası hukuk öğretisi tarihi bakımından üzerlerinde durulması gereken kuramsal düşünceler niteliği kazanmaktadırlar.

Suarez teolog ve filozof olarak, Vitoria ile başlatılan bir çizgide, aslında yetkin bir üslûp olan skolâstik metot ile yazan ve bunu en başarılı bir biçimde uygulayan¹⁹³; metodu ile Ortaçağda, fakat fikirleri ile bütün Batı dünyası için modernitenin, sonraları bir nebze unutulmuş kurucularından biri olan¹⁹⁴, İspanyol okulu teologlarının kavimler hukuku üzerine de kalemiyle etki eden düşünürleri kuşağının belki son ama en büyük temsilcisidir¹⁹⁵.

Suarez'in politik düşüncesinin temelindeki önermeler birkaç esasa dayanır: Kutsal olan hiçbir krallık yoktur, zira siyasal otoriteyi meydana getirenler halkların kendisidir.

Devlet, halkın rızasını bildirdiği bir sosyal sözleşmeden ileri gelir¹⁹⁶. Her kişinin, yaşamaya, özgürlüğe ve mülkiyete ilişkin temel bir hakkı vardır¹⁹⁷. Kölelik doğal değildir¹⁹⁸.

Suarez, politik kuramında, sözleşme ile kurulan ulusa dayanarak, devleti meşrûlaştırmakta ve onu egemenlik ile donatmaktaydı¹⁹⁹. Dışa karşı ise bu egemen devlet bağımsızdır. Siyasal olarak kendisinden üstün bir otorite olmadığı gibi Papalığa da bağlı değildir²⁰⁰.

---

kıyla dolu bir filozoftur; Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 187.

¹⁹³ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 252.

¹⁹⁴ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 31.

¹⁹⁵ A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 97–98.

¹⁹⁶ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 252.

¹⁹⁷ Ancak Suarez'in kuramında, devlet bu özgürlüklerin sınırını belirler; bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 253–257. Bununla birlikte, onun kuramında dinlenme hakkı da mevcuttur; bkz. a.g.e. 258–260.

¹⁹⁸ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 153.

¹⁹⁹ Cemal Bâli Akal, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza’da İletişim Hakkı”, s. 13.

²⁰⁰ Suarez’de kilise devlet ilişkileri için bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 260–263.

Suarez'in kavimler hukuku kuramı öncelikle uluslararası topluluk kavramı (*la notion de communauté internationale*) odaklıdır. Suarez'e göre, "insan türü", farklı uluslara ve krallıklara bölünmüş olsa da, siyasî ve ahlâkî olarak birdir ve bütündür. Bu husus aynı zamanda, *jus gentium*'un varoluş nedenidir. Her bağımsız şehir, her cumhuriyet, her krallık kendi başına mükemmel bir siyasî ünite teşkil etse de, hiçbirinin diğerlerinin yardımına, işbirliğine, dayanışmasına ihtiyaç duymaksızın kendi kendilerine yeterli olmaları söz konusu olamaz. Bu bağlamda, tecrübenin ispat ettiği gibi, bunların çıkarları uyarınca olduğu kadar ahlâkî olarak da, insanlığın bütünlüğünden ayrılmalarına imkân yoktur. Hâl böyleyken onların ilişkilerini yöneten ve uyumlu beraberliklerini temin eden bir hukuka ihtiyaç duydukları açıktır²⁰¹. Buna ilişkin görüşleri oldukça iyi tanınan bir çalışmasında, *De Legibus*'da ortaya konmaktadır:

*"İnsan türü, farklı krallıklara ve uluslara bölünmüş olmasına rağmen belirli bir birliğe sahiptir. Bu birlik salt aynı türe mensup olmaktan kaynaklanan bir birlik değildir; fakat aynı zamanda kısmen siyasal ve ahlâkî bir birliktir. Bu birlik, doğanın buyruğu olan ve hangi ulusa mensup olursa olsun yabancılara da dâhil herkese yönelmesi gereken, karşılıklı şefkat ve sevgiden ileri gelir. Her mükemmel site, cumhuriyet ya da krallık, kendi kendisine mükemmel bir topluluk oluştursa (communitas perfecta) ve kendi mensuplarından meydana gelse de, bununla birlikte bu toplulukların her biri belirli bir tarzda, insan türünün bütünü olan bu kümenin de üyesidirler. Neticede hiçbir zaman, tecrübenin gösterdiği gibi, gerek refahları ve yüksek faydaları, gerekse ahlâkî bir gereksinim nedeniyle, bu topluluklar ayrı ayrı ve karşılıklı olarak birbirlerinin yardımına, dayanışmasına, iletişimine gereksinim duymaksızın (aliquo mutuo iuvanime et societate ac communicatione) kendi kendilerine yetemezler. Bu sebeple, bu toplulukların karşılıklı toplumsal ilişkilerini yönetecek ve uygun biçimde düzenleyecek bir hukuka ihtiyaçları vardır"*²⁰².

²⁰¹ Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramı", MÜHF-HAD, C. 16, S. 1–2, Y. 2010, s. 54; Trelles Camilio Barcia, "Francisco Suarez (1548–1617) Les théologiens espagnols du XVIème siècle et l'école moderne du droit international", RCADI, vol. 43, 1933-II, ss. 462–469.

²⁰² Suarez, *De Legibus*, II. Kitap, XIX. Bölüm/9; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 54; Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 251.

Suarez'de de, Vitoria'da olduğu gibi ulusal yarar, evrensel yarara bağımlıdır; önce evrensel yarar gelir (*bonum commune omnium nationum, bonum commune generis humani*)²⁰³. Üst norm olan evrensel doğal kavimler hukuku herkes için aynı derecede bağlayıcıdır. Bundan sonra örf ve âdetten doğup gelişen pozitif kavimler hukuku gelir²⁰⁴. Gerçekte, Suarez'de uluslararası hukukun kaynağı olarak, Tanrısal istencin, kozmik doğanın ya da insanlığın evrensel doğasının yerine, devletlerin somut iradesi geçmektedir²⁰⁵. Şayet uluslararası hukuk literatüründe pozitivist bir okul varsa, bunun ilk ve gerçek kurucusu sözleşmeci/iradeci lâik düşünceli Suarez'dir²⁰⁶.

Suarez, modern kavimler hukuku kavramının gelişiminde çok kesin bir belirginlikte ileri doğru bir adım atmıştır. Suarez konuya öyle bir ayırım getirmiştir ki, Truyol y Serra şöyle demektedir: “*Astronomi de Kopernik*²⁰⁷ nasıl bir kavşak ise, Suarez de uluslararası hukuk için odur”²⁰⁸. O, iki tür kavimler hukuku olduğunu belirtmiştir: a- İlk önce, bütün halkların ve bütün ulusların aralarında (*inter se*) uymak zorunda oldukları hukuk; b- ikinci olarak da, her sitenin ya da krallığın kendi içinde (*intra se*) uymak zorunda olduğu hukuk.

Suarez bu hususta (a- ve b- önermeleri arasında) kendisine kadar devam etmiş olan karışıklığı şu şekilde belirtmektedir: “*Bunların arasında gerçekte kavimler hukukunu oluşturan birincisidir (a-), ikincisine de (b-) kavimler hukuku denilmesi sadece bir benzerliktir*”²⁰⁹.

Pozitif kavimler hukuku, doğal hukuk ile (dikkat edilmesi gereken şudur ki, Suarez'in zamanında sivil hukuk diye anlaşılan) medenî hukuk ara-

²⁰³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 54.

²⁰⁴ Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 66.

²⁰⁵ Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 36.

²⁰⁶ Suarez'de yasa, iradecilik, egemenlik için bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 271–280. Suarezcilik için bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 280–284.

²⁰⁷ Doğa biliminde devrim yapan Kopernik'in öğretisi üç şeyi altüst etmişti: 1. Gözlerimizle gördüğümüzü sandığımız yerin, ayın, güneşin, yıldızların evrendeki yerine ilişkin görüşünü; 2. Kilisenin dünya görüşünü; 3. Ortaçağın resmî felsefesi olan Aristoteles felsefesini; bkz. Stephen Hawking, Leonard Mlodinow, çev. Selma Ögünç, *Büyük Tasarım*, Doğan Kitap, 2012, İstanbul, ss. 38–39; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 252.

²⁰⁸ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 54.

²⁰⁹ Suarez, *De Legibus*, II. Kitap, XIX. Bölüm/8.

sında bir noktada bulunur. Pozitif kavimler hukuku ikisinden de farklıdır, fakat zaman zaman ikisi ile de karıştırılır. Bu nedenle onun iyi tanımlanması ve ayırt edilmesi gerekli ve önemlidir²¹⁰.

Suarez şöyle düşünmektedir: Doğal hukuk ya da tâbii yasa, aklın tâbii ışığı ile tanıdığımız yasadır. Bu ışık bize iyi ile kötüyü ayırt etme yetisi kazandırır. İyi ve kötü, bizim akılcı doğamıza uygun olan ve olmayandır. Tâbii yasa, insanlara iyi olanı yapmayı, kötü olanı engellemeyi emreder. Bunun nedeni iyinin ve kötünün bu yasa ile tespit edilmiş olması değildir: İyi kendinden iyidir; kötü de kendinden kötüdür. Bu yasa bütün insanlık için ve her zaman aynıdır; onun yazarı Tanrı'dır. Tâbii yasaların bütünü, doğal hukuku oluşturur²¹¹.

Kavimler hukuku ise, şayet hukuktan bir şeyi yapma ya da yapmamaya müsaade edilmesi anlaşılıyorsa, bu hususun ulusların müşterek âdetlerinden ileri gelerek ortaya konmuş hâlidir. Ancak hukuktan yasa, anlaşılıyorsa kavimler hukukundan ne anlaşılması gerektiği açıklığa kavuşturulmalıdır.

Bunun incelenmesi için Suarez, doğal hukuk ile kavimler hukukunu birbirlerinden ayırt etmek için aranması gereken ölçütlerin (*critérium*) üzerinde durmaktadır. Yukarıda yazdığımız gibi, kavimler hukuku diye (aslında gerçek kavimler hukuku olmayan bir biçimde) her sitenin ya da krallığın kendi içinde (*intra se*) uymak zorunda olduğu hukuk anlaşıldığında, Suarez'in belirttiği husus, her devletin medenî (sivil) hukuklarında aynı olan bazı kurallardır.

Gerçek kavimler hukukundan söz edildiğinde ise, Suarez'e göre bu, devletler arasındaki ilişkilerde (*inter se*) uyulması gerekli olan hukuktur. Gerçek kavimler hukukunun varolmasının sebebi, devletlerarası bir toplumun varolmasıdır. *De Legibus*'ta, II. Kitap, XIX. Bölüm/9'daki o meşhur pasajda²¹² Suarez, bu uluslararası toplumun temelini Rolland'ın ifadesiyle, "mükemmel bir biçimde" anlatmaktadır²¹³.

²¹⁰ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 99.

²¹¹ Suarez, *De Legibus*, I. Kitap, III. Bölüm/9; A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 99.

²¹² Yukarıda bu pasaja yer vermiştik: "*İnsan türü, ...*".

²¹³ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 100.

Suarez'e göre, kavimler hukuku, artık devletlerin iç hukuklarında müşterek olan evrensel ilkelerle karıştırılmayacaktır, çünkü kavimler hukuku, hukuk olarak tek bir devlet tarafından değil, fakat devletlerin aralarındaki ilişkilerde uygulamak üzere birlikte oluşturdukları bir hukuktur.

Gene Suarez'e göre, kavimler hukuku doğal hukukla da karıştırılmayacaktır²¹⁴, çünkü kavimler hukuku politik bir toplum olan devletlerarası topluma katıldığında her devletin müstakil politik iradesi ile uyduğu hukuktur. Bu hukuk doğal hukuk gibi tamamen evrensel değildir ve doğal hukuk zaman içinde değişmezken, bu hukuk değişir.

Pozitif kavimler hukukunun oluşmasının temelinde devletlerin özgür iradeleriyle bu hukuka katılmaları bulunmaktadır. Onun yaptırım gücü, devletlerin iradelerinin uyuşmasından ileri gelir²¹⁵.

Suarez, tâbii kavimler hukukunun yanında teamülden doğan pozitif kavimler hukukunun işlevini Vitoria'dan daha açık bir biçimde belirtmiştir. Suarez çalışmalarında kavimler hukuku terimini yani *jus gentium* ifadesini muhafaza etmiştir, ancak bunun içeriğini modern anlamda "uluslararası hukuk"a yaklaştırmaktadır.

Suarez'de, devlet istencinin/iradesinin işlevinin pozitif kavimler hukuku üzerinden kuvvetle vurgulanması, devletlere uluslar arasında savaşa başvurmak için bencilce bir olanak sunmamaktadır. Suarez, savaşı, merhame-ti/iyilikseverliği işleyip savunduğu bir kitabında (*Tractatus de Charitatem – Disputatio XIII*) irdelemektedir²¹⁶. Savaşa başvurmak, üstün bir siyasal otoritenin bulunmadığı uluslararası arenada, bir *injuria*'ya yani haksızlığa uğrayan devletin bunun onarılmasını elde edememesi durumunda sahip olduğu bir yetkidir²¹⁷. Buna rağmen üçüncü bir kişinin hakemliğine başvurmak gibi savaş harici bir yola müracaat edilmesi olanağı da bulunmaktadır. Neticede savaş, tâbii hukuktan ileri gelmez, fakat bir insan yaratısı hukuk olan pozitif

²¹⁴ Bkz. Cemal Bâli Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, ss. 267–271.

²¹⁵ Cemal Bâli Akal, "Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı", s. 14.

²¹⁶ A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 105.

²¹⁷ A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 107.

kavimler hukukundan ileri gelir. Pozitif kavimler hukukunun bir müessesesi olan savaşın da aslında, uzlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümlenmesi düzeneklerinin geliştirilmesi ile ortadan kaldırılması mümkündür²¹⁸.

Suarez'in kuramında, savaş her şeyden önce adaleti elde etmenin bir yoludur. Galip, mağlûp üzerinde adaletin bir tür tecellisini gerçekleştirmektedir. Bunun söz konusu olabilmesi için elbette savaşın galip bakımından haklı bir savaş olması şarttır. Haklı savaşın bütün ölçütleri karşılanmış olmalıdır. Bunlara ilâveten merhametli olunmalıdır; asla masumlara ve elçilere zarar verilmemelidir²¹⁹. Yargı yetkisi mevcut olan (*potestas jurisdictionis*) ve otoritesi kendisinininkinden yüksek olan bir mahkemenin mevcut olmadığı bir durumda, haklı bir savaş gerçekleştirmiş olan galip, adaleti bu biçimde gerçekleştirmeye mecbur kalmıştır.

Suarez'e göre, bunun kabulü, devletler arasındaki sosyal ilişkileri yadsımak demek değildir. Şayet devletler soyutlanarak gelişebilselerdi, birbirleriyle zarurî ve neredeyse düzenli ilişkiler içerisine girmek zorunda kalmazlardı. Bu husus, uluslararası hukukun mevcudiyetinin temelindeki nedendir. Katolik teolog, insanlar arasındaki birbirine karşı olan sevgiyi de, bu uluslararası sosyalleşme dinamiğinin nedenlerinden biri olarak öne sürmektedir. İnsanlık aşkı ya da insanlığın kendi kendisine olan tutkusu, uluslararası hukuku var eden uluslararası toplumun mevcudiyetindeki varlık sebeplerinden biridir Suarez'e göre²²⁰. Uluslararası topluluk kısmen ahlâkî, kısmen de politik bir topluluktur.

Amerikan yerlileri yanlısı Cizvit Suarez, Katolik teolog kimliği ile insanlık sevgisinden söz etse de, pozitivist kuramıyla, Hıristiyan prensler arasında savaşı reddeden Katoliklik ağırlıklı görüşleri yadsımaktadır. Şayet ortada bir haksızlık mevcutsa, Hıristiyan bir hükümdar, başka bir Hıristiyan hükümdara karşı haklarını korumak için, hakemlik ile sorun çözümlenmiyorsa, savaşa başvurmakta özgürdür²²¹. Bu tarafıyla, yükselen ulus-devletin

²¹⁸ Suarez, De Legibus, II. Kitap, 19. Bölüm/8.

²¹⁹ Marie-Hélène Renaut, Histoire du droit international public, s. 67.

²²⁰ A. Pillet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 121.

²²¹ Cemal Bâli Akal, "Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı", s. 16.

çıkarları için dışpolitikada savaşı meşrû gören tutuma gerçekçi bir tavırla kuramsal temel sunmaktadır. Bu çerçevede şayet Vitoria evrenselciyse, Suarez ulusalcıdır²²². Vitoria'nın kaygısı biraz da soyut kalan insanlıkken, Suarez'in kaygısı devletin bekasıdır²²³.

Devlet diye adlandırılan egemenin sınırları belli olan ülkesinde içerideki kaygısı barış ve güvenlikken, aynı egemen dışarıda rekabeti ve çatışmayı sürdürmektedir²²⁴. Uluslararası hukuk her şeyden önce bu gerçeklik ile ister istemez şekillenecektir, çünkü ona vücut veren bu kaygılı ve çatışmacı hür devletlerin müşterek iradesidir. Yazımızın hemen girişinde belirttiğimiz gibi, her devletin hürriyeti (egemenliği/bağımsızlığı) ve müşterek bir hukukun varlığı ve bunun bağlayıcılığı meselesi, uluslararası hukukun bünyesindeki esas varoluşsal gerilimdir. Suarez de kuramının temelleriyle bu gerilimi çok önceden görmüş ve haber vermiştir. Çözümlerinden ziyade onu ilginç kılan bu öngörüsüdür.

B- Asker ve Hukukçu Yazarların Ortaya Koyduğu Literatür

Savaşların, iktidarları yükselen egemenlerin elinde gittikçe yoğunlaşması ve karmaşıklaşması uygulamada önemli bir malzeme sunmakta ve ordularda bulunan birkaç hukukçu yazar da bu malzemeyi, konu hakkındaki görüşlerini işledikleri monografileri yazarak değerlendirmekteydi. Onların çalışmaları da, öncü teologlarınki gibi, uluslararası hukukun kuramsal kuruluşunda kendilerinden sonra gelecek yazarlara dayanak vazifesi görecektir modern temellere katkı yapmıştır.

Bizim burada çalışmaları dolayısıyla ele alacağımız üç meşhur yazar Pierino Belli, Balthazar Ayala ve asker kökenli olmayan Alberico Gentilis'dir. Onların eserleri modern uluslararası hukuk literatüründe erken klâsikler arasında kabul edilmektedir.

²²² Cemal Bâli Akal, "Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı", s. 20; Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 17.

²²³ Bkz. Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, ss. 264–267.

²²⁴ Cemal Bâli Akal, Modern Düşüncenin Doğuşu, s. 91.

1- Pierino Belli

İtalyan asker ve hukukçu Pierino Belli (Alba, 1502 – Turin, 1575), imparator V. Karlos'un ve II. Felipe'nin yanında hizmet ettikten sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun Pimonte'deki ordusunda kumandan olarak görev yapmıştır. Bunu takiben meslek hayatında İtalyan devletleri için diplomatik görevler de üstlenmiştir.

Venedik'te, 1563'te yayınlanan ve zamanı için savaş hukuku ve faaliyeti üzerine görülmedik derinlikte kapsamlı bir kitap olan *De re militari et de bello* (Savaş ve askerlik işleri) adlı çalışmanın yazarıdır. Eserinin başında yazar, askerî tahkimat ya da savaş sanatı üzerine değil, fakat savaş hakkındaki hukukî meselelere eğilmek istediğini belirtmektedir. Bu doğrultuda çalışmasının girişinde, savaşın haklı sebeplerini, meşrû ve gayrimeşrû ittifakları, askerî faaliyetler sırasında hukuka uygun olan ve olmayan eylemleri, düşmanla silâhlı çatışmada uyulması gereken kuralları, tutsaklara, tüccarlara ve her iki taraftan da köylülere nasıl davranılması gerektiğini, düşman malları hakkında yapılabilecek muameleleri hukukî usulleri ile belirlemeyi istediğini ifade etmektedir²²⁵. Gurier'in de dediği gibi, yapıt incelendiğinde, gerçekten de yazarı tarafından doğal hukuktan çıkarılan ilke ve kurallar ile çerçevesi çizilen uluslararası savaş hukuku üzerine kapsamlı bir eser ile karşı karşıya kalınmaktadır²²⁶.

Belli, genel olarak skolâstik öğretinin haklı savaş doktrinini izlemektedir²²⁷, ancak meslekî olarak uygulamanın içinde bulunduğu saptamaları skolâstiklerde olduğu gibi salt teorik değildir ve somut örnekler ile konunun işlenmesini zenginleştirir. Görüşlerini oluştururken İtalyan hukukçu Giovanni Lignano'nun (1320–1383) yazılarından etkilendiği yerler önemli orandadır²²⁸.

²²⁵ Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 129.

²²⁶ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 154.

²²⁷ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 55; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 155.

²²⁸ Giovanni Lignano'nun savaş hakkındaki görüşleri için bkz. Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, ss. 75–78.

İtalyan ordu hukukçusuna göre savaş her zaman varolmuştur ve dünya durdukça da varolacaktır. Buna karşın doğal hukuk savaşın haklı olmasını buyurur. Silâha başvurmak ancak bir haksızlığı defetmek içinse elzem ve haklıdır. Vatani savunmak için prensin savaşması haklı savaştır²²⁹.

Savaşın nedenlerinin haklı olması gerektiği gibi savaş ilânının da yapılması gereklidir²³⁰. Buna uyulmaması savaşı haklı olmaktan çıkarır. Savaş ilân edildikten sonra da akla uygun bir süre beklenilmeli ve silâha öyle başvurulmalıdır. Bu uygunluk doğal hukukun kaynağını bulduğu akla (*raison naturelle*) göredir²³¹.

Savaş sırasında, tutsaklara yapılan zalimliği hukuken mahkûm eden Belli, işgal edilen topraklardaki halkın da korunup kollanması gerektiğini savunmaktadır²³².

Çağına göre ve hatta uzun müddet için çok ileri olan bir görüşü de, şayet taraflardan biri hakeme başvurmayı kabul ederse, diğerinin de çatışmayı durdurması gerektiğidir²³³.

2- Balthazar de Ayala

Anvers doğumlu İspanyol yazar Balthazar de Ayala (1548–1584), Parma prensi Alexandre Farnèse'in ordusunda askerî yargıç görevi yapmıştır. 1582'de *De lure et Officiis bellicis et Disiplina militari*²³⁴ adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitapta çağdaşlarının paylaştığı skolâstik fikirleri birçok noktada bir kenara bırakmıştır. Hollânda Protestanlarının II. Felipe'nin Katolik İspanyasına karşı yürüttükleri savaş bir başkaldırı, bir isyandı ve kelime-

²²⁹ Belli, *De re militari et de bello tractatus*, ilk bölüm; bkz. Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 82; ayrıca Stephen C. Neff, *War and the Law of Nation – A General History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 63.

²³⁰ Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 107.

²³¹ Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 107.

²³² Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 55; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 155.

²³³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 55; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 155.

²³⁴ http://www.archive.org/stream/dejureetofficiis02ayaluoft/dejureetofficiis02ayaluoft_djvu.txt -adresinde *De lure et Officiis bellicis et Disiplina militari*'nin metni mevcuttur (13.03.2012).

nin gerçek anlamına göre bir savaş değildi. Ayala bu görüşünü savaşın statüsünden hareket ederek belirlemiştir²³⁵.

Yapıtı yayınlandığında Avrupa’da savaş konusu üzerine yazılmış en kapsamlı eser olmuştur. Yapıtın ikinci cildi esas olarak strateji, askerî disiplin ve savaş siyaseti üzerineyken, birinci cildi savaş hukuku üzerine bir inceleme ve tartışma ortaya koymaktaydı.

Siyasal olarak Ayala, Katolikliğin (din siyasal bir çatışma nedeniydi Avrupa’da) ve İspanya’nın ateşli bir destekçisiydi. Bu nedenle konuları inceledikçe soğukkanlılığı ve mantık gücü dikkate değerdir. Politik yargılarının hukukçu bir yazar olarak muhakemesini etkilemesine izin vermemiştir. Bununla birlikte teologlarla doğrudan bir tartışmaya girmeksizin İspanyol Okulu uluslararası hukuk yazınında sekülerliği (dinden bağımsızlığı) gerçekten temsil etmiş en önemli şahsiyettir²³⁶. Haklı savaş hakkındaki düşüncelerini ahlâk ve dindarlık üzerinden geliştirmemiş, fakat meseleleri hukukî taraflarıyla değerlendirmiştir. İki egemen arasında çıktığında, ahlâkı, bir savaşı haklı kılan ya da kılmayan bir unsur olarak değerlendirmeyi reddetmiştir, çünkü böyle bir değerlendirme, Ayala’ya göre, tamamen yararsızdır²³⁷.

Ayala, savaş açılmasını ve icra edilmesini bir devletin tam yetkisinde görmekte ve egemen taraflar arasında gerçekleşiyorsa her iki taraf için de bunun hukuken haklı olduğunu düşünmektedir. Savaşın hukukî teorisi söz konusu olduğunda Ayala’da, gerçekten Ortaçağcı skolâstik öğretiden moderniteye doğru tam bir kopuş vardır. Egemenlik kavramı haklı savaş kuramının tam ortasına yerleşmektedir onunla²³⁸. Öte yandan, egemenin devleti koruma görevi olduğundan hareketle isyan eden uyruklarına karşı prensin silâh kullanmasını meşrû görmektedir²³⁹. İsyanın prens tarafından bastırılması bir savaş değil, fakat daha çok adaletin sağlanmasıdır; çünkü hükümdara isyan etmek bir suçtur²⁴⁰.

²³⁵ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 156.

²³⁶ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 156.

²³⁷ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 156.

²³⁸ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 55.

²³⁹ Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 84; Ernest Nys, *Les Origines du Droit International*, s. 130.

²⁴⁰ Ernest Nys, *Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius*, s. 85.

3- Alberico Gentilis

Alberico Gentilis (1552–1608), pregrotiens yazarlar içinde önemli bir yere sahiptir²⁴¹. Hugo Grotius öncesinde, uluslararası hukuk literatürünün ve uluslararası hukukun kuramsallaştırılmasının ilk modern başlangıcında, XVI'ncı yüzyılda Avrupa'da, iki ekol, uluslararası hukuk alanında düşünce üretmekteydi. Bu ekoller felsefî okul ve tarihçi okuldur²⁴². Gentilis, tarihçi okulun önemli temsilcisi olarak değerlendirilmiştir²⁴³. Bu yaklaşımlara Henry Nézar'dın da yaptığı gibi ekol denilmesi²⁴⁴ çok yersiz değildir, çünkü insan düşüncesinde güçlü biçimde bulunan iki önemli eğilime karşılık gelmektedirler.

Anılan eğilimlerden birincisi, felsefî okul tarafından karşılanmaktadır. Yazarları teologlardır. Bu teologlar, hukuku, Tanrı'dan ve insanın ya da devletin evrensel doğasından ileri gelen soyut felsefî ilkeler üzerinde, uluslararası pratikten epey farklı bir biçimde, olması gereken hukuk olarak kurgulamaktaydılar.

Suarez, bu teologlar kuşağı içerisinde uluslararası uygulama ile akıldan üretilen davranış kuralları arasındaki farkın bilincine en belirgin biçimde varan yazar olmuştur. Bu doğrultuda Suarez, pozitivism geleneğinin başlangıcında durmakta ve tarihçi okulun da eşliğini teşkil etmektedir²⁴⁵.

²⁴¹ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 37, kitapta Alberico Gentilis'e ilişkin kısmı Nézar'd H. yazmıştır, ss. 37–93.

²⁴² A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 37.

²⁴³ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 56; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 159.

²⁴⁴ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 37.

²⁴⁵ Pozitivist okulun klâsik yazarlar arasındaki ilk ve önemli temsilcisi ise Zouche'tur. Richard Zouche (1590–1660), pek çoklarıncı uluslararası hukukun kurucularından biri olarak kabul edilen İngiliz hukukçudur. Oxford'da kendisinden önce Gentilis'in de bulunduğu makamda kraliyet medenî hukuk profesörlüğü (*Regius Professor of Civil Law*) yapmıştır. 1641'de Deniz Kuvvetleri Mahkemesi yargıçlığına atanmıştır. Zouche özellikle uluslararası hukuk konusundaki *Iuris et Iudicii Fecialis* (1650) adlı araştırmasıyla tanınır. Kendi alanında ilk kapsamlı yazma olan bu yapıtında, görenek kurallarına ve dönemin emsal kararlarına önceki yazarlara göre daha çok yer verdiğinden ilk olgucu olarak kabul edilir. Uluslararası hukuku adlandırmak için *jus inter gentes* terimini bulan ilk kişi değilse de, bunu *jus gentium*'dan daha uygun bularak benimseyen ilk kişi olmuştur. Zouche'a kadar, bugün uluslararası hukuk olarak bilinen hukuk dalının Avrupa'daki atası

Tarihçi okul, felsefî okulun temsil ettiği, zihnin soyut, genel ve ideal kurallara ulaşma eğilimi karşısında, insan zihninin kurallar ile olayların hikâyesi ve somut gerçeklik arasında bağ kurma ihtiyacını cevaplandırmaktadır.

Gentilis, örf ve âdetten doğan uygulamalar ile antlaşmalardan kaynaklanan kurallara dayanarak uluslararası hukuka ilişkin ilkeleri çıkarmaktadır. *A priori* kabulleri ve metafiziği uluslararası hukuktan ayıklamak istemektedir²⁴⁶. Bu karakteri ile Suarez'den sonra ele aldığımız asker-hukukçu yazarları takiben (din adamı olmayan anlamında) lâik bir üniversite profesörü olarak tarihçi okulun en kuvvetli temsilcisidir²⁴⁷. Gentilis'in bu niteliğinin temelindeki düşünüş hukukî kuralları dinî hükümlerin etkisinden kurtarma gerekliliğine olan inancından ileri gelir.

İçin kavimler hukuku (*jus gentium*) kavramı genel olarak benimsenerek kullanılmıştır. Çağdaş anlayışa yakın bir biçimde bu hukuk dalını adlandırmak için, bu disiplinin uluslararası bir hukuk olduğunu vurgulayacak biçimde, kavimlerarası hukuk ifadesini kullanan ilk yazar Zouche olmuştur. Bu adlandırmanın benimsenmesinde de öncüdür. Ancak bu yaklaşımı, teorisinde ilk kez ortaya koyan, Suarez olmuştur. Suarez'e göre iki tür kavimler hukuku vardır. Bunlardan biri, her sitenin ya da krallığın kendi içinde (*intra se*) uymak zorunda olduğu hukuk; diğeri ise, bütün halkların ve bütün ulusların aralarındaki (*inter se*) ilişkilerde uymak zorunda oldukları hukuktur. Suarez uluslararası hukuk anlamında gerçek kavimler hukukunun bu son söylenen olduğunu vurgulamıştı. Bu tespitinin yanı sıra Suarez, kendinden önceki bütün diğer yazarlardan daha fazla "olgucu" bir anlayışla kuramını oluşturmuştu. Suarez'den sonra Gentilis'te pozitivizme yakın durmuştur. Gentilis, örf ve âdetten doğan uygulamalar ile antlaşmalardan kaynaklanankurallara dayanarak uluslararası hukuka ilişkin ilkeleri düşünmüştü. Bu bakımdan Zouche'dan önceki yazarlardan Suarez ve Gentilis, pozitivizm bakımından erken öncüler olarak kabul edilmelidir. Ancak uluslararası hukukun modern şeklini almaya yaklaştığı klâsik öğretide Zouche'u, Fransız hukukçu Georges Scelle'in (1878–1961) yaptığı gibi pozitivist yaklaşımın eşliğine yerleştirmek de konuya dönemsel olarak yaklaşıldığında yersiz değildir Zouche'un *Juris et Judicii Fecialis sive Juris Inter Gentes* (Fetialis Hukuku ve Yargılaması Hakkında ya da Kavimlerarası Hukuk ve Buna İlişkin Sorunlar Üzerine Açıklama. "*Fetialis*" Roma zamanında savaş ve barış işlerinde kutsal ritüelleri gerçekleştiren heyetin üyesi olan rahipti) adlı yapıtı, gene Scelle tarafından, uluslararası hukuka özgülenmiş ilk "ders kitabı" (*manuel*) niteliğindeki teknik yapıtı olarak değerlendirilmiştir; Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 83.

²⁴⁶ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 159; Marie-Hélène Renaut, *Histoire du droit international public*, s. 68.

²⁴⁷ Christian L. Lange, *Histoire de l'Internationalisme Jusqu'à la Paix de Westphalie*, s. 294.

İspanyol Okulu'na mensup teolog yazarlar Katolikler ve Gentilis'in karşı olduğu bir biçimde Katoliklik içerisinde Papalık, *imperium* iddiası ile devletler üzerinde egemenlik sahibi olma uğraşını asırlardır sürdürmüştü. Dinî esas olarak üretilecek bir hukuk, bağımsız mensupları arasındaki ilişkilerden meydana gelen devletlerarası politik ortamın gerçeklerine artık uymamaktaydı çünkü devletler kendi üzerlerinde üstün bir güç tanımaksızın kendi öz egemenlikleri ile donanmaktaydılar. Öte yandan dinî esas olarak üretilen bir hukuk, dünyevî temellerinden kopartılmakta ve bilimsel niteliği de bulunmamaktaydı. Bu hususları farkında olan Gentilis, yeni bir seküler doktrin geliştirilmesi gereğine inanmaktaydı.

Uluslararası hukuk öğretisini teolojinin hâkimiyetinden kurtarmak gerektiğini düşünen Gentilis, kuramsal olarak bu disiplinin özerk çerçevesini tamamlayamasa da bunun temellerini sağlamıştır. Örneklerini daha ziyade Antik dünyanın tarihinden seçtiği gibi, çağının uluslararası olaylarından da bolca örnek üreten Gentilis, bu disiplinde evrensellik ve insanlık tümellerini kapsayıcı bir biçimde ve gerekirci bir şekilde doğanın düzeninden kaynaklanan “doğrudan kurallar” görmemekteydi; ama disiplinin düzenlemesi gereken ilişkilerin kaynağında, insan doğasından başka bir kaynak bulunduğunu da düşünmemekteydi. Gentilis bu düşüncüsü ile Grotius tarafından oluşturulacak yeni doktrinin ve onun izleyicisi Wolff, Puffendorf, Zouch ve Moser gibi yazarların ait olduğu geleneği başlatmaktadır. Gentilis'in yaşamının ve eserlerinin incelenmesi modern uluslararası hukukun entelektüel geleneğinin seküler başlangıcında durduğunu göstermektedir²⁴⁸.

²⁴⁸ A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 38. 1625 yılında Paris'te yayınladığı *De jure belli ac pacis*'i Grotius'un, o (kırk) yaşına kadar elde ettiği bilgi birikimi ile *De jure belli ac pacis*'i 1623 yılının başında yazmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu birikimin üzerine Grotius, ilk gençliğinden itibaren kişiliğinin özelliği olduğu üzere, olağanüstü bir çalışkanlık ve üretkenlikle başarıyı iki yılda tamamlamayı başarmıştır. Bu hummalı çalışmasına başlarken onun için vazgeçilmez olan kaynakların Ayala'nın ve Gentilis'in çalışmaları olduğunu kardeşine yazdığı mektuplardan öğrenmekteyiz; 23 Nisan 1623 tarihli mektup; bkz. A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 141. Grotius, kavimler hukuku üzerine düşünmeye elbette *De jure belli ac pacis*'i yazmaya koyulmadan çok önce başlamıştı. Grotius, özellikle Plâton, Aristoteles, Cicero, Akinolu Tommaso, Kilise hukuku ve kanunları, Vitoria başta olmak üzere İspanyol teolog ve hukuk doktorlarında, Belli, Ayala, Gentilis gibi yazarlarda, kavimler hukuku ve kamu hukuku hakkındaki düşünceler üzerine okumuş ve çalışmıştı; A. Pilet, Les Fondateurs Du

Gentilis, “uluslararası hukukun tarihi”nden bahseden ilk hukukçudur aynı zamanda. “Kavimler hukuku bilimi”ni bağımsız bir disiplin olarak kurmayı düşünen ilk yazardır. Disiplini teolojinin hâkimiyetinden kurtarıp lâik bir biçimde kurgulama düşüncesi onu Vitoria ve Suarez ile en tanınmış biçimde temsil edilen Katolik geleneğinden ayırmaktadır. Bu noktada, Gentilis’in yaşamı, onun düşüncelerinin temelinde yatan somut hayat tecrübelerini anlamamız bakımından irdelenmeye değerdir.

Gentilis İtalya’nın Ancône bölgesindeki Castello di San Ginesio’da, Protestanlığı benimseyen bir İtalyan’ın oğlu olarak 1552’de doğdu. Babası Mathieu Gentilis tıp doktoruydu. Gentilis, gençliğinde, parlak bir hukuk eğitimi aldıktan sonra, babasıyla birlikte İtalya’yı terk etmek zorunda kaldı. İtalya’yı terk etmeden önce, 1572’de Cino de Pistoia, Bartolo ve Balde gibi âlimlerin üniversitesi olan Pérouse Üniversitesi’nde hukuk doktorasını tamamlamış ve aynı yıl Ascoli’de yargıç seçilmiştir. 1575’te bu görevden ayrılıp doğduğu şehirde avukatlığa başlamıştır. 1579’da Gentilis ve babası dinsel sapkınlık (heretiklik) suçlamasıyla engizisyon tarafından yargılanmış ve 1581’de Roma’da ömür boyu hapis ve mallarına el konulması cezasına uğratılmışlardır. Fakat ikisi de 1579’da İtalya’dan birlikte kaçmayı başarmışlar ve Katolikliğe karşı cephe alan İngiltere’ye gelmişlerdi. Reform taraftarı birçok İtalyan, babası kral tarafından Katoliklikten kopartılan İngiltere’nin kraliçesi Elizabeth tarafından korunmaktaydı. Gentilis, eskinin Dominikenî,

---

Droit International, s. 143. Uluslararası hukuk profesörü ve Uluslararası Adalet Divanı’nın ilk başkanlarından Jules Basdevant’ın (1877–1968) Grotius hakkında yazdığı çoktan klâsikleşmiş makalesinde (1904) de belirttiği üzere, Grotius’un bu okuma ve çalışmalarında aradığı başlıca bakış açısı kavimler hukukunu, doğal hukuk temeline oturtabileceği düşüncelere ulaşabilmeye yönelikti; Jules Basdevant, “Hugo Grotius”, A. Pillet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 143. Grotius, hâpiste olduğu zamanlarda da, yazdığı mektuplardan Gentilis’in çalışmalarını okuduğu ve doğal hukuk üzerine düşündüğü belli olmaktadır; Kardeşine yazdığı 12 Ocak 1623 tarihli mektup; bkz. A. Pillet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 143. Tüm bunlar, *De jure belli*’nin uzun bir inceleme ve düşünme sürecinin ürünü olduğunu göstermektedir. Grotius, *De jure belli*’de kendisinden önce de savaş hukuku üzerine yazan teologların ve hukukçularının görüşlerine değindikten sonra Ayala ve Gentilis’in üzerinde özellikle durmaktadır. Gentilis’in çalışmalarından yararlandığını belirttikten sonra bu çalışmalarda tarihin gerektiği gibi işlenmemesinden ve savaş hukukuna ilişkin olan hususların, hukukun diğer meselelerinden yeterince ayırt edilmemesinden ötürü çeşitli noktaların karanlıkta kaldığını ve eksikler bulunduğunu belirtmektedir; A. Pillet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 181.

bir ara Reformun taraftarı, hermetik filozof, sezimci ve aykırı düşünür, bilim adamı Giordano Bruno (1548–1600) ile İngiltere’de tanıştı. Bruno, bir süre sonra İtalya’ya dönmüş ve Venedik engizisyonu tarafından tutuklanıp 1600’de heretiklik suçundan yakılacağı Roma’ya teslim edilmiştir.

Dinî inancı yüzünden sürgündeki hukuk doktoru Gentilis, 1554’ten beri Oxford Üniversitesi’nin şansölyesi de olan Leicester saymanının himayesini edindikten sonra, akademinin otoriteleri ile ilişki kurar. 1581’de İtalya’da aldığı hukuk doktorasına binaen *Regius Proffesor* olarak atanır ve Oxford’da Roma hukuku öğretmeye başlar.

1582’de Roma hukuku üzerine yorumlarını içeren altı diyalogunu, “*De Juris Interpretibus dialogi sex*” başlığı ile yayınlar. Bu eserde Gentilis, hümanistlerin “Lâtin barbarı” diyerek yediği Bartolo taraftarı eski okula mensup bir sivilist hukukçu kimliği ile belirmektedir²⁴⁹.

Gentilis, 1582’de Londra’da “*De Legationibus Libri tres*” adını verdiği “elçilik hukuku” üzerine olan yapıtını yayınladı. Kitap, konunun, kuramsal olarak tamamlandığı bir inceleme olmamakla birlikte, hukukî bağlamıyla sistemli olarak ele alındığı ilk çalışmadır²⁵⁰. Bu çalışmayı yayınlamadan önce Gentilis, İngiliz hükûmetine İspanyol elçisi Don Mendoza olayında danışmanlık yapmıştı. Elçi Bernardino de Mendoza, kraliçe Elizabeth’e karşı Mary Stuart’ı tahta geçirmeye yönelik bir komplonun içinde olmakla suçlanmıştı. Gentilis, hükûmete, elçinin dokunulmazlığı ve onun yargı bağımsızlığı hakkında verdiği mütalâada, yabancı bir elçinin İngiliz mahkemesine çıkarılamayacağını, öldürülemeyeceğini, ancak onun geri gönderilebileceğini bildirmiştir²⁵¹. Görüşü itibar görmüştür ve İngiliz hükûmeti ona göre davranmıştır. Bu olay elçilik hukuku üzerine yazdığı kitabının temelini oluşturmuştur.

1587’de Roma hukukunda kraliyet profesörü olarak atanan Gentilis’in, dönemin akademik geleneğinin talep ettiği üzere, yeni atanan bir profesör olarak bir konuyu tez olarak ele alıp tartışması gerekmektedir. Gentilis, tez konusu olarak savaş hukukunu seçmiştir. Atanmasını takip eden iki sene

²⁴⁹ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 157, 159.

²⁵⁰ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 157.

²⁵¹ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 56.

içerisinde de konuyla ilgili iki ders daha hazırlayan Gentilis, savaş hukuku üzerine bu üç çalışmasını “*De Jure Belli Libri tres*” adıyla yayınladı.

1605’te Gentilis, İngiliz mahkemelerinde görülen²⁵², Atlantik Okyanusu’nda İspanyol gemilerinin Hollândalı korsanlar tarafından ele geçirilmesine ilişkin davalarda İspanya’nın çıkarlarını savunmak için İngiltere’nin izniyle avukat olarak görev almıştır. Üç yıl boyunca bu davalarda çalışan Gentilis, savaş hukuku ile yakından ilgili bu denizcilik meselesi üzerine olan tecrübe ve görüşlerini yazıya da aktardı. Bu çalışması da ölümünden sonra erkek kardeşi Scipion tarafından 1613’te, “*Hispanicæ advocacionis libri duo*” adıyla yayınlanmıştır²⁵³.

Alberico Gentilis 1608’de İngiltere’de hayata gözlerini kapadı. Oxford’un bu İtalyan hukuk profesörünün ölümünün üzerinden çokça zaman geçip kendisi ve çalışmaları unutulurken ve uluslararası hukukun kuruculuğu payesinin tümü Hollândalı Grotius’a verilirken, 1874’te Oxford’un bir başka hocası Thomas Erskine Hollând (1835–1926) bir dersinde, “Uluslararası Hukuk Öğretisinde Gentilis” konusuna girerek unutulmuş kurucu yazarlar arasından Gentilis’i çekip çıkardı. O artık, zamanında engizisyon yüzünden kaçtığı anavatanı İtalya’da 14 Eylül 1875’te anısına sunulan bir manifestoda, akademik dünya, uzman hukukçular ve devlet adamları arasında, “*Vatanın büyük evlâtlarından biri ve yeni zamanların erginleştiricilerinden, barışın ve özgürlük bilincinin filozofu ve halklar arasındaki kardeşliğin ve evrensel barışın öğretmeni!*” olarak selâmlanmaktaydı²⁵⁴. Tamamıyla unutulmuşluk içerisindeyken, takip eden otuz yıl içerisinde Gentilis’in eserlerine akademik çevrede önemli bir ilgi uyanmış ve Batı yazınında uluslararası hukuk öğretisine olan katkısı etraflıca irdelenmiştir^{255,256}.

²⁵² İngiltere, Hollândalılar ile İspanya arasındaki savaşta tarafsız durmakta ve İngiliz mahkemesi iki taraf arasında korsanlıktan doğan davalarda İspanya’nın taleplerinin görüşüldüğü mahkeme olarak görev yapmaktaydı; bkz. A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 43.

²⁵³ *Hispanicæ advocacionis libri duo* üzerine bir değerlendirme için bkz. A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 74–76.

²⁵⁴ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 44.

²⁵⁵ Gentilis’in elyazmaları dâhil bütün yapıtlarının bir listesi için bkz. A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 46–48.

²⁵⁶ Gentilis’in elyazmaları dâhil bütün yapıtlarının bir listesi için bkz. A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 46–48.

Gentilis'in yapıtları ve öğretisi incelendiğinde, uluslararası hukuk adına her şeyden önce sadece savaş hukuku (*De jure belli*, Oxford, 1588) ile sınırlı bir alandan çıktığımızı görmekteyiz. *De legationibus* (Oxford, 1585) ile teoriyi elçilik hukukuna doğru genişletmekte ve uygulamada gittikçe daha önemli hâle gelen diplomatik ilişkilerin hukukî altyapısı ve devletlerarasında sürekli elçilik konusunu disiplinin alanına katmaktadır²⁵⁷.

Diplomasi hukukunda, Gentilis, elçilerin dokunulmazlığı ve bağımsızlığı taraftarıydı. Şayet İspanya elçisi olayında olduğu gibi işlenen suç, teşebbüs hâlinde kalmış ve netice doğmamışsa, elçi kabul eden devletin ceza yargısı yetkisinin dışında tutulacaktır. Elçi, kabul eden devletin medenî hukuk yargısı yetkisinin ise dışında değildir; fakat menkul mallarına el konulamaz ve konutu dokunulmazlığa sahiptir²⁵⁸.

Gentilis, savaşın kamusal niteliğini vurgulamaktadır. Onun kamusal niteliğine vurgu yapmak demek savaşın egemenlerin yetkisinde bir eylem olduğunu vurgulamaktır. Savaşın haklılığına ilişkin, öğretilerde kendisinden önce yapıldığı gibi İncilsel (*Evangelie*) öğelerin temel alınmasına karşıdır. Ayrıca savaşın haklılığı ya da haksızlığı, savaşın hukukunu değiştirmemekte ve savaş sırasında savaşçıların hak ve ödevlerini ilgilendirmemektedir; onlar savaş haklı olsun olmasın yürürlükte dirler. Savaşın sürdürülmesine ilişkin hukukta ise, savaş sırasında insanî şekilde davranılmalı ve özellikle sivil halk mutlaka korunmalıdır²⁵⁹. “Savaş”, demektedir Gentilis, “silâhli, kamusal ve haklı bir mücadeledir”²⁶⁰.

Savaşın hukuken haklı nedenlerini Gentilis, *De jure belli*'nin birinci kitabında incelemektedir. Gentilis'e göre savaş egemenlerinin yetkisinde bir eylem olduğu için kamusaldır ve düello dâhil her türlü özel feodal silâhli mücadele savaş hukukunun dışında bırakılmalıdır²⁶¹. Savaşın haklı bir eylem

²⁵⁷ Elçilik hukuku üzerine olan *De legationibus*un bir değerlendirmesi için bkz. A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, ss. 69–74; ayrıca Ernest Nys, *Les Origines De La Diplomatie Et Le Droit D'Ambassade Jusqu'a Grotius*, ss. 44–46.

²⁵⁸ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 57.

²⁵⁹ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 57.

²⁶⁰ “*Bellum est publicorum armorum justa contentio*”; *De jure belli*, Birinci Kitap: Belli definitio; A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 49.

²⁶¹ Grotius ise savaşı “*kişilerin anlaşmazlıklarını zorla çözümleme halidir*” diyerek tanımlamıştır ve hâlâ kamusal savaş ile feodal özel savaşı ve düelloyu birbirine karıştırmaktadır;

olması ise her iki tarafın da savaşmaya ehil ve yetkili olmasından kaynaklanmaktadır. Şayet mücadele bu niteliklerin birinden dahi yoksunsa, egemen prenslerin arasında gerçekleşen bir savaş değildir ve ortada savaş hukukunun uygulanacağı bir mesele yoktur. Ancak ve ancak egemen prenslerin birbirleri arasındaki silâhlı eylemleri savaş olarak haklıdır ve hukuka uygundur, zira onların adaletin gereğini gerçekleştirmek için uyacakları, kendilerinden üstün bir otoritenin yargı yetkisi ve imkânı yoktur. Hâl böyleyken, adaletin tecellisi için savaşmaları hukuken mümkündür, çünkü ne birbirlerinin iradesini ne de bir başkasının iradesini kendi iradelerinin üstünde tanıyamazlar. Tanıdıkları andan itibaren artık onlar egemen değildirler. Bununla birlikte taraflardan birisi, bir başka merciinin uzlaşmazlık hakkındaki yargı yetkisini kabul ediyorsa, ona karşı savaşmak artık hukuka uygun değildir. Hakemlik kurumu, egemenliğin terki anlamına gelmez ve devletler arasında uyuşmazlıkların barışçı yolla çözümlenmesi için başvurulması gereken bir yoldur. Şayet teologlar olaylara Tanrı'nın iradesini uygulamak istiyorlarsa, hukukçular da olayları hukuka uygun şekilde çözmek istemektedirler; bu nedenle devletler arasında uzlaşmazlık “âlim ve yozlaşmadan uzak hukukçular”ın önünde, “Doğu Roma İmparatoru Justinianus’un zamanında ortaya koyduğu hukuk üzere” çözümlenebilir²⁶².

Korsanlara karşı ve isyancı uyruklara karşı yapılan silâhlı mücadele ise hukuken savaş değildir. İsyan iç hukukun yargı yetkisine dâhil bir olaydır ve devletlerarası hukuku ve savaş hukukunu ilgilendirmez. Korsanlığı insanlara değil “dinsiz hayvanlar”a yakıştıran Gentilis, korsanlık yapanların hiçbir hakları olmadığını çünkü onların insanlığın dışına çıktıklarının kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır²⁶³.

Gentilis’e göre, savaşın haklı sebepleri ise üç başlık altında incelenebilir. Bunlar: ilâhî; tâbî; insanî sebeplerdir.

İlâhî neden Tanrı'nın düzenidir ve haklı bir savaşı gerektirir, fakat tarihte neredeyse her halk şu ya da bu zamanda kendi kutsal savaşını ilân etmiş olsa da, dinî ayrılıklar kendisinin yaşadığı çağda artık savaş nedeni olamaz-

---

De jure belli ac pacis, Birinci Kitap, I & 2; A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 49.

²⁶² A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 51.

²⁶³ A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 52.

lar. Dinî inançları insanların kendilerine bırakılmalıdır ve hiç kimseye kendisine rağmen inanç dayatılamaz. İnanç, Tanrı ile kişi arasındadır ve ruhların efendisi sadece ve sadece Tanrı'dır. Bu doğrultuda, "*Vitoria'nın dediği gibi*" der Gentilis, "*onlar saldırmadığı sürece inançsızlara (kâfirlere) ve heretiklere karşı da savaş haksızdır*"²⁶⁴. İç hukukta da, Gentilis, "*bir prens uyruğuna savaş ile dinini dayatamaz*" demektedir. Bodin'in dediği gibi, "*uyruğun dini prensin dinine göre*" demek hatalıdır; yeter ki uyruk din değiştirmekle devlete hiçbir somut zarar vermesin. Bunun gibi, dinsel bir neden hiçbir biçimde uyrukların prene karşı savaşmaları için haklı bir sebep teşkil edemez. Toparlamak gerekirse Gentilis'in düşüncesinde, ilâhî düzen haklı savaş başlıklarından biri olarak sayılsa da, yazar, bunun içini doldurmamakta ve dinî uzlaşmazlığı haklı savaş nedeni olarak kabul etmemektedir. Ona göre, din ve dinsel hukuk, insanlar arasındaki bir ilişkinin konusu olmazlar ve fakat bunlar ancak insan ile Tanrı arasındaki ilişkinin konusudurlar ve insanların hukukunu ilgilendir(e)mezler²⁶⁵.

Tabiattan kaynaklanan haklı savaş nedenlerini ele alırken de Gentilis, Antikçağdan başlayarak halklar arasındaki savaşlardan örnekler vermektedir. Bu örneklerin dayandığı anafikir şudur ki, tarih boyunca bir halk öbürüne savaş ilân ederken kendi fitratını doğaya uygun sayıp ötekini doğaya aykırı, barbar, vahşî, insanlıktan nasibini almamış olarak değerlendirerek kendi savaşını kendince haklı kılmıştır; fakat bu hatalıdır. "*Yunanlılarla - barbarlar, Yahudilerle - Filistinliler, Romalılarla - barbarlar, Hıristiyanlarla - Müslümanlar arasındaki savaşlarda bu böyle olmuştur*" der Gentilis²⁶⁶. Hâl-buki insanlar hep insandır. Onlar arasında doğadan kaynaklanan hiçbir fark yoktur. Hepsî insanlığa mensuptur. İspanyolların Kızılderililere savaş ilân etmesi ya da Hıristiyanların Türklerle savaşması için doğadan ileri gelen hiçbir haklı neden yoktur²⁶⁷. "*Savunma savaşı ise haklı bir savaştır*" der yazar; "*fakat onlar bize saldırmadığında ve barış içerisinde yaşadıklarında bizim onlarla savaşmamız haklı olamaz*" diye de ekler²⁶⁸.

²⁶⁴ A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 52.

²⁶⁵ A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 52.

²⁶⁶ Ernest Nys, Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius, s. 87.

²⁶⁷ Ernest Nys, Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius, s. 87.

²⁶⁸ De jure belli, Birinci Kitap, XII: Utrum sint causæ naturales belli faciendi; A. Pilet, Les Fondateurs Du Droit International, s. 54.

Gentilis konu hakkındaki muhakemesini ilerletmektedir. Doğa, savaşı kendinden haklı kılmazken, savaşı haklı kılan bazı doğal nedenler vardır. Saldırıya uğranıldığında kendini savunmak doğal bir savaş nedenidir. Oxford'un hukuk hocası, dünya egemenliği peşinde olan İspanyollara ve Türklere karşı bu nedenle savaşıldığını yazar²⁶⁹. Bunun gibi, bir saldırı hazırlandığında ve bu belli olduğunda da savunmaya geçmek haklıdır. Saldırıya uğrayan bir halk sizi yardıma çağırdığında da savaşma onurlu ve haklıdır ancak bu para için yapılmamalıdır; para için yapılması utanç vericidir. “*Pe-kiyi*”, der Gentilis, “*uyrukları savaş yoluyla bir egemene karşı savunulabilir mi?*”. Şayet konu özel hukuka ilişkinse, bu meselede ancak o ülkenin yargıçları karar verebilir ve yabancılar konuya karışamaz. Fakat mesele kamusalsa ve çok sayıda uyruk kendi prenslerine karşı ayaklanmışsa, yabancı bir egemen, şayet ülkenin prensinin çatışmadaki savları haksız, ise neden olaya karışamayacaktır? O takdirde, “*krallığın kral için olmadığını fakat kralın krallık için olduğunu*” unutan bu prensle karşı uyruklarının yardımına koşulabilmelidir²⁷⁰. Nitekim İngiltere İspanyol egemenliğinde ezilen Hollândalılara karşı böyle yardım etmiştir. Buna karşın, bir prens, bir prensle, başka bir prensle olan anlaşmazlığında yardım etmemelidir.

Tâbii hakların çiğnenmesi durumunda da savaş bir gerekliliktir. Geçiş hakkı, denizcilik hakkı gibi doğal hakların tanınmaması haklı savaş nedenidir. Bu haklar herkes içindir ve bunların reddedilmesinin hiçbir iyi nedeni olamaz. Özellikle denizcilik hakkının engellenmesi, insanlık toplumuna karşı koymaktır. Denizler doğal olarak herkesindir ve herkese açıktır. Gentilis, açık denizlerin serbestliği ilkesini savunur. Bununla birlikte yüz millik bir karasuları sınırının varlığını belirlemektedir²⁷¹. Venediklilerin Adriyatik Denizi üzerindeki hâkimiyetleri açık denizlerin serbestliğine ilişkin evrensel hakkı gasp etmektir. Limanlardan yararlanmak ve ticaret hakkı da doğal haklardandır ve tanınmamaları Gentilis'e göre haklı savaş nedenidir. Fakat bu haklar genel olmalı, karşılıklı ve âdil bir biçimde tanınmalıdır. İspanyol-

²⁶⁹ De jure belli, Birinci Kitap, XII: Utrum sint causæ naturales belli faciendi.

²⁷⁰ Gentilis'in bu görüşleri, güncel öğretilerde “insanî müdahale” olarak adlandırılan konuyu ilgilendiren düşüncelerdir.

²⁷¹ Antonio Truyol y Serra, Histoire du droit international public, s. 57.

ların Kızılderiilere yaptığı gibi tek taraflı dayatmalar haklı neden teşkil etmez²⁷².

Nihayet Gentilis, haklı savaşın insanî nedenlerine eğilmektedir. Bu kategoridekilerin hepsi “insanî kanunlar” ile tanınmış ve garanti edilmiş bir hakkın ihlâlinden doğar; fakat bu ihlâl bir prensin (egemenin) ya da bir halkın işi olmalıdır. Özel hukuk kişilerinin ihlâlleri devletler hukukunu ve dolayısıyla savaş hukukunu ilgilendirmez, fakat devlet anılan kişilerin sürekli ve birbirini izleyen ihlâlleri karşısında gereken hukukî önlemi almamaktaysa mesele artık devletlerarası hukukî bir mesele hâline gelir²⁷³.

Gentilis, *De jure belli*'nin ikinci kitabında savaş sırasındaki eylemlerin hukuka uygunluğunu incelemektedir. Savaşın haklı bir nedenle açılması yetmez, doğru bir şekilde de sürdürülmelidir. Savaş ilânı şarttır ve bu yapıldıktan sonra makûl bir süre beklenmelidir. Bunun istisnası acil bir biçimde meşrû müdafaada bulunulması gereğidir. Bundan sonra yazar kendi çağına göre savaşta kullanılacak silâhları ve yöntemleri hukukî yönden irdelemektedir. Genel ilke olarak şunu belirtmektedir ki, savaş sırasında insanî şekilde davranılmalı ve özellikle sivil halk korunmalıdır.

Gentilis *De jure belli*'nin üçüncü kitabını barış antlaşmalarına ayırmaktadır. “Barış, savaşın sonudur”²⁷⁴.

Antlaşmalar egemenleri, onların hâleflerini ve imzalayan egemen tarafların halklarını bağlar. Mağlûbiyet neticesinde bir antlaşmanın imzalanmış olması onun geçersizliğini ileri sürmek için bir gerekçe teşkil etmez. Gentilis, kanonik hukuk kökenli bir ilkeyi antlaşmalar hukukuna uygulamaktadır. Buna göre, antlaşmalar bütün içerikleri ile birlikte şartlar esaslı şekilde değişmediği sürece yürürlükte dirler. Bu şerh (*clause*), “*rebus sic stantibus*” şerhidir²⁷⁵.

²⁷² A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 55.

²⁷³ *De jure belli*, Birinci Kitap, XX: *De humanis causis belli inferendi*; A. Pilet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 57.

²⁷⁴ *De jure belli*, Üçüncü Kitap, I: *De belli fine et pace*.

²⁷⁵ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 57.

Barış, antlaşmaların eseridir. Yazımlarında açık olunmalı, çelişkiye yer verilmemelidir. Onlar, prenslerin bütün sözleşmeleri gibi, hukukî katılık ile değil, iyi niyet ilkesi ile ayakta dururlar²⁷⁶.

Yukarıdan beri yazılanlara dayanarak Gentilis'in metodu ve uluslararası hukuk hakkındaki en karakteristik ilkelerini aşağıdaki şekilde öze indirgeyebileceğimiz kanaatindeyiz.

Metodu bakımından:

Uygulamadan kuramcılığa geçmiştir ve döneminin somut olaylarından uluslararası hukuk kuralı çıkarsama uğraşı içindedir. Skolâstik metot ile yazmayan ilk modern "lâik" yazardır. Metafizîği, teolojiyi, felsefeyi ve ahlâkî uluslararası hukukun kuramsallaştırılmasında arka plâna atmıştır. Pozitivist ve sekülerdir. Felsefî değil tarihçi okulun temsilcisidir. Olgulardan hareket eder. Gerçekten uluslararasıdır (enternasyonalisttir); bütün ulusları ve halkları dinleri ne olursa olsun uluslararası toplumun (*societas gentium*) mensubu saymıştır. Hıristiyanlar ve Türkler arasındaki "sürekli savaş"ta, kurguladığı haklı savaş hukukuna ilişkin pozitif hukuk kurallarını eğip bükmeden Türklerle olan savaşlara da ilkesel olarak uygulamıştır.

Uluslararası hukuka ilişkin ilkeleri bakımından:

Barış adalete hizmet eder, intikama değil. Antlaşmalar, hukukî katılıkla değil iyi niyetle ayakta kalır. Bütün hükümleriyle hukukî bir bütün oluştururlar, keyfî olarak şu ya da bu kısmına kısmen uymamak hukuken mümkün değildir. Savaş, dinsel nedenlerle açılmaz ve yürütülemez. Kimse kimseye dinini dayatamaz. Savaş saldırı karşısında savunma, doğal hakları koruma amacıyla ya da yasal hakların çiğnenmesi karşısında yapılıyorsa meşrûdur. Açık denizlerin serbestliği mutlak bir haktır. Denizler kimseye ait olmasa da egemenin yüz deniz mili içerisindeki karasuları üzerinde kolluk ve yargı yetkisi vardır.

Arthur Nussbaum (1877–1964), *A Concise History of the Law of Nations* (1954) adlı kitabında, onun "*ne Vitoria kadar büyük bir yazar, ne de disiplin için Grotius kadar değerli*" olduğunu söyledikten sonra, Gentilis'in yapıtları ve öğretisinin geneli hakkında Truyol y Serra'nın da tamamen ka-

²⁷⁶ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 65.

tıldığını ifade ettiği²⁷⁷ şu değerlendirmeyi yapmaktadır²⁷⁸: “*Gentilis’i uluslararası hukukta seküler ekolün başlangıcı olarak değerlendirmeliyiz*”. Aynı değerlendirmeye Gaurier de katılmakta ve Gentilis’in metodu ve yazıları incelendiğinde onun modern uluslararası hukuk hakkında yazan ilk büyük “çağdaş” yazar olduğunu söylemektedir²⁷⁹. Bu değerlendirmeler arasında en ilginç ve biraz da edebî olanı kanaatimizce, Henry Nézard tarafından 1904’te yapılandır: “*Gentilis, bir Grotius’un geleceğinin şanlı habercisidir*”²⁸⁰.

Gentilis ile birlikte, bu yazıda irdelemeye çalıştığımız “erken klâsik dönem” kapanmaktadır. Klâsik dönem, Grotius ile birlikte başlamak üzeredir. Klâsik yazarlar, önce İspanyol teologlar ve onların devamında birkaç hukukçu tarafından ortaya konulan düşüncelerin yarattığı fikrî zemin üzerinde uluslararası hukukun modern öğretisini şekillendirmeye başlayacaklardır.

SONUÇ

Tarihsel plânda, Rönesans, Hümanizma, coğrafi keşifler ve okyanus aşırı ticaret, dünyayı, modern zamanlara doğru taşıırken; sömürgecilik ve ondan doğan ahlâkî sorunlar, İspanyol teologların, uluslararası hukuk alanında modern düşünceyi başlatacak çalışmalar yapmasına neden olmuştur. Salamanka Üniversitesi, bu çalışmaların odağı olurken, başka bir modern tarihsel gelişme daha yaşanmaktaydı: Devlet, egemenlik ile donanarak, ulus-devlet şeklinde doğmakta, Avrupa sahnesini feodal Ortaçağdan bambaşka bir dekora kavuşturmaktaydı. Bunun üzerine bir de, Avrupa’da Hıristiyanlık, birliğini yitirecek ve Reform ile Yeniçağa tam anlamıyla geçişi işaretleyen tarihsel unsurlar tamamlanacaktır: Rönesans, Hümanizma, coğrafi keşifler, okyanus aşırı ticaret, sömürgecilik, güçlü monarşiler hâlinde ulus-devletlerin ortaya çıkışlar ve Reform, Yeniçağın karakteristik özelliklerini kazandıran tarihsel olaylar olacaktır. Tarihin güçleri tarafından modern uluslararası alan kurlurken, yazarlarca bunun üzerine düşünölmeye de başlanmaktaydı.

²⁷⁷ Antonio Truyol y Serra, *Histoire du droit international public*, s. 57.

²⁷⁸ Arthur Nussbaum, *A Concise History of the Law of Nations*, Macmillan, New York, 1954, s. 101; ayrıca bu değerlendirmenin değerlendirmesi için bkz. Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 160

²⁷⁹ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, s. 159.

²⁸⁰ A. Pillet, *Les Fondateurs Du Droit International*, s. 89.

İki İspanyol düşünür, Francisco de Vitoria ve Francisco de Suarez uluslararası hukukun bağımsız bir disiplin olmasına giden yolda, hukuk tarihinde birinci aşamayı temsil etmektedirler. İkinci aşama, XVII'nci yüzyılda Grotius'tan başlayarak yaşanacaktır. Gentilis bu dönemler arasındaki kuvvetli köprüdür.

Vitoria ve Suarez'in ikisi de teolog ve kanonisttirler; skolâstik felsefe ile yetişmişlerdir. Yazım metotları Ortaçağ tekniğine dayalıdır, olaylara bakış açıları da o çağın optiğindedir. İlâhî düzen ve kozmolojik ahlâkî yasalar dünyayı ve vicdanları yönetir. Bu düşünürlerin ikisi de derin ve zaman zaman çok gerçekçi zihinlerdir: İleride uluslararası hukuk disiplini tarafından sahiplenilecek alana onların döneminde verilen adla "kavimler hukuku"nun alanının kendine özgü niteliklerini ve bu alandan yükselen mesele ve konuları farkındaydılar. Onlar, bu alanda Ortaçağdan modern zamanlara geçişi başlatmışlardır.

Savaş ve barış, uluslararası arenanın temel meselesiydi²⁸¹. Sürekli elçilik ve diplomasi kurumu da devletlerarası sahada önem arz eden bir diğer konuydu. Bu konularda din dışı ilk yetkin modern çalışmayı Gentilis ortaya koymuştur.

Grotius'un ve ondan sonra gelenlerin üzerinde çalışabileceği alanın temelleri bizim bu çalışmada incelemeye gayret ettiğimiz yazarlarca oluşturulmuştur. Disiplinin özerk bir dal olarak belirmesi için yapısal ve düşünsel şartlar XVII'nci yüzyıla girilirken artık olgunlaşmıştı. Bir sonraki aşamada disiplinin klâsik öğretisi oluşturulmaya başlanacaktır.

---

²⁸¹ Christian L. Lange, Histoire de l'Internationalisme Jusqu'à la Paix de Westphalie, s. 142.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

- Akad Mehmet, Dinçkol V. Bihterin, Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları, İstanbul, 2004
- Akal Cemal Bâli, “Masumlar Öldürülemez – Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza’da iletişim Hakkı”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 24, 2003, ss. 11–27
- Akal Cemal Bâli, Modern Düşüncenin Doğuşu, Dost Kitabevi, Ankara, 2005
- Akın İlhan, Devlet Doktrinleri, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1962
- Albayrak Kadir, Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi, Sarkaç, Ankara, 2010
- Aral Vecdi, Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, XII Levha, İstanbul, 2010
- Aral Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, XII Levha, İstanbul, 2010
- Atalay Ahmet Halûk, Uluslararası Hukukun Oluşumu, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997
- Baechler Jean, Kapitalizmin Kökenleri, çev. Kılıçbay Mehmet Ali, İmge, Ankara, 1994
- Bakruşin S., Efimov A., Mintz İ., Kosminski E., Uluslararası İlişkiler Tarihi, Cilt 1, çev. Tokatlı Atilla, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009
- Barcia Trelles Camilio, “Francisco Suarez (1548-1617) Les théologiens espagnols du XVIème siècle et l’école moderne du droit international”, RCADI, vol. 43, 1933-II
- Barthélemy J., “François De Vitoria”, Pillet A., Les Fondateurs Du Droit International, V. Giard et E. Brière, Paris, 1904, ss. 1–36
- Bloch Marc, Feodal Toplum, çev. Kılıçbay Mehmet Ali, Savaş Yayınları, Ankara, 1983
- Bodin Jean, Les six livres de la République, De L’Imprimerie de Jean de Tournes, Lyon, 1579

- Bottéro Jean, Ouaknin Marc-Alain, Moingt Joseph, İnançmın En Güzel Tarihi, çev. Birkan İsmail, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Bouillet M.–N., Dictionnaire Universel d'Historie et de Géographie, Trentième Édition, Librairie Hachette, Paris, 1864
- Bouillet M.–N., Dictionnaire Universel des Sciences, des Lettres et des Arts, Librairie Hachette, Paris, 1896
- Cevizci Ahmet, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 2010
- Challaye Felicien, Dinler Tarihi, çev. Tiryakioğlu Samih, Varlık Yayınları, İstanbul
- Chanda Nayan, Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009
- Dunan Marcel, Bowle John, Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History, Librairie Larousse & Paul Hamily, London, 1967
- Dunan Marcel, Roberts John, Larousse Encyclopedia of Modern History, Librairie Larousse & Paul Hamilyn, London, 1964
- Durant Will, The Story of Civilization: Part III – Caesar and Christ, Simon And Schuster, New York, 1954
- Durant Will, The Story of Civilization: Part IV – The Age of Faith, Simon And Schuster, New York, 1954
- Durant Will, The Story of Civilization: Part V – The Renaissance, Simon And Schuster, New York, 1954
- Durant Will, The Story of Civilization: Part VI – The Reformation, Simon And Schuster, New York, 1957
- Eliade Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt II- Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna, çev. Berktaş Ali, Kabalcı, İstanbul, 2003
- Eliade Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt III – Muhammed'den Reform Çağına, çev. Berktaş Ali, Kabalcı, İstanbul, 2003
- Erkiner Hakkı Hakan, “Uluslararası Topluluk Kavramı”, MÜHF-HAD, C. 16, S. 1–2, Y. 2010, ss. 39–75

- Farabi, El-Medinetü'l Fâzıla, çev. Danışman Nafiz, M.E.B., İstanbul, 1990
- Gaurier Dominique, Histoire du droit international, Presses Universitaires de Rennes (PUR), Rennes, 2005
- Gökberk Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990
- Grateloup Léon-Louis, Les Philosophes de Plâton à Sartre, Hachette, Paris, 1985
- Grotius Hugo, De Jure belli ac pacis libri tres in quibus jus naturae et gentium item juris publici praecipua explicantur, S. Claudij, & Hominis Siluefris, Paris, 1625
- Gül Muammer, Ortaçağ Avrupa Tarihi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010
- Güriz Adnan, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999
- Habib İsmail, Avrupa Edebiyatı ve Biz – Garpten Tercümeler, Birinci Cild, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940
- Hançerlioğlu Orhan, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970
- Hawking Stephen, Mlodinow Leonard, Büyük Tasarım, çev. Öğünç Selma, Doğan Kitap, 2012, İstanbul
- Hernández Ramón, “The Internationalization of Francisco de Vitoria and Domingo de Soto”, Fordham International Law Journal, Volume 15, Issue 4, Article 4, 1991, ss.1031–1059
- Hobbes Thomas, Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil, Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Paul’s Churchyard, 1651
- Höfert Almut, “Geç Ortaçağda Devletler, Kentler ve Yurttaşlar”, Skinner Quentin, Strâth Bo, Devletler ve Yurttaşlar, çev. Aksay Gökhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 73–88
- Kabağaç Sina, Alova Erdal, Lâtince Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995
- Kennedy Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, çev. Karanakçı Birtane, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993

- Kılıç Muharrem, Özsellik ile Olgusallık Arasında Hukuk Kavramı – St. Thomas’ın Hukuk Kuramı Örneğinde Doğal Hukuksal Bir Analiz, Yetkin, Ankara, 2011
- Kitabı Mukaddes, İstanbul, 2000
- Knutsen Torbjon L., Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, çev. Özay Mehmet, Açılım Kitap, İstanbul, 2006
- Kubalı Hüseyin Nail, Anayasa Hukuku Dersleri – Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 1417, Hukuk Fakültesi No. 312, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul, 1969
- Lange Christian L., Histoire de l’Internationalisme Jusqu’à la Paix de Westphalie, Felix Alcan, Paris, 1919
- Lerminier Eugène, Introduction Générale à l’Histoire du Droit, Chamerot & Alex-Gobelet, Paris, 1835
- Macfarlane Alan, Kapitalizm Kültürü, çev. Kır Remzi Hakan, Ayrıntı, İstanbul
- Michel Thomas, Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş, Orhan, İstanbul, 1992
- Michelet Jules, Rönesans, çev. Berker Kazım, Cumhuriyet, 1998
- Moreau-Reibel J., “Le droit de Société interhumaine et le jus gentium”, Recueil des Cours, 77, 1950-II
- Nasr Seyyid Hüseyin, Leaman Oliver, İslâm Felsefesi Tarihi, çev. Öçal Şamiş, Başoğlu Hasan Tuncay, Açılım, İstanbul, 2011
- Neff Stephen C., War and the Law of Nation – A General History, Cambridge University Press, Cambridge, 2005
- Néard H., “Albericus Gentilis”, Pillet A., Les Fondateurs Du Droit International, V. Giard et E. Brière, Paris, 1904, ss. 37–93
- Nys Ernest, Études de Droit International et de Droit Politique, Alfred Castaigne, Bruxelles, 1896
- Nys Ernest, Le Droit De La Guerre et Les Précurseurs de Grotius, Bruxelles, Librairie Européenne Muquardt, 1882
- Nys Ernest, Les Origines De La Diplomatie Et Le Droit D’Ambassade Jusqu’a Grotius, Librairie Européennes C. Muquardt Merzbach Et Falk, 1884

Nys Ernest, *Les Origines du Droit International*, Alfred Castaigne, Bruxelles, 1894

Oğuz Arzu, *Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku – Lex Mercatoria – Unidroit İlkelerinin lex Mercatoria Niteliği*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 2001, C. 50

Ortaylı İlber, *Avrupa ve Biz*, Turhan, Ankara, 2007

Öktem A. Emre, Kurtarcan Bleda R., *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık – Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2011

Öktem Niyazi, Türkbağ Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul, 2009

Pagden Anthony, Jeremy Lawrance, *Vitoria: Political Writings*, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Cambridge University Press, Cambridge 2001

Parkinson Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, çev. Harmancı Mehmet, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976

Peters F. E., *İbrahim'in Çocukları*, Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, çev. Üstüntaş Nurşan, Kozmik, 2005

Pillet A., *Les Fondateurs Du Droit International*, V. Giard et E. Brière, Paris, 1904

Pirenne Jacques, *Büyük Dünya Tarihi*, Cilt I, çev. Önel Nihan, Cankart Beslan, Özbek Refik, Meydan

Renaut Marie-Hélène, *Histoire du droit international public*, Ellipses, Paris, 2007

Robert Paul, *Dictionnaire, Société Du Nouveau Littré*, Paris, 1972

Rolland L., "Suarez", Pillet A., *Les Fondateurs Du Droit International*, V. Giard et E. Brière, Paris, 1904, ss. 94–124 Roux Jean-Paul, *Histoire des Turcs*, Fayard, 1984

Ryan Magnus, "Özgürlük, Hukuk ve Ortaçağ Devleti", Skinner Quentin, Stráth Bo, *Devletler ve Yurttaşlar*, çev. Aksay Gökhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011 ss. 56–71

- Schmitt Carl, The nomos of the earth in the international law of the Jus Publicum Europaeum, trans. Ulmen G. L., Telos Press Publishing, New York, 2006
- Scott Brown James, The Spanish Origin Of International Law – Francisco Vitoria And His Law Of Nations, The Lawbook Exchange Ltd. Union; New Jersey, 2000
- Skinner Quentin, Strâth Bo, Devletler ve Yurttâşlar, çev. Aksay Gökhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011
- Strauss Leo, Doğal Hak ve Tarih, çev. Erşen Murat, Onur Petek, Say Yayınları, İstanbul, 2011
- Şenel Alâeddin, Eski Yunanda Siyasal Düşünüş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 258, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968
- Şenel Alâeddin, İnsanlık Tarihi, İmge Kitabevi, 2009
- Timbal Pierre-Clément, Castaldo André, Histoire des institutions publiques et des faits sociaux, Dalloz, Paris, 1993
- Titus Harold H., Living Issues in Philosophy, American Book Company, New York
- Togan Zeki Velidi, Umumî Türk Tarihine Giriş, Cild I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1534; Tarih Araştırmaları No. 2, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970
- Truyol y Serra Antonio, Histoire du droit international public, Editions Economica, Paris, 1995
- Türk Hukuk Derneği (Kurumu), Türk Hukuk Lûgatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998
- Unamuno Miguel De, Yaşamın Trajik Duygusu, çev. Derinsu Osman, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1986
- Uzun Ertuğrul, Uzun Elif, “Uluslararası Hukukun Temelleri ve Francisco De Vitoria”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 5, Sayı: 18, 2009, ss. 39–60
- Ülken Hilmi Ziya, Bilim Felsefesi, Ülken Yayınları, İstanbul, 1983
- Ülken Hilmi Ziya, İslam Felsefesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993

Vanderpol A., Le droit de Guerre d'après les Théologiens et les Canonistes du Moyen-âge, A. Tralin, Paris, 1911

Vitoria Francisco de, De protestate civili, De Indis, De jure belli: Leçons sur le pouvoir politique, çev. Barbier, Paris, J. Vrin, 1980

Vitoria Francisco de, Leçons sur les Indiens et sur le droit de guerre, çev. Barbier, Genève, Droz, 1966

Weber Alfred, Felsefe Tarihi, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1993

Widgery Alban, Tarih Boyunca Büyük Öğretiler, çev. Soytürk Gülçiçek, Milliyet Yayınları, 1971

Wiesner-Hanks Merry E., Erken Modern Dönemde Avrupa, çev. Çalışkan Hamit, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

Yüksel Ahmet Halûk (Editör), Uygarlık Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 700, Eskişehir, 2002

İnternet Kaynakları

ftp://ftp.bnf.fr/060/N0606957_PDF_1_-1DM.pdf

http://books.google.com.tr/books?id=_LBIpmkOzvIC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22francisco+de+vitoria%22&hl=tr&ei=_1kMTqCgNM_IswaD55zxDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDQQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false

http://books.google.com.tr/books?id=1QQZoviOw7cC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22francisco+de+vitoria%22&hl=tr&ei=5VkMTqbIM4fJswbAmJCRDw&sa=X&oi=book_result&ct=book-thumbnail&resnum=1&ved=0CC0Q6wEwAA#v=onepage&q&f=false

http://books.google.com.tr/books?id=Qayg5HqaY18C&pg=PA164&dq=Bynkershoek&ei=TtPmTsffLozNUZH_6IEK&hl=tr&cd=3#v=onepage&q=Bynkershoek&f=true

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Molinisme>

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k24370b.r=ernest+nys.langEN>

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k536293/f1.image.r=les+six+livres+de+la+r%C3%A9publique.langEN>

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k548036.r=vitoria.langEN>

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55070c.r=ernest+nys.langEN>

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k93142.r=ernest+nys.langEN>

http://www.archive.org/stream/dejureetofficiis02ayaluoft/dejureetofficiis02ayaluoft_djvu.txt

<http://www.archive.org/stream/leviathan03207gut/lvthn10.txt>

<http://www.archive.org/search.php?query=Thomas+Aquinas+AND+mediatype%3Atexts>

<http://www.britannica.com>

<http://www.larousse.fr/encyclopedie>

<http://www.thelatinlibrary.com/aquinas.html>

<http://www.thelatinlibrary.com/august.html>

<http://www.thelatinlibrary.com/august.html>

<http://www.thelatinlibrary.com/isidore.html>